kafkasya yazıları

TARİH EDEBİYAT KÜLTÜR VE SANAT DOSYASI
HISTORY, LITERATURE, CULTUR AND ART MAGAZINE
YIL: İKİ, SAYI: BEŞ
SONBAHAR: DOKSANSEKİZ

Avrupa Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Sözleşmesi (TAM METNİ)

19. Yüzyıl Bir Abhaz Topluluğu, Pshular

Abhaz Halkının Sürgünü

İstanbul Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti

Kuzey Kafkasya ve Çerkesler

Dağıstan - Avar Mimarisi

Laz Teriminin Etimolojisi

Unutulan Laz Evleri

Pontosça ve Lazca

Kuzey Rüzgarı ve Güneş: Megrelce

Müslüman Mesket Türklerinin Trajedisi

Kafkasya'daki Yahudi

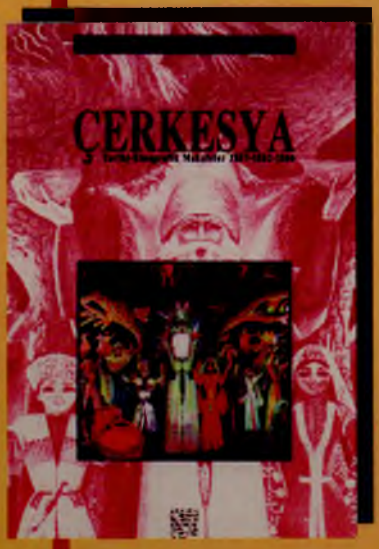
Abhazlar
Çeçenler
Çerkesler
Dağıstanlılar
Gürcüler
Karaçay - Balkarlar
Lazlar
Oseler

50 Bin Ağaç... Binlerce Hayvan...
Ve Tehdit Edilen Geleceğiniz...
Fırtına Özgür Aksın...

ÖTEKİ: Kıbrıs Beş Dağ İçinde

Kitap, 19. yüzyılın ilk yarısında (1820-1860) Çerkesya'da, Rusya hizmetinde "özel görevli memur" olarak görev yapan Fransız asıllı Leonti Lyulye'nin kaleme aldığı dört makaleden oluşmaktadır. Lyulye, Çerkesya'yı ve orada yaşayan halkları genel olarak tanıttıktan sonra, özellikle sahilde yaşayan Çerkes boylarının, Natuhay, Şapsığ ve Abadzehlerin geleneklerini, dini ve batıl inançlarını, toplumsal kurumlarını ve hukuk sistemlerini incelemektedir.
Bu makalelerin en önemli özelliği, yazarının o dönemde toprakları Rusya tarafından henüz işgal edilmemiş olan ve Rusya tarafından henüz işgal edilmemiş olan ve Rusya etnografyasında az tanınan Çerkes boylarının -Abdzeh, Sapsığ ve Natuhayların- arasında bizzat kalarak dillerini öğrenmiş, yaşam tarzları hakkında doğrudan gözlem yapabilmiş olmasıdır.

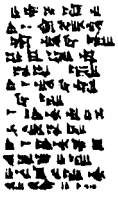
Üç Çerkes boyuyla beş yılını geçirmiş olan Fransız Leonti Lyulye'nin Çerkes tarihi ve etnografyası için büyük değer taşıyan dört makalesini, Murat Papşu'nun özenli bir çevirisiyle sunuyoruz.

104 Syf. / 1.100.000 TL

Çivi Yazıları

Kafkasya Yazıları

Çiviyazıları

Kafkasya Yazıları

1998 Sonbahar / 1998 Winter *Four*

Bu dosya Çiviyazıları tarafından yayınlanan Kafkasya tarihi, edebiyatı,
politikası, sanatı ve kültürü üzerine telif ve çeviri yazıları içerir.
This magazine is published by Çiviyazıları, and includes orijinal and translated articles
about the history, literature, politics art and culture of caucasians.

Kafkasya Yazıları'nda şiddeti ve savaşı kışkırtan, şoven bir terminolojiyle
halkların kardeşliğine zarar veren yazılar yayımlanmaz.
The articles that provoke violence and war and written in a chauvinist terminology can not be published.

Yayına Hazırlayanlar / Editorial Board
Özcan Sapan, Hüseyin Demirel

Danışma Kurulu / Consultative Committee
Ömer Büyüka, Yaşar Bağ, Ali Çurey
Tarık Cemal Kutlu, Özalp Göneralp, Ali İhsan Aksamaz, Hayri Ersoy,
Semih S. Dağıstanlı, Muazzez Yavuz, Murat Papşu

Dizgi, Sayfa Düzeni / Design
Handan Atacık

Hukuk Danışmanı / Law Consultant
Av. Mercan Polat 0212. 245 02 31

Adres / Address
Caferağa Mah. Sakız Sok. 6/9 Bahariye / Kadıköy - İstanbul
Tel-Fax: 0216. 349 98 41 - 330 81 85

Kapak / Cover Designer
Aylin Yüksel / Paxajans

Abonelik / Subscription
Yılda 4 sayı yayınlanır / Kafkasya Yazıları is published four times a year
4 sayı için abonelik ücreti; 5.000.000 TL. Yurtdışı, 85 DM veya 90 Hollanda Florini
TL için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 0031877-4
TL için Posta Çeki; Özcan Sapan, Hes. No, 1052470
Hollanda Florini için; Ziraat Bankası, Menkul Kıymetler Şb. Hes. No, 30100/507-5
DM için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 3000987-8

Basıldığ Yer / Printing House
Sezai Ekinci Matbaası
Tel. 0212. 482 13 56

İçindekiler

About Kafkasya Yazıları *7*

Kafkasya Yazılarından *9*

Barış İçinde Birarada Yaşamak *12*

Avrupa Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Sözleşmesi	*16*	Sözleşme
Kuzey Kafkasya: Tarih Tekrarlanır mı	*27*	Giorgi Cancğava
19. Yüzyılda Bir Abhaz Topluluğu Pshular	*33*	Haz. L.İ. Tsüjba
Abhaz Halkının Sürgünü	*40*	Abhazya Parlemento Kararı
Dünyaya Açığız	*42*	Sergey Bagapş
Duraksa Güneş	*45*	Nuray Gök Aksamaz
İstanbul Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti	*46*	Dr. Vasfi Güsar
Bir Çerkes Masalı / En Büyük Hangisi?	*50*	Haz. Yaşar Bağ
Şamil'in Çerkesya Naipleri	*53*	Dünya Çerkes Birliği Yürütme Komitesi
Bilinen Dünyanın Bilinmeyen Ülkesi: Kuzey Kafkasya ve Çerkesler	*57*	Ali Çürey
Adığeler Üzerine Kısa Kısa Notlar	*62*	Berbeç Z.
Arşiv: Kafkasyalı Göçmenlere Yardım	*66*	Ajiba Zafer Süren
Kıbrıs Beş Dağ İçinde, Çatışma İhtimali Var İçinde!	*69*	Sezai Sarıoğlu
Dağıstan-Avar Mimarisi	*75*	Genadi Yakoleviç Movçan
"Laz" Teriminin Etimolojisi...	*82*	A. Mican Zehiroğlu
Pontosça ve Lazca	*86*	Ali İhsan Aksamaz
Cumhuriyet İdaresi ve Laz Kültürü	*92*	İsmail A. Bucaklişi
Nena Putxun Mara Ç'ara Doskidun	*96*	Özcan Sapan
Unutulan Laz Evleri	*105*	Muxammedi İslamoğlu
Megrelce Kuzey Rüzgarı ve Güneş	*114*	B.G. Hewitt ve Z.K. Khiba
Kafkasya'nın Etnik Sorunu Müslüman Meshiler	*123*	Peter Boravsk
Rusya ve Gürcüstan Arasında Sıkışmış Bir Halk: Mesketler	*129*	Yuonne Bangert
Kafkasya'daki Yahudiler	*133*	

Kafkasya İle İlgili Kitap, Dergi, Kaset, Kısa Değinmeler, Kısa Haberler *135*

çveneburi

20 Yaşında

GÖRÜŞ-DÜŞÜNCE

E. Şevardnadze ile
"Acara Günleri" Söyleşisi
Koba İmedaşvili

Kafkasya Araştırmaları Grubu
Yrd. Doç. Erol Yıldır

Kuzey Kafkasya'da Ulusallık Sancıları
Aydın Akın

SÖYLEŞİ

Gürcüstan Büyükelçiliği Maslahatgüzarı
V. Çikaidze ile Söyleşi
Osman Nuri Mercan

TARİH

Gürcü Kayıp İlahilerinin Bin Yıllık Esrarı
Pavle İngorokva

YAŞAM-KÜLTÜR

Arhavi ile Çhorotzku Kardeş Oldular
Mevlüt Artvinli (Goglidze)

Gürcü Bilmeceler

EDEBİYAT-SANAT

Zamanın ve Uzayın Ötesinde, Vaja Pşavela
Laurent Mignon

Şiirler
Tamaz Çiladze, Soso Kakubava

Münzevi-2
İlia Çavçavadze

Abhazya Öyküleri-Bondo
Guram Odişaria

ETNOGRAFYA-FOLKLOR

Bir Gürcü Köyü: Mecidiye
Murat Şahin

Gürcü Yemekleri
Coni Baramidze

Cenaze Sofrası
Natali Kudidze

Türkiye'deki Gürcü Köyleri-7
İberya Özkan

GÜRCÜCE

Lazca-Megrelce-Gürcüce-Türkçe Sözlük
Çhikvta Kortzili-3

Abone Yıllık 1.500.000 TL. Abone bedelini 1612040 nolu posta çekine yatırıp makbuz fotokopisini adresinizle birlikte bize göndermeniz yeterli

Çveneburi, Totol Müşavirlik ve Mümessillik Ltd. Şti. Halaskargazi Cad. 59/6 Harbiye/İst.
Tel : 0212. 234 43 39-0212. 231 79 28-0212. 233 56 82 Fax: 0212. 246 02 27

Kafkasya Yazıları

1998 Sonbahar *Beş*

Bu Dosya; *Çokseslilik*

Pontos Tarihi

Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz

P. Minas Bıjişkyan

Venedik Medhitarist manastırında yetişen rahiplerden Per Minas Bıjişkyan 1817 yılında Kadıköy'den yola çıkar. Patrik tarafından Viker olarak Karadeniz havzasını incelemekle görevlendirilmiştir. Bıjişkyan bölgeyi adım adım gezer. Gittiği her yerde oranın kültürü ve halklarıyla ilgili notlar tutar. İki yıl sonra yolculuğu İstanbul yakasında bittiğinde, ortaya 19. yüzyılın başlarındaki Karadeniz halklarının durumunu anlatan benzersiz bir seyyahatname çıkar. Büyük Tarihçi Andeasyan'ın çevirerek bizlere kazandırdığı bu seyyahatname ilginizi çekecek. Türkler, Pontoslular, Lazlar, Gürcüler, Ermeniler, Çerkesler, Megreller, Kırımlılar, Romenler, Bulgarlar o dönem ne durumdaydılar, Trabzon nasıl bir şehirdi, Of'luların özellikleri neydi? O zamanlar yerleşim birimleri hangi adları taşıyordu?

Yirmiiki dil konuşan, yaptığı garip icatlarla düşmanlarını bozgunlara uğratan, zehirlenmemek için her gün zehir alarak kendisini bağışık hale getiren, bütün savaşlarını kazanan Pontos'u Roma'nın başlıca rakibi haline getiren Anadolu kahramanı Mihtridates'i siz de seveceksiniz. Pontos Krallığı yıkıldıktan sonra kurulan Kommaneges Krallığı'nı tanıma imkanı bulacaksınız.

Anadolu tarihinin "unutulmuş" sayfalarını karıştırmaya ihtiyacımız var, çünkü bu bizim tarihimiz, onlar Anadolu'nun insanlarıydı. Binlerce yıl bu topraklarda uygarlıklar kurdular, yıktılar.

Andreasyan'ın diğer çalışmalarını da Çiviyazıları'nda bulacaksınız.
Rehberlikle, etnoğrafyayla, folklorla, tarihle ilgilenen herkese...

Şikasta

Doris Lessing

Çeviri: Erol Özbek

Çağdaş İngiliz Edebiyatının büyük ustası Doris Lessing bilim kurgu edebiyatın başyapıtlarından yeryüzü beşlemesinin ilk kitabıyla geliyor!

Evren, üç büyük gücün Kanopus, Sirius ve Puttioria-Şammat'ın birbirleriyle mücadelelerine sahne olmaktadır. Yeryüzünün yazgısını belirleyenler de onlardır. Denetimi altındaki kolonilerden birinde hayatın sönmek üzere olması nedeniyle, Kanopuslular o gezegenin halkını, Şikasta'nın kuzeyine yerleştirirler. Gezegenin güneyi ise Sirius'un kontrolündedir, Şikasta'nın yerli halkına yönelik bir takım deneylerde, müdahalelerde bulunurlar... hayat yeşerir. Kuzeyde dışardan taşınanlar yerli halkın yanında dev gibi durmaktadırlar ve bir uygarlık gelişmeye başlamıştır bile... Ama Rezil Şammat'ın saldırıları her şeyi altüst eder. Şikasta savaşların, kırımların, kıyametlerin gezegeni olur. İyi yürekli devler çoktan yitmiştir ve insan soyu hızla kendisini yoketmeye doğru gitmektedir. Üst üste gelen felaketlerden sonra, Kanopuslu Johor, son bir girişimde bulunur, yeryüzünü kavrulmaktan, insansoyunu yokolmaktan kurtaracak bir girişimdir bu... Umutsuz bir girişim... Şammat'ın ajanları, şeytani varlıklar vardır karşısında ve her şeyden önce de insansoyunun kendisi.

"Şikasta, her şeyden önce, dünyanın net bir tarihidir ve insansoyunun içindeki yoketme güdüsüne karşı bir risale, dünyanın doğal güzelliklerinin uzun bir methiyesi, yer küremizin bir ilahisidir." ***Time***

Çiviyazıları, okurlarına etkisi ve anlamı şişirilmiş "bestseller", "başucu kitapları", "klasikleri" veya "başyapıtları" değil, bütün bir insanlık tarihini ve insanlık durumunu sorgulayan yapıtlar sunmaya devam ediyor... Bilim kurgu dizimizde de türünün sıradışı değerlerini bulacaksınız... İşte ilki...

Yayınlandığı ülkelerin önde gelen edebiyat eleştirmenlerinin ortak deyişiyle ***"sarsılacaksınız"***...

About Kafkasya Yazıları

The articles that provoke violence and war and written in a chauvinist terminology can not be published.

As at every edition of Kafkasya Yazıları; we want to repeat that we are pleased to share different opinions on different cultures with you.

First of all we welcome to M. Yavuz who has newly joined to Kafkasya Yazıları topresenting Georgian Culture. M. Yavuz is on intructor at Edirne University Department of English Language and Literature. The first article is about Agrement of Minorty Languages-The agreement which had been signed in Strasbourg on 5th of December was accepted as an important development to support human rights, minorty culture and languages.

The following article examines North Caucasia with the question "Is history repeated?" The translation was taken from Georgian Council in Trabzon.

M. Papşu's translation gives detailed information about the sitvation of pshus in XIX Century. You will also find notes of Lisovski dated 1842. There is also an interview made with the president of Abhazia. The translation was made by M. Demiröz.

Nuray Gök Aksamaz participates to this edition with a poem.

There are different articles about circassians. One of them is a Circassian tale "Which is the biggest one?" The tale is taken from the book Cirassian Tales which was translated and compiled by Yaşar Bağ.

"Circassian substitutes of Şamil" was translated by M. Papşu.

Ali Çurey's article "The Unknown Country of the Known World-North Caucassia and Circassians" examines the origin of Hittites at North Caucasia.

D. Elmas has a translation which includes short but interesting information about

Circassians.

Sezai Sarıoğlu examines Cyprus with an article based on peace at the "Another" part of Kafkasya Yazıları.

Mican Zehiroğlu has an article about the etymology and the historical development of the word Laz.

Ali İhsan Aksamaz examines the two different languages of the two different countries.

Özcan Sapan clarifies the questions about Laz Culture referring the discussions realised at a picnic organization held by Sima Foundation.

Ali İhsan Aksamaz has a translation titled as North Wind and Sun.

There are two articles about Mesket Turks.

We hope you will have a good trip with the different and interesting articles of Kafkasya Yazıları. ▲

Süleyman Bey Çocuğu

Altay Martı

Altay Martı hem bir yazar hem de tıp doktoru. Elindeki neşteri, yalnızca vücudumuzun hastalıklı yerlerine vurmuyor. Hayatı, yurttaşlarına zehretmekle uğraşanları ve onların icraatlarını da, kalemiyle neşterliyor. Gülmemizi, düşünmemizi, üzülmemizi sağlayarak...
Altay Martı, "önce okumayı, sonra yazmayı öğrendim" diyor. Öykü, anlatı ve denemeleri sırasıyla Express, Leman, Söz, Öküz, Dinazor ve Fesat dergilerinde yayımlandı. Altay Martı kitap dünyasına 1996 yılında yayımladığı üç kitapla merhaba dedi: Savaş ve Kalbim, Ağır Aksak Öyküler, Öldürmenin Erkek Yüzü. Bu yapıtların ardından, Geçkin Bir Kadın adlı kitabını 1997 yılında Çiviyazıları okurlarıyla buluşturdu. Süleyman Bey Çocuğu adlı kitapla birlikte Altay Martı'nın tüm kitaplarını - eskileri ve yenileri- sizlerle buluşturacağımızı müjdelemek istiyoruz. Altay Martı ve okurlarına "Aramıza hoşgeldiniz!" diyoruz.

1 Ayda 2. Basım

Çiviyazıları

Kafkasya Yazıları'ndan

Herkese merhaba. Kafkasya Yazıları yolculuğunu sürdürüyor. Her yeni sayımızda, birlikte üretme, dostluk ve paylaşma, dayanışma kültürünü daha da güçlendirdiğimize inanıyoruz. Kafkasya Yazıları'nı, okurlarıyla, yazar ve çevirmenleriyle, danışma kurulu üyeleriyle ve yayımcılarıyla, bir bütün, zengin bir bileşim haline getirebilmek başlıca amacımız.

Sorunlarımız kuşkusuz bitmiyor... Bizim eksik ya da yetersiz kaldığımız konular elbette var. Ama, bizi çevreleyen koşullardan kaynaklanan sorunlar çok daha fazla.

Son sayımızla ilgili olarak, en çok şikayet konusu olan şey, dağıtımdaki aksamalardı. Pek çok okurumuz, örneğin, İstanbul'un önde gelen kitabevlerinde bile Kafkasya Yazıları'nı bulamadıklarından şikayetçiydiler. Bazı arkadaşlarımız yayınevimize kadar bizzat gelerek durumu anlattı. Bu arada abonelerimize de ulaşmakta zorluk çektik; bazıları, hala yayınımızın ellerine geçmediğinden yakınıyorlar.

Kitabevleri, dağıtımcı şirketlerden, kendilerinden talep edilen yayınları alırlar, ya da süreli yayınları kısa bir süre teşhir ettikten sonra dağıtımcı şirketlere iade ederler. Bu aşamada bizim yapabileceklerimiz sınırlı oluyor. Sonuçta biz dağıtımcı bir kuruluş değiliz. Anlaşmalı olduğumuz dağıtım şirketlerine kitaplarımızı ileten bir yayıneviyiz. Kafkasya Yazıları, ancak okurların ısrarlı istekleri doğrultusunda daha etkin biçimde dağıtılacak ve vitrinlerde yerini alabilecek. Bu arada bizim de bu önemli sorunu çözme doğrultusunda yaptığımız girişimler var.

Abonelerimize ise şikayetlerinde hak vermemek mümkün değil. PTT ile çalışmak hem dağıtımı aksatıyordu ve hem de derginin abonelerimize ulaşması çok uzun sürüyordu. Son olarak gelen zamla bir kitabı göndermenin maliyeti -o da şimdilik- 500 000 TL ye çıktı. Yani, abone ederinin neredeyse tamamı. Biz de, aksamaları da gözeterek, bir kargo şirketi ile çalışmaya karar verdik. Bunun abone fiyatlarına yansımasını anlayışla karşılayacağınıza inanıyoruz.

Kadromuza yeni bir isim katıldı. Edirne Üniv. İngiliz Dili ve Ed. Blm. Öğretim Üyelerinden M. Yavuz, "Danışma Kurulu"a katıldı, kendisi Gürcü kültürüyle ilgili özgün ve çeviri çalışmaları değerlendirecek, katkılarda bulunacak. Hoşgeldin diyoruz.

Bir yenilik de puntomuzun küçülmesi. Çünkü elimizdeki değerli çalışmaların sayısı giderek artıyor ve bunlara mümkün olduğu kadar çok yer vermek istiyoruz. Yazıları seçerken kuşkusuz zorlandık. Bize yazı veren, çevirilerini teslim eden dostlarımızdan, bu türden çalışmalarını, katkılarını sürdürmelerini diliyoruz . Bizim için önemli olan, yazıların içeriğine düşmanca kaygıların hakim olmaması ve derginin genel düzeyine uygun olmalarıdır. Tabii bir de konuları dengeleme gibi bir kaygımız var.

İlk yazımız, *Avrupa Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Sözleşmesi*". 5 Aralık 1992 de Strasbourg da imzalanan bu sözleşme, insan hakları ve azınlık dil ve kültürlerinin korunması bağlamında, çok önemli bir gelişme olarak kabul görmüştü. Türkiye'de ilk kez yayımlanıyor.

İzleyen yazı, Kuzey Kafkasya'yı ele alıyor ve şu soruyu soruyor: Tarih tekrarlanır mı? *Giorgi Cancğava*'nın Gürcüstan penceresinden bakarak yaptığı değerlendirmeleri ilginç bulacağınızı sanıyoruz. Çeviri, Gürcüstan'ın Trabzon Konsolosluğu'na aittir.

Bir zamanlar Kafkasya'nın etkili Abhaz topluluklarından biri olan Pshular, 19. yüzyılda ne durumdaydılar, Ruslara karşı nasıl ve kimlerle birlikte savaştılar, olaylar nasıl gelişti? Bu ve benzeri soruların karşılıklarını, *M. Papşu*'nun çevirisinde bulacaksınız. Ayrıca Rus kurmay yüzbaşı *Lisovski*'nin bölgeyi ve dönemin özelliklerini tanıtan 1842 tarihli notları da var. Abhaz halkıyla ilgili diğer iki yazıdan ilki, Abhazya Parlementosu'nun, Abhazların sürülmeleriyle ilgili bir kararı. Çeviri, *M. Demiröz*'e ait. Diğeri ise Abhazya Başbakanı *Sergey Bagaps*'la yapılmış bir röportaj.

Değerli katkılarıyla, bize her zaman yardımcı olan, *Mümtaz Demiröz* dostumuzu yitirmenin üzüntüsü içindeyiz. '*Abhaz Halkının Sürgünü*' onun son çevirisi oldu. Biz çeviriyi teslim aldıktan bir ay kadar sonra, bir iş gezisi yaptığı Moskova'da geçirdiği kalp krizine yenildi. Kendisini saygıyla anıyoruz.

Nuray Gök Aksamaz'ın bu sayımızda yer alan şiiri. "Duraksa Güneş". Değerli dostumuzdan özür dileyerek bir önceki sayımızda yapılan yanlışı düzeltiyoruz: "*Orağın Şarkısı*" adlı şiir, içindekiler kısmında, *Bulaç Galiev* adına dizilmişti.

Çerkeslerle ilgili ilk yazımız, 1918 yılında kurulan *İstanbul Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti*'ni tanıtıyor. *Yaşar Bağ*'dan bir Çerkes masalı var. İnsan hayal gücünün ve yaratıcılığının şaşırtıcı bir örneği olan bu masalın adı, *En Büyük Hangisi*. Bilindiği gibi, geçtiğimiz aylarda, *Yaşar Bağ*'ın derlediği ve çevirdiği "*Çerkes Masalları*" "*Okyanus*" yayınlarından çıkmıştı. *M. Papşu*'nun çevirisi olan *Şamil'in Çerkesya Naipleri*'nde, Çarlık Rusyası'yla büyük savaşta, Şamil tarafından görevlendirilen temsilcilerinin Çerkesya'daki faaliyetlerini genel çizgileriyle izleyeceğiz. *Ali Çurey, Bilinen Dünya'nın Bilinmeyen Ülkesi Kuzey Kafkasya ve Çerkesler* adlı yazısında, tartışılan bir konuya girerek, Hititlerin kökenlerini Kuzey Kafkasya'da arıyor ve Hititlerin dillerini Adığece ile karşılaştırıyor. Bu yazı, Kafkasya Derneği Tarih Komisyonu'nda yapılan konu paylaşımı sonrasında, A. Çurey'in yaptığı araştırmaların bir ürünü. Yazının ikinci bölümünü gelecek sayımızda bulacaksınız. *Dişek Elmas*'ın çevirisi ise *Adığeler Üzerine Kısa Kısa Notlar* adını taşıyor. Adığeyli gazeteci *Berbeç Z.* ye ait ve Çerkesler üzerine kısa kısa ama ilginç bilgiler içeriyor.

Geçen sayımızda, "*arşiv*" bölümünü açtığımızı belirtmiştik. Arşivimize bu sayıda da katkı *Zafer Süren*'den geliyor. Arkadaşımız, eski yazıdan yeni yazıya aktardığı belgede, Kafkasya'dan büyük göçü izleyen ilk dönemlerde, yerli halkın, büyük sıkıntılar içinde yaşayan Çerkeslere yaptıkları yardımlardan bir örneği gözler önüne seriyor.

Öteki bölümümüz bu sayıda da *Kıbrıs*'ı ele alıyor. *Sezai Sarıoğlu*, bu sorunun bilinmeyen

bazı boyutları ve son dönemlerde yaşanan tehlikeli gelişmelerini, başlangıç olarak yine 'barış'ı temel alarak açıklıyor.

G.Y. Movçan'dan *Gökhan Menteş*'in yaptığı çeviri, *Dağıstan Avar Mimarisi* adını taşıyor. Yazı, *Movçan*'ın aynı adlı kitabından yaptığı geniş özetin çevirisi ve Avar mimarisi üzerine çeşitli bilgileri ve saptamaları içeriyor.

Mican Zehiroğlu'nun araştırmasının konusu, Laz kelimesinin etimolojisi ve tarihsel evrimi. Bu arkadaşımıza, gönderdiği disketten ötürü ayrıca teşekkür ediyoruz. *Cumhuriyet İdaresi ve Laz Kültürü*, diğer çeşitli kültürler gibi Laz Kültürünü de etkileyen kültürel çözülmenin nedenlerini tartışan bir deneme. *Ali İhsan Aksamaz*, iki ayrı kültürün iki ayrı dilini ele alıyor. Rumcanın arkaik hali olan ve sadece Anadolu'da konuşulan Pontos Ağzı ile Lazca ve Türkçe'nin arasındaki farklılıkları ya da bağları kavrama yolunda, hazırlanan mini sözlüğün yararlı olacağına inanıyoruz. *Özcan Sapan, Söz Uçar Yazı Kalır* başlıklı makalesinde, Sima Vakfı'nın düzenlediği piknikte, Çiviyazıları standının açılması sonrasında yaşanan tartışmalardan yola çıkarak, Laz kimliği ve kültürüne nasıl yaklaşmak gerektiği sorusunun karşılığını aradıktan sonra, kendisini Laz olarak tanımlayan insanlara, bu kültürü geliştirme, sahip çıkma yolunda önerilerde bulunuyor. Muxammedi İslamoğlu bizi unutulan Laz evlerine götürüyor. Betonlaşmadan önce Lazlar nasıl evlerde yaşarlardı? Zevkle okuyacaksınız.

Ali İhsan Aksamaz'ın çevirisinin adı ise, "*Kuzey Rüzgarı ve Güneş*". Hewitt ve Khiba Megrelceyi inceliyorlar. *Kuzey Rüzgarı ve güneş*, bir Ezop masalıdır ve Hewitt tarafından örnek bir metin kabul edilerek, tüm Kafkas dillerine çevrilmiş, Kafkasya dillerinin çözümlenmesinde, bir ölçü olarak kullanılmıştır. Lazcayla birlikte, Zan dilinin iki diyalektinden biri olan Megrelce, böylece Türkçede ilk kez geniş biçimde bir makalede incelenmiş olacak.

Bu sayımızda, Mesket Türkleriyle ilgili iki yazımız var. Gürcüstan tarafından Meshiler olarak tanımlanan bu halk, kendilerini Osmanlı Türkü, Mesket Türkleri olarak tanıtıyor. Biz Ahıska Türkleri de diyoruz. Mesketler, 1944 yılından bu yana gerçek bir trajedi yaşıyor. Kovuldular, sürüldüler, reddedildiler ve Dünya, bu süreci görmezlikten geldi. İlginç olan "Türki"ler türünden saçma sapan sözleri dilinden düşürmeyen Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu gelişmelere, ilgisiz davranmasıydı. Çünkü, hamasi sloganlarla, demogojiyle bu halklar, iç politikanın sömürü aracı oluyor, yeni yüzyıl, Türklerin yüzyılı ilan ediliyordu. Ama söz konusu olan uluslararası politika olunca, genel evrensel değerler kolayca unutuldu. Türkilerin bize en yakın olanı, petrol boru hattının kurbanı oldu. *Kafkasya'nın Etnik Sorunu Müslüman Meshiler*, Polonya'nın Tiflis Büyükelçisi *Peter Boravski* tarafından kaleme alınmış. Çeviri *Kemal Ertekin*'e ait. Y. Bangert'in değerlendirmesi ise, *Rusya ve Gürcüstan arasında sıkışmış bir halk, Mesketler* adını taşıyor. Çeviri, *M. Papşu*'nun.

Özalp Göneralp'in çevirisinde, Kafkasya denince pek akla gelmeyen bir halkın, Dağlı Yahudiler'in tarihinden bir kesit bulacaksınız. Gerçekte, bugün Kafkasya'da Dağlı Yahudiler'in nüfusu iyice azalmış durumdadır. Ama bu eşsiz coğrafyanın çarpıcı boyutlarından birini de bu halk oluşturuyordu.

Kısı kısa değinmeler, notlar sürüyor.

Kafkasya Yazıları'nda keyifli yolculuklar.

Barış İçinde Birarada Yaşamak

Anadolu için "Tanrıların Vatanı"[1] denmiştir ve doğrudur bu. Binlerce yıl boyunca, kavimlerin gelip geçtiği, uygarlıklar kurulduğu bir coğrafada yaşıyoruz. Çayırönü buluntularının 12 000 yaşında olduğu sanılıyor. Pirin Mağaralarının tarihi ise, çok daha gerilere gidiyor. Hititler, Luwiler, Hurriler, Likyalılar, Frigler, Medler, Persler, Latinler, Yunanlılar, Pontoslular, İskitler, Moğollar, Türkmenler ve daha niceleri bu topraklarda yaşadı. Bir kısmı unutuldu , bir kısmı hâlâ yaşıyor. Ama az ya da çok, her kültür izlerini bıraktı.

Bu ülkeye, kavimler kapısı ya da köprüsü denmesi de nedensiz değildir kuşkusuz. Göç bu ülkenin yagısıdır adeta ve hala sürüyor. Çok gerilere gitmeden 150 yıl öncesinden başlayarak günümüze getirecek olursak, Kafkaslar ve Balkanlar üzerinden göç dalgasının yoğunlaştığını görürüz. İmparatorluğun zayıflaması ve çözülmeye başlaması, buna karşılık Rusya'nın işgal ettiği topraklarda, yerli halka yönelik olarak yürüttüğü baskı ve terör, öte yandan da Balkanlarda yeni bağımsızlaşan ülkelerde, yerli Müslüman nüfusun karşı karşıya kaldığı olumsuzluklar, bu göç olgusunun kökenlerinde yatan nedenlerdi. Uluslaşma süreci ve devleti bu çerçevede yeniden yapılandırma çabasının sonucu, bu sürece ters düşecek milli ve kültürel özelliklere sahip halkların ülkelerinden sürülmeleri olmaktaydı.

Bu, özellikle Kafkasya'dan sürülen halklar açısından trajik boyutlara ulaşıyordu.İnsanlar, çok zor koşullarda, büyük kayıplar vererek , binlerce yıldır yaşadıkları, kök saldıkları ülkelerini terk ediyor, başka bir ülkede ve ortamda yaşamaya zorlanıyorlardı. İzleyen süreç, 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yılları, bu durumu daha değişik biçimler de ekleyerek hızlandırdı. Bu kez Ermeniler ve Müslümanlaşamadıkları için Yunanlı kabul edilen Anadolu'nun yerli halkları ülkelerini terketmek durumunda kaldılar.

Osmanlılar'da, devleti yeniden yapılandırma çabası, meşrutiyet mücadelesi, başlangıçta, ideolojik olarak kendisini Osmanlıcılık biçiminde ifade ediyordu ve temelde, imparatorluğun çok sayıda halka, milliyete sahip olduğunu ifade eden, ama bir üst kimlik olarak Osmanlılığı öne çıkarmaya çalışan bir anlayışa sahipti. Özellikle Balkanlar'daki toprakların elden çıkması ve oralarda ulus devletlerin ortaya çıkması, bu anlayışı sarstı ve yerini yavaş yavaş birleştirici bir zemin olarak İslamcılığa ve Türkçülüğe bırakmaya başladı.

1. Dünya Savaşı bu koşullarda patlak vermişti. Bir ulus devlet örgütleme düşüncesi bir kenara bırakılmamıştı ama Milli Mücadelenin

sürdürüldüğü koşullar, bu söylemin en azından ertelenmesine neden olmuştu. Milli Mücadele yılları boyunca, yetkili ağızların açıklamaları ülkenin etnik yapısını gözler önüne seren, İslamiyeti, bir zemin birleştirici olarak ifade eden, Türkçülüğü öne çıkarmayan bir üsluba sahipti:

"Burada maksut olan ve Meclis-i Aliniz'i teşkil eden zevat, yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep Anasır-ı İslamiye'dir, samimi bir mecmuayı teşkil eden her bir unsuru İslam, bizim kardeşimiz ve menafii (çıkarları) tamamiyle müşterek olan bizim vatandaşlarımızdır.[2]

Milli mücadele yılları boyunca, pek çok zorlukla boğuşulmuş, ister istemez esnek bir politika uygulanmış ve en az Yunan işgali kadar, ciddi sorunlara neden olan, etnik boyutlar da taşıyan Anzovur, Koçgiri gibi ayaklanmalarla uğraşılmıştı. Ama mücadale, en temelde, Anadolu'daki tüm kültürlerin ortak bir savaşı ve zaferiydi:

"Sureti Umumiyede, prensip şudur ki hududu milli olarak çizdiğimiz daire dahilinde yaşayan anasır muhalifei islamiye; yek diğerine karşı, ırki, muhiti. ahlaki bütün hukukuna riayatkar öz kardeşlerdir. Binaenaleyh, onların arzuları hilafına bir şey varsa, o da hududu dahilinde Kürt, Türk, Laz, Çerkes vs. bütün bu islam unsurlar, müşterekkül menfaadır.Beraber çalışmaya karar vermişlerdir. Yoksa hiç bir vakit başka bir noktai nazar yoktur; arzuyu vicdai ile uhurefkarane ve dindarane bir vahdet vardır."[3]

Ama koşullar değiştikçe, kullanılan üslup da, uygulamalar da değişmeye başladı. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, ulus devlet çabası öne çıktı, politikalar da bu temelde şekillendi:

"Biz açıkça milliyetçiyiz. Milliyetçilik bizi birleştiren tek nedendir. Türk çoğunluğun yanında, diğer unsurların hiç bir etkisi yoktur. Her ne pahasına olursa olsun, ülkemizde yaşayanları Türkleştirecek, Türklere ve Türkçülüğe karşı çıkanları yok edeceğiz. Vatana hizmet etmek isteyenlerin, her şeyden önce Türk ve Türkçü olmalarını istiyoruz."[4]

Bu perspektif, bilinçli programlı bir şekilde, hayata geçirilmeye çalışılıyordu. Bu amaçla araştırma grupları oluşturuluyor, raporlar çıkarılıyor, uluslaşma belli bir iradeye dayandırılıyordu:

"Türk milliyetçiliğinin memleket dahilinde hedefi: Tek bir dil konuşan; kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı olan yurtdaşlardan mürekkeb (oluşmuş) siyasi ve içtimai bir bütün meydana getirmek, yani vatan içinde anadili, ülküsü tek bir millet yaratmaktır. Dar ırk ve coğrafi fikirlere bağlanarak ayıran ve azaltan bir Türkçülük değil, dil, dilek ve kültür birliğini daima göz önünde tutan çoğaltıcı bir millet prensibi gütmek ve bunun murakibi (gözekmeni) olmak Parti bakımından vazifemizdir.

Bu hedefin tahakkuk yolları:

a) Bu tahakkukun ilk şartı vahdet (birleşik)li bir milliyet anlayışının partinin seçkin zümresinde tam bir şuur haline getirilmesi;

b) Bu memlekette her şerefin ve nimetin Türkçe ve kandisini Türk hissederek Türkçülükten başka bir kavmiyete bağlılık göstermeyenlere has olduğunun tam bir şuurla zihinlere nakşedilmesi."[5]

Tercih , zengin, çok kültürlü bir toplumdan ve onun üzerinde yükselen bir üst kemlik yaratma çabasından çok, böyle bir uygulamanın olanaksızlığı düşüncesiyle, Türk ve Müslüman bir ulus devlet formundan yana yapılıyordu. Farklı bir deyişle, Osmanlıların çözülme sürecinde oluşmaya başlayan ve ifadesini İttihat ve Terakki'de bulan perspektif hayata geçiriliyordu:

"Bugünkü Türk Milleti, siyasi ve içtimai camiası içinde, kendilerine, Kürtlük, Çerkeslik ve hatta Lazlık ve Pomaklık gibi fikirler telkin edilmiş olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız. Mazinin karanlık istibdat devirlerinden kalma bir miras olan ve uzun tarihi tekallübatın mahsulü bulunan bu yanlış telakkileri hulusla ve samimiyetle düzeltmek vazifedir"[6]

Buradaki, samimiyetle düzeltmek ifadesi ne anlama geliyor? Bildiğimiz kadarıyla bu kelime, yanlışlık ve aksaklık kavramlarının bir karşılığı, bir hal yoluna koyma isteğinin ifadesidir. Bir insanın değişik etnik kökene sahip olması suç mudur, yanlış mıdır ki aksaklık düzeltilsin? Birden fazla halkın, dinin, dilin, kültürün, "azınlık"ların yeri geldiğinde, birarada, birbirlerinin haklarına saygı göstererek yaşayabildiklerini biliyoruz. Eski dünya imparatorluklarında, bir kültürün en genelde egemenliği ve baskısı olurdu ama bunun bir dili zorla hakim kılma çabasına dönüştüğü örnekler çok azdır. Bu daha çok uluslaşma süreci ve ulus devlet olgusuyla bağlantılı olarak ağırlık kazanmıştır.

Günümüzde ise Avrupa ülkelerinin birçoğunda, insanların etnik kökenleri bir yanlışlık, bir hata olarak görülmez, tam tersine bu kimliğe saygı gösterilir ve dil, zenginleşerek belgelenmesi yönünde özendirilir. İspanya'da Katalanlar ve Basklılar, Fransa'da Brötanlar, İtalya'da Sardunyalılar, Hollanda'da Frizler, İsveç'te Laponlar böyledir. Belçika'da, tüm uyumsuzluklarına rağmen Wallon ve Flamanlar birbirlerinin dillerine ve inanışlarına saygı göstererek yaşarlar. İsviçre'de ise Alman, Fransız ve İtalyan kökenli kantonlar ve bu arada pek tanınmayan Retoroman Halkı yüzlerce yıldar uyum içinde yaşıyorlar ve hiçbiri kendisini Alman, Fransız, İtalyan ya da Retoroman olarak tanımlamıyor. Öncelikle kendilerine İsviçreli diyorlar. Etnik kimlik daha sonra geliyor ve nüfuslarının yalnızca 55 bin olmasına rağmen Retoroman halkının dili de dahil olmak üzere, ülkede dört tane resmi dil var. Üst kimlik ise bu halkların birbirlerini ezmeleri yoluyla değil, birbirlerini saymalarının bir sonucu olarak oluşmuş.

Olumsuz örnekler yok mu? Elbette var. 2. Dünya savaşını düşünelim İnsanların etnik kökenleri yüzünden tıkıldığı kampları hatırlayalım. Autswitz, Dachau, Beben, Soribor...Bu ölüm kampları 1945 yılında açığa çıkarıldıklarında, kolsuz, bacaksız, gözsüz, burunsuz, kulaksız, bedenlerle; gaz odalarıyla, fırınlarla, ortalık yerde duran, oyuncak niyetine kullanılan insan organlarıyla karşılaşılmıştı. Sonuç, 6 milyon Yahudi ile 5 milyon çingenenin, din adamının, sol görüşlünün, din adamının ve eşcinselin ölümüydü.

Ve günümüz... Kosova'da, binlerce yıllık ülkelerinde hak sahibi olmaya çalışan Arnavut-

lar, Meksika'da Chipas, Peru'da Ayakako yerlileri, Ruanda'da Tutsilerle Hutular'ın birbirlerini tüketen savaşları, Sri Lanka ve Tamiller, Afganistan'ın Afgan, Özbek ve Tacikleri, Doğu Timor vb. ilk elde akla gelen örnekler. Bir de yeterince bilinmeyenler var. Örneğin, Çin. Bu ülkede, Büyük Huan şovenizminin çok üst düzeyde yaşandığı biliniyor ama diğer Çin Halkları üzerindeki etkileri ve bu halkların tepkileri pek duyulamıyor. Unutmayalım ki onlarca yıl ulusal sorunlarını eşitlik temelinde çözümlendiğine inanılan SSCB'de sistem çözülünce, toplumun bağrında ne derin çelişkileri, sorunları taşıdığı da açığa çıktı, ülke paramparça oldu ve halklar haklarına sahip çıkma mücadelesine başladı. Rusya, Gürcüstan, Azerbaycan, Tacikistan kaynıyor...hep aynı nedenle, insan olmaktan kaynaklanan temel hak ve özgürlüklere sahip olmak, kendi kültürünü ifade edebilmek ve yaşamak talebiyle.

İnsan, elindekinin değerini onu kaybedince anlarmış. Ama bu sözü barış sözkönusu olduğunda, tekrarlayamayız. İlk insanlardan bu yana, doğru dürüst, kalıcı, uzun erimli bir barışa tanık olunmamıştır desek, bu hiç te abartılı olmaz. Son 1500 yıl içinde, bilinen dünya diyebileceğimiz, Avrupa ve Önasya'da yaşanan savaşların sayısı 15 binin üzerindedir ve yalnızca fiili olarak savaşırken ölenlerin sayısı ise 3 milyarı aşmaktadır.[7] Buna Asya, Afrika ve Amerika'nın derinliklerinde binlerce yıldır yaşanan savaşlar, sömürgecilik sürecinin neden olduğu kırımlar ve bu savaşın etkilediği , kırdığı sivil nüfus dahil değil. Bu durumda ortaya çıkan bilanço çok daha ağır.

Öyle zamanlar vardır ki barışın, çok sesliliğin, kültürel farklılıkların sözünü bile etmek suç olur. Ama doğru düşüncenin, barıştan kardeşlikten yana tavrın yazgısıdır bu. Tarih boyunca bu değerleri seslendirenler ezildi, yokedilmeye çalışıldı. Ama değerler, doğrular yaşamaya devam etti, insanlığı devindiren güçlerden biri oldu. Bugün de kapılar kapanmış görünüyor ve açmaya yasal zorunluluklar da yetmiyor. Her gün yeni bir skandalın, yolsuzluğun, çete rezaletinin patlak verdiği Türkiye, hala "köken eşitliğini, yasayla yaratılan politik eşitliğe" dönüştüremiyor ve bunu tartışamıyor bile. Hâlâ "başladığımız noktaya geri dönmemiz için neden milyonlarca insanın ölmesi gerektiğini hiç anlamadım"[8] demeye devam mı edeceğiz?

Bütün dünyada öğretici durumda olan her insan, hiç bir çıkar gözetmeden, çifte standart tuzağına düşmeden, çocuklara şiddeti ve savaşı empoze eden, cazip kılan etkili gerici kültüre karşı, verensel değerleri, karşısındaki insanı varlığıyla ve değerleriyle hazmedebilmenin güzelleğini, çok sesliliğin neler kazandırabileceğini öğretebilmelidir. ▲

Kaynakça:
1- Ceran - Tanrıların Vatanı Anadolu.
2- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri cilt 1.
3- TBMM Gizli Celse Zabıtları. cilt 1.
4- İ. İnönü. - Yakın Tarihimiz. Milliyet Gazetesi. Kültür ve Sanat eki.
5- CHP Genel Sekreterliği Azınlıklar Raporu. Faik Bulut. Kürt Sorunu Üzerine Düşünceler.
6- Tanıl Bora.
7- Ragıp Duran.
8- Arthur Miller.

Avrupa Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Sözleşmesi

3. Taraflar, uygun ölçüler içinde, ülkedeki bütün değişik diller konuşan gruplar arasında karşılıklı anlayışı ve özellikle, ülkesindeki eğitim ve öğretimin amaçları içerisinde, bölgesel ya da azınlık dilleriyle olan ilişkilerin saygı, anlayış ve hoşgörü kapsamında olmasını, yazılı ve görsel basının da aynı amaç için cesaretlendirilmesini sağlamayı taahhüt eder.

Aşağıda imzası bulunan, Avrupa Konseyi Üyesi Devletler, Avrupa Konseyi'nin üyeleri arasında daha geniş çaplı bir birlikteliği; özellikle, ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri korumak ve gerçekleştirmek amacıyla, sağlamaya çalıştığını gözönünde bulundururlar.

Bazıları bugün yokolma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Avrupa'nın tarihi bölgesel ve azınlık dillerinin korunmasının, kıtanın kültürel zenginliğinin ve geleneklerinin geliştirilip, korunmasına katkıda bulunacağını;

Toplumsal ve özel hayatta bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanılma hakkının; Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesinde ve Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerini Koruma Anlaşmasına uygunluğunu ve bunun kesinlikle geri alınamayacak bir hak olduğunu gözönünde bulundururlar;

C.S.C.E. içinde yapılan çalışmaları ve özellikle 1975 Helsinki Konferansı ve 1990 Kopenhag Toplantısı'nda açıklanan bildirileri kabul ederler;

Kültürler arası iletişimin ve çokdilliliğin önemini vurgulayan, bölgesel ya da azınlık dillerinin korunması ve desteklenmesinin resmi dillere ve onların öğrenilmesine duyulan ihtiyaca zarar vermeyeceğini kabul ederler;

Avrupa'nın farklı bölge ve ülkelerinde, ulusal bütünlük çatısı altında ve ulusal sınırlar içerisinde azınlık ya da bölgesel dillerin korunup geliştirilmesinin, demokrasi prensipleri ve kültürel farklılıkları kabullenme temeline dayanan sağlıklı Avrupa'nın yaratılması yolunda çok önemli yardımlar sunacağı gerçeğini;

Avrupa Devletleri'nin farklı bölgelerindeki özel durumları ve tarihsel gelenekleri kabul ederler;

Ve aşağıdaki hükümlere uyarlar:

Bölüm: 1 Genel Şartlar

Madde 1: Açıklamalar

- Sözleşmenin amaçlarına uygun olarak:

a- bölgesel ya da azınlık dilleri;

i) bir ülkede kendileri dışında kalan yurttaşlardan nüfus itibariyle daha az olan yurttaşların

belirli bir bölgede geleneksel olarak kullandıkları; ve

ii) o ülkenin resmi dil(ler)inden farklı olan dillerdir;

b- göçmenlerin kullandığı diller ile o ülkedeki resmi dil(ler)in ağızları(lehçeleri) bu kategoriye girmez;

c. alansal olmayan diller kavramı ülkedeki nüfusun belirli bir bölümü tarafından geleneksel olarak kullanılan ve nüfusun kalanının kullandığı dil ya da dillerden farklı olan ve bunun yanısıra ülke içindeki belirli bir bölgeye özgü olmayan dilleri gösterir.

Madde 2 Taahhütler

1. Taraflar 1.maddedeki açıklamaya uygun olarak kendi alanlarında konuşulan bütün bölgesel ya da azınlık dilleri için 2. bölümdeki şartları uygulamayı taahhüt eder.

2. Her taraf 3. maddeye uygun olarak 3. Bölümün 8. ve 12. maddelerinin her birinden en az üçer tane ve 9.,10.,11. ve 13. maddelerinin her birinden de en az birer tanesini mutlaka içermek üzere toplam 35 ya da daha fazla sayıda paragrafı uygulayacağını garanti eder ve bunu söz konusu olan her dil açısından imzalı onay, resmi kabul ya da katılımın verilişi aşamasında kesinlikle belirtir.

Madde 3 Uygulamalı Düzenlemeler

1. Bu sözleşmeye imza atan her ülke, kendi imzalı onay, resmi kabul ya da katılım belgesinde; her bölgesel ya da azınlık dilini, sınırlarının bütününde ya da bir bölümünde daha az kullanılan resmi dili, 2. madde 2. paragrafa göre uygulanacak olan seçilmiş paragrafları kesinlikle belirtecektir.

Bölüm 2: 2. madde 1. paragrafta belirtilen amaçlar ve prensipler:

Madde 4 Varolan koruma rejimleri

1. Bu anlaşmadaki hiçbir şey Avrupa İnsan Hakları Bildirgesini kısıtlayıcı ya da küçültücü olarak yorumlanmayacaktır.

2. Bu anlaşmanın maddeleri, bölgesel ya da azınlık dillerinin statüleriyle ya da bir parti içinde olabilecek azınlıklara mensup insanların meşru rejimi ile ya da geçerli ikili ya da çok taraflı anlaşmalarla ilgili daha uygun maddeleri etkilemeyecektir.

Madde 5 Varolan yükümlülükler

Bu anlaşmadaki hiçbir şey, Birleşik Devletler anlaşmasının ya da uluslararası hukuk içindeki diğer yükümlülüklerin egemenlik ve toprak bütünlüğü prensibi de dahil olmak üzere amaçlarına karşıt hiçbir faaliyete katılmak ya da gerçekleştirmek hakkını veriyor olarak yorumlanmamalıdır.

Madde 6 Bilgi

Partiler, taraflar ilgili yetkililerin, kurumların ve kişilerin bu anlaşma ile oluşturulan haklar ve ödevlerden haberdar olduklarını görmek için görev alır.

Madde 7 Amaçlar ve Prensipler

1. Taraflar bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanıldıkları alanlar ve dillerin buralardaki konumlarına göre kendi siyasetlerini, kanunlarını ve uygulamalarını aşağıda belirtilmiş olan amaç ve prensipler çerçevesinde şekillendireceklerdir:

a. bölgesel ya da azınlık dillerinin kültürel

zenginliğin ifadesi olarak tanımlanması;

b. herhangi bir yönetimsel değişiklik o bölgedeki bölgesel ya da azınlık dilinin konumunu etkilememesi;

c. bölgesel ya da azınlık dillerinin geliştirilmesi için gereken kararlı, azimli tavrın, aynı zamanda bu dilleri korumakta da geçerli olması;

d. toplum hayatında ve özel hayatta, konuşma ve yazma faaliyetlerinde bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanılmasının kolaylaştırılması ya da özendirilmesi;

e. bu sözleşme çerçevesinde, bölgesel ya da azınlık dilleri kullananlarla, ülke içinde bir dilin benzer ya da özdeş şekillerini kullananlar arasındaki bağların korunması ve geliştirilmesi, buna ilaveten farklı dilleri konuşan gruplar arasında kültürel bağların oluşturulması;

f. bölgesel ya da azınlık dillerinin eğitimi ve öğretimi için uygun olanakların her düzeyde sağlanması;

g. bu dilleri konuşamayanlar eğer öğrenmek için istekli ise,uygun şartlar sağlanması;

h. bölgesel ya da azınlık dilleri üzerine yapılan çalışmaların ve araştırmaların üniversiteler ve eşdeğerde enstitülerde arttırılması;

i. bir ya da daha fazla ülkede, benzer ya da özdeş biçimleri kullanılan bölgesel ya da azınlık dilleri arasında, bu sözleşmedeki hükümler çerçevesinde, uygun tipte düşünsel alı ş-verişin geliştirilmesini taahhüt eder.

2. Taraflar (henüz yapmamışlarsa) bölgesel ya da azınlık dilinin kullanımıyla ilgili olarak, tercihe yönelik, herhangi birini diğerinden farklı gören, onları reddeden ya da kısıtlayan ve bu dillerin korunma ve gelişimlerini tehlikeye düşürecek maddeleri programından çıkarmayı taahhüt eder.

3. Taraflar, uygun ölçüler içinde, ülkedeki bütün değişik diller konuşan gruplar arasında karşılıklı anlayışı ve özellikle, ülkesindeki eğitim ve öğretimin amaçları içerisinde, bölgesel ya da azınlık dilleriyle olan ilişkilerin saygı anlayış ve hoşgörü kapsamında olmasını, yazılı ve görsel basının da aynı amaç için cesaretlendirilmesini sağlamayı taahhüt eder.

4. Taraflar bölgesel ya da azınlık dilleri ile ilgili politikalarını kararlaştırırken, bu dilleri kullananların istemlerini dikkate alacaklardır. Kullandıkları dille ilgili tüm sorunlar hakkında yetkililere tavsiyede bulunmak üzere birimler kurabilmeleri için Taraflar tarafından desteklenecekleridir.

5. Taraflar, yurtsuz diller için 1.,2.,3.,4. paragrafları, gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra, uygulamayı garanti ederler.

Bölüm 3 Sosyal hayatta bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanımının ilerletilmesiyle ilgili 2. Madde 2. paragraftaki taahhütlerin ölçütleri:

Madde 8 Eğitim

1. Eğitimle ilgili olarak taraflar, söz konusu dillerin kullanıldığı yerlerde,bu dillerin konumlarına uygun olarak, ülkenin resmi dilinin öğretilmesine karşı çıkmadan aşağıdaki yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt ederler:

a. i) ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinde okul öncesi eğitim olanağı sağlanması; ya da

ii) bölgesel ya da azınlık dillerinde okul öncesi eğitimin kısmen sağlanması; ya da

iii) yukarıdaki iki maddeden en az birinin, eğer sayıları yeterliyse ve aileleri de istekli ise söz konusu kişilere uygulanmasını; ya da

iv) eğer yetkililer okul öncesi eğitim alanı

na doğrudan müdahele edemeyecek konumdaysalar, en azından, bundan önceki üç maddenin uygulanması konusunda özendirici ya da yardımcı olacaklarını;

b. I) ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinde ilkokul eğitimi olanağının sağlanması; ya da

II) ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinde ilkokul eğitiminin kısmen sağlanması; ya da

III) ilkokul eğitimi içerisinde, ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinin öğretilmesinin müfredat programında zorunlu tutulmasının sağlanması; ya da

IV) yukarıdaki üç maddeden en az birinin, sayıları yeterli ve aileleri istekli olan kişiler için uygulanması.

c. I) ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinde ortaokul eğitim olanağının sağlanması; ya da

II) ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinde ortaokul eğitiminin kısmen sağlanması; ya da

III) ortaokul eğitimi içerisinde, ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinin öğretilmesinin müfredat programında zorunlu tutulmasının sağlanması; ya da

IV) yukarıdaki üç paragraftan en az birinin,sayıları yeterli ise, ilgili kişilere uygulanması.

d. I) ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinde teknik ve mesleki eğitim olanağının sağlanması; ya da

II) ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinde teknik ve mesleki eğitim olanağının kısmen sağlanması; ya da

III) teknik ve mesleki eğitim içerisinde, ilgili bölgesel ya da azınlık dillerinin öğretilmesinin müfredat programında zorunlu tutulmasının sağlanması; ya da

IV) yukarıdaki üç paragraftan, en az birinin, sayıları yeterli ise, ilgili kişilere sağlanması.

e. I) bölgesel ya da azınlık dillerinde, üniversite ve diğer yüksek eğitim kurumları düzeyinde eğitim olanağı sağlanması; ya da

II) bu dillerin, üniversite ve diğer yüksek eğitim kurumlarında çalışma konuları olarak kabul edilmelerinde kolaylıklar sağlanması; ya da

III) yüksek eğitim kurumları karşısında, devletin konumu nedeniyle, ilk iki madde uygulanamıyorsa en azından uygulanması konusunda özendirici ve yardımcı olunması;

f. I) başlangıç itibariyle ya da bütünüyle, bölgesel ya da azınlık dillerinde yapılması düşünülen yetişkin ve daha ileri düzeyde eğ itim kurları için şartların hazırlanması; ya da

II) yetişkin ve daha ileri düzeyde eğitim için bölgesel ya da azınlık dillerinin önerilmesi; ya da

III) eğer yetkililer yetişkin ve daha ileri seviyede eğitim alanına doğrudan müdahele edemeyecek konumdaysalar, bu dillerin yetişkin ve daha ileri düzeyde eğitimde çalışma konusu olmaları için özendirici ya da yardımcı olmaları;

g. bölgesel ya da azınlık dili tarafından yansıtılan bir tarih ve kültür öğretiminin sağlanması için hazırlıklar yapılması;

h. parti tarafından, a maddesi ile g maddesi arasında kabul edilen maddeleri uygulayacak olan öğretmenlerin, her düzeyde eğitiminin sağlanması;

i. bölgesel ya da azınlık dillerinin öğretiminin gelişimi ya da başlatılması ile ilgili ilerlemelerin kontrol edilmesi ve bunlarla ilgili periyodik raporların hazırlanmasından sorumlu denetçi(ler)in göreve başlatılması;

2. Eğitimle ilgili olarak,yukarıda verilen konuların dışında kalan ve bölgesel ya da azınlık

dillerinin geleneksel olarak kullanıldığı bögelerde, taraflar, bu dilleri kullananların sayısıda yeterli ise, uygun olan tüm düzeylerde bölgesel ya da azınlık dilleri ile öğretime ya da bu dillerle ilgili öğretime izin verir, özendirir ya da korur.

Madde 9 Hukuki Yetkeler

1. Taraflar, belirli sayıda insanın azınlık ya da bölgesel dilleri konuştuğu bir bölgede aşağı da belirtilen ölçütlerin, bu dillerin her birinin konumuna göre (ilgili hukuki durumlarda) bu paragraf vasıtasıyla belirlenen olanaklarının kullanımını (ilgili yargının gözünde adaletin yerine gelmesini engellememek koşuluyla) taahhüt eder:

a. suçun soruşturulmasında

I) Mahkemeler (taraflardan herhangi birinin talebi ile) davaların azınlık ya da bölgesel dillerden birisi ile sürdürülmesinin sağlanmasına; ya da

II) sanığın kendi bölgesel ya da azınlık dilini kullanma hakkının garantiye alınmasına; ya da

III) sözlü ya da yazılı olarak iletilen istek ve delillerin kabul edilmemesine gerekçe olarak, bir azınlık ya da bölgesel dil kullanılarak hazırlanmış olmalarının dikkate alınmamasını sağlamayı; ya da

IV) istenildiğinde yasal uygulamalarla ilgili, söz konusu bölgesel ya da azınlık dilinde dökümanların sağlanması ve gerekli ise, ilgili kişiye ekstra bir masraf yüklemeden çevirmen ya da yardımcı sağlanması.

b. I) Mahkemeler (taraflardan herhangi birinin isteği ile) davaların azınlık ya da bölgesel dillerden birisi ile sürdürülmesinin sağlanması na; ya da

II) sanığın mahkemede ifadesini verirken kendi bölgesel ya da azınlık dilini kullanmasına izin verilmesine; ya da

III) dökümanlar ve delillerin bölgesel ya da azınlık dillerinde hazırlanmasına izin verilmesine.

Eğer gerekli ise çevirmen ve yardımcı kullanılarak.

c. İdari sorunlarla ilgili mahkemelerden önceki soruşturmalarda:

I) mahkemeler (taraflardan herhangi birinin talebi ile) davaların azınlık ya da bölgesel dillerden birisi ile sürdürülmesinin sağlanması na; ya da

II) sanığın mahkemede ifadesini verirken kendi bölgesel ya da azınlık dilini kullanmasına izin verilmesine; ya da

III) dökümanlar ve delillerin bölgesel ya da azınlık hazırlanmasına izin verilmesine.

Eğer gerekli ise çevirmen ve yardımcı kullanarak;

d. b ve c paragrafının ilk iki alt paragrafı nın uygulanmasında yardımcı/çevirmen kullanımında ilgili kişiye herhangi bir masraf yüklenmemesinin sağlanması.

2. Taraflar taahhüt eder:

a. ülke sınırları dahilinde hazırlanmış yasal belgelerin yalnızca bölgesel ya da azınlık dilleri ile hazırlanmış olmasından dolayı geçerliliklerinin inkar edilmemesini; ya da

b. bu tip belgelerin, bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanıcısı olmayanlara sunuluşu sırasında içeriğinin hazırlayan tarafından açıklanabilmesinin sağlanmasını;

c. taraflar arasında,ülke sınırları dahilinde

hazırlanmış yasal belgelerin yalnızca bölgesel ya da azınlık dillerinde hazırlanmış olmalarından dolayı, geçerliliklerinin inkar edilmemesini;

3. Taraflar, azınlık ya da bölgesel dilleri kullananlar için en önemli ulusal yasalarını ve özellikle bu dilleri kullananlarla ilgili olanları yayınlamayı taahhüt eder.

Madde 10 İdari Yetkeler ve Kamu Hizmetleri

1. Taraflar, belirli sayıda insanın azınlık ya da bölgesel dilleri konuştuğu bir idari bölgede, aşağıdaki yükümlülüklerin mümkün olduğunca sağlanmasına çalışacağını garanti eder:

a. I) İdari birimlerde bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanılmasının sağlanmasını; ya da

II) İdari birimlerin, bölge halkı ile olan iliş kilerinde bölgesel ya da azınlık dillerini kullanabilmesinin sağlanması; ya da

III) bölgesel ya da azınlık dillerini kullananların, her türlü başvurularını bu dillerde yapabilmesi ve karşılığını da bu dillerle almasının sağlanması; ya da

IV) bölgesel ya da azınlık dillerini kullananların her türlü başvurularını, yazılı ya da sözlü olarak,bu dillerde yapabilmelerinin sağlanması; ya da

V) bölgesel ya da azınlık dillerini kullananların, en önemli başvurularını bu dillerde yapabilmelerinin sağlanması.

b. Çok yönlü kullanımı olan idari belgelerin ve formların, bölgesel ya da azınlık dillerine mensup nüfus için bu dillerde ya da iki dilde sağlanmasını,

c. İdari yetkililerin, her tür dökümanın bölgesel ya da azınlık dillerde hazırlanmasına izin vermelerinin sağlanmasını.

2. Yerel ve bölgesel yetkeler açısından, belirli sayıda olan ve bölgesel ya da azınlık dillerini kullananların, aşağıda belirtilen hakları kullanabilmeleri için taraflar izin vermeyi ya da destek vermeyi garanti ederler:

a. bölgesel ya da yerel yetkenin çatısı altında, bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanılması;

b. bölgesel ya da azınlık dillerini kullananların, sözlü ya da yazılı, her türlü başvurularını bu dillerle yapabilme olanağı;

c. bölgesel yetke tarafından yayınlanan her türlü resmi dökümanın ilgili bölgesel ya da azınlık dili ile de yayınlanması;

d. yerel yetke tarafından yayınlanan her türlü resmi dökümanın ilgili bölgesel ya da azınlık dili ile de yayınlanması;

e. bölgesel yetke tarafından, ülkenin resmi dil(ler)inin kullanılmasını dışlamadan, resmi dil(ler)le beraber meclislerde bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanılması;

f. yerel yetke tarafından,ülkenin resmi dil(ler)inin kullanılmasını dışlamadan resmi dil(ler)le birlikte meclislerde bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanılması;

g. gerekli hallerde resmi dil(ler)deki karşılıkları kullanılmak kaydıyla, yer isimlerinin bölgesel ya da azınlık dillerindeki gerçek ve geleneksel şekilleriyle kullanılması.

3. Taraflar, idari yetkeler tarafından ya da onlar namına başkaları tarafından yürütülen kamu hizmetleri açısından,ve her dilin o bölgedeki konumu itibariyle aşağıdaki hakların kullanımının mümkün olabildiğince, sağlanmasını garanti eder;

a. hizmetlerin verilmesinde bölgesel ya da azı nlık dillerinin kullanılmasının sağlanması; ya da

b. bölgesel ya da azınlık dillerini kullanan-

ların,taleplerini bu dillerde iletebilmelerine ve bu dillerde cevap alabilmelerine izin verilmesi; ya da

c. bölgesel ya da azınlık dillerini kullananların,bu dillerde taleplerini iletebilmeleri.

4. Taraflar 1.,2.,3. Paragraflardaki şartları yürürlüğe koymayı kabul ettiklerinde, aşağıdaki koşullardan bir ya da birkaçını dikkate almayı kabul eder;

a. gerektiğinde çevirmen ve yardımcı;

b. iş olanakları yaratmak ve gerektiğinde, resmi ve diğer kamu görevlilerinin ihtiyaca bağlı olarak eğitimi;

c. bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanıldığı bir bölgeye atanmış kamu görevlisinin, söz konusu diller hakkında bilgilenme isteğini olduğunca karşılamak;

5.İlgili kişilerden gelen istek dorultusunda, taraflar, aile isimlerinin bölgesel ya da azınlık dillerinde kullanılmasına ya da benimsenmesine izin verilmesini taahhüt eder.

Madde 11 Medya

1. Taraflar, bölgesel ya da azınlık dillerinin konuşulduğu alanlardaki kullanıcılar açısı ndan, her dilin konumuna uygun olarak, doğrudan ya da dolaylı, genel yetkelerin bu alandaki yeterliliğine,sahip olduğu güce ya da oynadığı role, ve medyanın bağımsızlığının ve özerkliğinin esaslarına saygı duyarak aşağıdaki maddeleri garanti altına alır:

a. Radyo ve televziyonun kamu hizmeti görme misyonu taşıması dolayısıyla;

I) bölgesel ya da azınlık dilinde yayın yapan, en azından bir radyo istasyonu ve bir televizyon kanalının açılmasının sağlanması; ya da

II) bölgesel ya da azınlık diliyle yayın yapan en, azından bir radyo istasyonu ve bir televizyon kanalının açılmasının desteklenmesi ve açılmasına kolaylık sağlanması; ya da

III) yayıncıların bölgesel ya da azınlık dillerinde program yaymlayabilmeleri için uygun şartların oluşturulması.

b. I) bölgesel ya da azınlık dilinde yayın yapan, en azından bir radyo istasyonunun açılmasının desteklenmesi ya da kolaylık sağlanması; ya da

II) bölgesel ya da azınlık dillerindeki radyo programlarının belirli bir düzenle yayınlanmasının desteklenmesi ya da kolaylaştırılması.

c. I) bölgesel ya da azınlık diliyle yayın yapan, en az bir televizyon kanalının açılmasının desteklenmesi ve kolaylaştırılması; ya da

II) bölgesel ya da azınlık dillerindeki televizyon programlarının belirli bir düzenle yayınlanmasının desteklenmesi ya da kolaylaştı rılması; ya da

d. bölgesel ya da azınlık dillerinde görsel ve görsel/işitsel çalışmaların üretim ve dağıtı mının desteklenmesi ya da kolaylaştırılması,

e. I) bölgesel ya da azınlık dillerinde yayınlanan, en azından bir gazetenin açılması ya da varolanın devamının desteklenmesi ya da kolaylaştırılması; ya da

II) belirli bir düzende, bölgesel ya da azınlık dillerindeki makalelerin yayımının desteklenmesi ve kolaylaştırılması,

f. I) medya için yasaların sağladığı finansal desteğin bölgesel ya da azınlık dilini kullanan medya içinde geçerli olması;

II) bölgesel ya da azınlık dilindeki görsel/işitsel ürünler içinde, finansal destek açısından varolan hükümlerin uygulanması;

g. bölgesel ya da azınlık dilleri kullanan

medyadaki gazetecilerin ve diğer personelin eğitimlerinin desteklenmesi.

2. Taraflar, bölgesel ya da azınlık dillerine benzer ya da özdeş dillerde,komşu ülkelerden yapılan radyo ve televizyon yayınlarını doğrudan izleme özgürlüğünü ve komşu ülkelerden yapılan radyo ve televizyon yayınlarının aktarımının engellenmemesini garanti ederler ve aynı zamanda, taraflar, bölgesel ya da azınlık dillerine benzer ya da özdeş dillerdeki yazılı basındaki bilgilerin serbest dolaşımının ve ifade özgürlüğünün üstünde hiç bir yasağın olmayacağını da taahhüt ederler. Bu özgürlüklerin kullanımı; ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü ya da toplum güvenliğini ilgilendiren durumlarda, karışıklık, suçun önlenmesi, toplum ve bireylerin salık ve moralinin, kişilerin hak ve itibarlarının korunması, gizli bilgilerin ifşasının engellenmesi ya da yargının tarafsızlığı ve otoritesinin sürdürülmesi gibi; demokrasilerde gerekli olan ve yasalarla önceden belirlenmiş olan durumlar, sınırlama ya da yasaklar aracılığıyla kısıtlanabilir.

Madde 12 Kültürel Etkinlikler ve Olanaklar

1. Kültürel etkinlikler ve olanaklar açısından bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanıl-dığı bölgelerde genel yetkelerin yeterliliği, bu alanda oynadığı rol ya da sahip olduğu güç de gözönünde bulundurularak, taraflar, aşağıdakileri taahhüt ederler;

a. bölgesel ya da azınlık dillerdeki spesifik girişimler ve kendine özgü ifade yöntemlerinin ve bu dillerdeki farklı açılımlara sahip çalışmaların özendirilmesini;

b. farklı açılımlara sahip (başka dillerdeki) çalışmaların çeviri, dublaj, alt yazı, tıpkı basım gibi yöntemlerin yardımıyla bölgesel ya da azınlık dillerinde yayınlanmasının özendirilmesini;

c. bölgesel ya da azınlık dilleriyle yazılmış çalışmaların aynı tekniklerle başka dillerde yayınlanmasının özendirilmesini;

d. çeşitli kültürel etkinlikleri organize eden ya da destekleyen kişilerin,bu etkinliklerde,bölgesel ya da azınlık dilleri ile ve kültürleri ile ilgili bilgilere ve bu dillerin kullanımına uygun oranlarda yer vermelerinin sağlanmasını;

e. kültürel etkinliklerin planlanmasında ve olanakların sağlanmasında bölgesel ya da azınlık dillerini kullananların temsilcilerinin katılımının özendirilmesini;

f. bölgesel ya da azınlık dillerde yayınlanmış ya da yaynlanmakta olan çalışmaları biriktiren, kopyalarını çıkaran kişi ya da kişilerin çoğalmasına olanak sağlanması ve özendirilmesi;

g. özellikle idari, ticari, ekonomik, sosyal, teknik ve hukuki terminolojinin korunması ve geliştirilmesi için araştırma ve çeviri servislerinin oluşturulması ya da mali destekle güçlendirilmesini; taahhüt ederler.

2. Taraflar, bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanıldığı alanların dışında kalan yerlerde (bu dilleri konuşanların sayısı yeterliyse) kültürel etkinlikleri ve olanakları desteklemeyi ya da sağlamayı taahhüt ederler;

3. Taraflar, bölgesel ya da azınlık dilleri ve kültürlerini yansıtan ve kendi mevcut politikalarına uygun yükümlülükler oluşturmayı taahhüt ederler.

Madde 13 Ekonomik ve Sosyal Hayat

Taraflar ülke genelinde, ekonomik ve sosyal aktivitelerde aşağıdakileri taahhüt ederler:

a. Ekonomik ve sosyal hayatla ilgili sözleşmelerde, teknik dökümanlarda bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanımını haklı nedenlere dayanmadan kısıtlayan ya da yasaklayan hükümleri kanunlardan çıkarmayı;

b. en azından bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanıcıları arasında, şirketlerin iç talimatnamelerinde ve özel tüzüklerinde bu dillerin kullanımını yasaklayan ya da sınırlayan maddelerin yasaklanması;

c. ekonomik ve sosyal etkinliklerle ilgili olarak bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanımının engellenmesine yönelik uygulamalara karşı konulması;

d. bölgesel ya da azınlık dillerinin yukarı da belirtilen durumlar dışındaki kullanımlarının desteklenmesi ve özendirilmesi;

2. Taraflar, ekonomik ve sosyal etkinlikler açısından ve olduğunca, bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanıldığı bölgelerde aşağıdakileri taahüt eder:

a. bölgesel ya da azınlık dillerinin, finansal ve bankacılık talimatnamelerine ve ticari uygulamalarla uyumlu yöntemlerde, çek, poliçe vb. ödeme şekillerinde ve diğer finansal dökümanlarda ya da prosedüre uygun durumlarda kullanılması;

b. doğrudan kamu sektörü kontrolündeki ekonomik ve sosyal sektörlerde, bölgesel ya da azınlık dillerinin kullanımını ilerletecek etkinliklerin organize edilmesi;

c. hastaneler, bakımevleri, öğrenci yurtları gibi kurumlarda; hastalık, yaşlılık ya da diğer nedenlerden dolayı ihtiyaçları olanlara, bölgesel ya da azınlık dilleri ile hizmet verebilecek kişilerin sağlanması;

d. bölgesel ya da azınlık dillerinde hazırlanmış güvenilir bir eğitim programının, uygun olanaklarla sağlanması;

e. ilgili birimler tarafından tüketici hakları ın konusunda bölgesel ya da azınlık dilleri ile bilgilendirme yapılmasının sağlanması;

Madde 14 Taraflar taahhüt eder ki:

a. aynı dilin benzer ya da özdeş formlarının ın kullanıldığı ülkelerin arasında varolan iki ya da çok taraflı anlaşmaların uygulanması ya da bir çok ülkede aynı dili kullananların kültür, eğitim, enformasyon, mesleki ve sürekli eğitim alanlarında aralarında ilişkiler kurulmasını özendirici anlaşmaların yapılmasının sağlanması;

Bölüm: 4 Sözleşmenin Uygulanması

Madde 15 Periyodik Raporlar

1. Taraflar, bakanlık komisyonunun onayı ile, periodik olarak bu sözleşmenin 2. Maddesine uygun olarak izledikleri politikaları ve 3. Maddede yer alan ve önceden kabul edilmiş koşulların uygulanması ile ilgili raporu sunacaklardır. İlk rapor sözleşmenin kabulünden itibaren geçen bir yıl içinde diğerleri her üç yılda bir ilgili parti tarafından Avrupa Konseyi Genel Sekreterine sunulacaktır.

2. Taraflar raporlarını halka açık olarak hazılayacaklardır.

Madde 16 Raporların İncelenmesi

1. Madde 15'e göre Avrupa Konseyi Genel Sekreteri ne sunulan raporlar madde 17'ye göre kurulan Uzmanlık Konseyine incelettirilecektir.

2. Taraflar ya da yasal kuruluşlar uzmanlık komisyonunun dikkatini, taahhüt edilmiş 3. Bölümle ilgili sorunlara çekebilirler. İlgili

tarafa danışıldıktan sonra, uzmanlık komisyonu aşağıda paragraf 3'te belirtilen şekilde raporun hazırlanmasında bu bilgiyi dikkate alır. Bu kişiler ya da kuruluşlar ayrıca taraflar tarafından izlenen Bölüm 2 ile ilgili politika hakkında demeç verebilirler.

3. Paragraf 1'de kesinlikle belirtilen rapor ve paragraf 2'de belirtilen bilgiler temelinde uzmanlık komisyonu, bakanlık komisyonuna rapor hazırlar.Bu rapor tarafların gerçekleştirmek istediklerini içerecektir ve bakanlık komisyonu tarafından halka duyurulabilir.

4. Paragraf 3'te belirtilen rapor ikinci kişilerin tarafların bir ya da daha fazlasına yaptıkları önerilerin hazırlanması için uzmanlık komisyonunun bakanlık komisyonuna yaptığı önerileri içerir.

5. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, sözleşmenin uygulanması ile ilgili olarak iki yılda bir ayrıntılı bir raporu Parlamenter Asamblesine sunacaktır.

Madde 17 Uzmanlık Komisyonu

1. Bu komisyonun üyeleri her taraftan bir üye olmak kaydıyla, bu sözleşmenin anlamını ve gereklerini anlayıp uygulayabilecek düzeyde kişiler arasından, Bakanlık Komisyonu tarafından atanırlar.

2. Komisyon üyeleri 6 yıllık süreler için atanırlar. Her üye uygun görülürse yeniden atanabilir. Çeşitli nedenlerden görev süresini tamamlayamayan üyelerin yerine paragraf 1 de belirtilen prosedüre göre yeni bir üye atanır. Yeni üye selefinin görev süresini doldurur.

3. Uzmanlık komisyonu prosedür kurallarını benimser. Bu komisyonun sekreteryası Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından sağlanır.

Bölüm: 5 Final şartları

Madde 18 Bu sözleşme Avrupa Konseyine üye ülkelere imzaya açılacaktır. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri imzalı onay, resmi kabul ya da katılım şeklindeki başvuruları kabul edecektir.

Madde 19

1. Bu sözleşme ile, 5 Avrupa Konseyi üyesi devlette, madde 18'deki koşullar çerçevesinde, bu sözleşmede olan hükümlerin bağlayıcılığını kabulünden sonraki 4. ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

2. Bu sözleşmenin bağlayıcılığını sonradan kabul eden ülkeler için,imzalı onay, resmi kabul ya da katılım tarihlerinden sonraki 4. ayın ilk günü sözleşme yürürlüğe girer.

Madde 20

1. Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra, A.K. Bakanlar Komisyonu, A.K. ne üye olmayan ülkeleri de bu sözleşmeyi onaylamaya davet edebilir.

2. Sözleşmeyi onaylayan ülke açısından, bu sözleşme muvafakat tarihinden sonraki 4. Ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde 21 Her hangi bir ülke, bu sözleşmeyi imzaladığı ya da imzalı onayı, kabulü, katılımı ya da muvafakatını yaptığı esnada sözleşmenin 7. Maddesinin 2.,3.,4. ve 5. paragraflarından bir ya da birden fazlasına uyulmasına zorunluluk getirebilir.

2. Bir ülke üstteki paragrafa uygun olarak getirdiği zorunlulukların hepsini ya da bazıları nı kaldırmak için Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirimde bulunabilir. Genel Sekreter

bu bildirim tarihinden itibaren geri dönüşü uygulamaya sokar.

Madde 22

1. Her ülke istediği anda bu sözleşmeden Genel Sekretere bildirerek ayrılabilir.

2. Bildirimden 6 ay sonra sözleşme resmen fesh olur.

Madde 23

Genel Sekreter;

a. bütün imzaları;

b. bütün imzalı onay, kabul, katılım; ya da muvafakat;

c. madde 19 ve 20 ye göre yürürlüğe giriş tarihini;

d. madde 3, paragraf 2' ye göre uygun olan her kabul bildirimini;

e. bu sözleşme ile ilgili her eylem, bildirim ya da haberleşmeyi;

bütün ülkelere bildirecektir.

5 Aralık 1992 de Strasbourg ta yapılmıştır. ▲

Kaynak: Contact Bulletin (June 1998) Dublin

Kafkasya Yazılarından Not:

Sözleşmeyi imzalayan üye devletler (Haziran 1998 itibariyle): Avusturya, Hırvatistan, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Macaristan, Liechtenstein, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, Romanya, Slovenya, İspanya, İsviçre, Makedonya, Ukrayna.

Parlamentolarında onaylayan üye devletler: Hırvatistan, Finlandiya, Macaristan, Liechtenstein, Hollanda, Norveç, İsviçre.

Ayrıntılı bilgi almak için yazışma adresi:

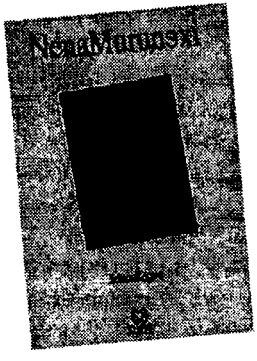
www. coe. fr/eng/legaltxt/148e. htm

www. coe. fr/eng/txtjur/148fr. htm

Lazca Şiirler

NenaMurun3xi

Selma Koçiva

OROPA

n3a ncin
leta tude
si
do
ma
guri şkimi
diyu abja
ham u3omenan
orapa...!

KURYE YAYINLARI Caferağa Mh. Sakız Sk. No:6/9 Kadıköy-İst.Tel: 0216. 349 98 41-330 81 85

Kuzey Kafkasya: Tarih Tekrarlanır mı

Rusya, Kuzey Kafkasya'daki Rus nüfusunu, kendi ekonomik ve siyasi menfaatlerine uygun olduğu için korumaktadır. Bir bakıma neredeyse ekonomik ve siyasi haklarını yitiren göçmenler, Rus tutucu bloğunun itici güçleri haline getirilmektedir.

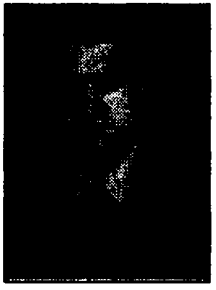
Giorgi Cancğava*

Tarihi Olaylara Toplu Bir Bakış

18. yüzyılın sonuna kadar Rusya ile Dağlılar (dağlarda yaşayan Kafkasyalılar) arasında önemli bir düşmanlık yoktu. İmparatorluk, çok sayıdaki feodal hakimleri ve "Bağımsız Dağlı Cemiyetleri'ni" uluslararası hukuk süjeleri olarak tanımaktaydı. Kazaklar ve Dağlılar arasındaki ilişkiler elbette sorunsuz değildi. Fakat Rusya dağlara açılmak istemiyordu. Dağlılar ise Kazak topraklarının içlerine sarkıyorlardı. Yüzyılın sonunda durum değişti: Rusya Kafkasya ötesine nüfuz etmeye başladı.

Günümüzde, "gönüllü ilhak" ifadesi, şüphe ile karşılanmaktadır. Ne var ki Kafkasya'daki ulusların, özellikle Hıristiyanların Rusya'ya ilhakları gönüllüydü ve İmparatorluk için elverişsizdi. Yeni topraklar hiçbir zaman gelir getirmemekteydi ve Kafkasya'nın Gürcüstan'ın kontrolü dışında olmasından dolayı, sağlam bir hakimiyet sağlanamaması. Kafkasya'nın işgal edilmesini gerektirmişti. Sürekli dağlıların köylülere baskını tehlikesi ile karşı karşıya kalan Rusya gittikçe savaş operasyonlarına sürükleniyordu. Kafkasya'nın, Rusya nüfuzuna geçmesinden sonra savaş Kuzey Kafkasya'da kaçınılmaz olmuştu. Askeri harekat, Çeçenistan ve Dağıstan dahil olmak üzere iki ana bölgede, Doğu ve Abadzeh, Şapıuğ ve

(*) 24 Temmuz 1965 tarihinde Tiflis'de doğmuş; 1988 -Tiflis Devlet Üniversitesi Dış Ülkeler Ekonomik ve Sosyal Coğrafya Fakültesini bitirmiştir. 1986-87 -Kahire (Mısır) Üniversitesinde de okumuş, ayrıca ABD, İngiltere ve Yemen Cumhuriyetinde staj görmüştür. 1988-92 de Tiflis Devlet Üniversitesinde öğretim üyeliği yapmıştır. Üniversitede "İslam Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Gelişmeleri" konulu bir doktora tezi hazırlamıştır. 2 kitabın ortak yazarı ve 9 ilmi eserin sahibidir. (İlmi eserleri Londra, Leeds, Moskova ve Tiflis'te yayınlanmıştır.) Büyük Britanya Krallık Oriental Kurumu üyesi. İngilizce, Arapça, Farsça bilmektedir. Türkçeyi öğrenmeye çalışmaktadır. 1992 -G.C. Devlet Konseyi Danışmanı. 1993 -G.C. Devlet Başkanlığı, Protokol Dairesi Başkanı. - 1994 -Gürcüstan Trabzon Başkonsolosu.

Giorgi Cancğava

Ubıh boylarının yaşadığı batıda yer almıştı. Rusya'nın Kafkasya'ya nüfuzu "imamat" adını taşıyan askeri -teokratik birliğin meydana gelmesine yol açmıştı. En meşhur imam ve Çeçenistan ve Dağıstan'ın bir kısmını birbiri ile birleştiren, sert, iradeli ve cesur önder Şamil oldu. O'nunla savaşın özelliği şiddet ve büyük güç niteliği kazandı. 50'li yıllarda Şamil neredeyse teslim olmak üzereyken, Rus askerlerinin bu bölgede sayısı 300.000'ni bulmuştu ve bu askerlerinin masrafları devlet bütçesinin altıda birine eşitti. Petersburg problemin barış yoluyla çözümlenmesinden de yanaydı.

1. Nikolay'ın devrinde Şamil'in devletini de-facto olarak tanımak şartıyla Dağlılarla barışma niyeti ortaya çıkmıştı. İmam'ın cevabı olumsuzdu.

Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya, Kafkasya'yı aktif bir biçimde "barıştırmak" için çaba sarfetti. Fakat bu barıştırma zorla ve silah zoruylaydı. 1859'da Şamil teslim alındı. 1863'de Abadzehler, 1864'de de Şapsığlar ve Ubıhlar silahlarını bıraktılar.

Kafkasya çöktü ve Kafkasya ötesiyle birlikte Rus ekonomisine yük olmaya devam ettiler. Ekonomik yarar sağlamaları ancak bir süre sonra Bakü ve Grozni bölgelerinde petrol yatakları bulunmasıyla sağlandı.

2. Bölgenin Ana Çizgileri

Kuzey Kafkasya istikrarsız, etnik ve milli karmaşıklıkla tanımlanan bir bölgedir. Bu bölge Rusya, Gürcüstan, Azerbaycan olmak üzere üç eski Sovyet cumhuriyeti için bir endişe kaynağı oldu.

Kuzey Kafkasya'da dört ana unsurun etkileşimi görülmektedir. Bunlar aşağıdakilerdir:

Milliyetçilik ve aşiret hisleri; toprak talepleri, İslamcı ve Rus karşıtı eğilimler. Bölgenin ne gibi özel ana çizgileri vardır? 70 yıllık Sovyet sosyalist sistemi. "Sovyet İslamı" olarak tanımlanan yeni bir fenomen yarattı. Bu fenomen SSCB'nin çökmesine rağmen hâlâ mevcuttur. "Sovyet İslamı" tanımının anlamı nedir? Birincisi; İslamın şeriatsız varolması. Bu tipik çokyüzlü kişinin yapısına uygundur. Bu insan aynı zamanda kendini hem Müslüman hem de bir etnik gruptan veya belli bir aşiretten saymakta veya hem ateist hem de milliyet anlamında geçen Müslüman olarak tanımaktaydı. Dahası komünizm ve İslamı birbirine karşı çatıştırmamak gerekir, çünkü birçok ortak yanları vardır. Örneğin, ikileşme standart mantalitenin geleneği. Şunu söylemek gerekir ki Bolşevikler İslamla değil genellikle İslam aydınlarıyla mücadelede bulunurlardı. Üstelik aşiret ve Müslüman önderleri Komünist Parti'yekaydolarak siyasi seçkinler arasma girmekteydiler. Böylelikle, "Komünist İslami"nin basit bir kelime grubu anlamı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

İslam çerçevesinde sözde "takiye" kuralı

mevcuttur. Bu kuralın anlamı Müslümanın tehlikeli bir vakada kendi dinini gizlemesidir. Bu terim, komünizmde de somut şekilde yer almamasına rağmen mevcuttur. Böylece kendini yalandan hem komünist gibi gösteren Müslümanlar, hem de Müslüman gibi gösteren komünistler vardı ve bunları biçim olarak her zaman ayırmak mümkün değildi. Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri'nin bugünkü önderleri olan komünist Müslümanların bile böyle ayırımı yapmaya gücü yetmezdi.

Bir taraftan bu onları Moskova ile olan geleneksel ittifakın devamına teşvik etmekte; öte yandan da komşu Müslüman ülkelerin ve yurt dışındaki İslam örgütlerinin lehinde olan Moskova aleyhine yönelik çalışmalara itmiştir. Yakın bir gelecekte bu yöneticiler kaçınılmaz bir biçimde iktidarı kaybedecekler ve bu faktör de sözkonusu cumhuriyetlerin bundan böyle daha da İslamlaşmasına yardımcı olacak ve en azından Moskova ile ilişkileri kötüleştirecek ve bu da yeni zorlamalara yol açabilecektir. Yukarıda bahsedilen "komünist İslamı" fenomeni yerel seçkinlerin veya orta sınıfların arasında yer alırdı. Halkta ise sufizm veya bunun bir Kafkasya türü olan müridizmin özel bir rolü vardır.

20. yüzyıl başında sufizm bütün dünyada çöktü. Fakat SSCB'de dini protestonun ana şekillerinden biri oldu. Şunu vurgulamak gerekir ki, 20. yüzyılda İslami fundamentalizm, sufizm hareketi şeklinde ortaya çıkmış olurken, sufizm hareketi SSCB'de islami fundamentalizm olarak gelişmekteydi. Bir önemli çizgi de kanunlara saygı bütünlüğünün bölünmesidir. Sovyetler Birliği'nde iktidardaki yerel yöneticilerin kanunlara saygıları genellikle "Moskova esasına" dayanırdı. İmparatorluğun çökmesi, bunun yerine aşiret kanunlarına saygı prensibine yol açtı. Birleştiren kanunların olmaması, yeni yaratılan devletleri ayrıştırabilir veya dışarıdaki güçlere son derece bağımlı hale getirebilir.

3. Rus Topluluğu

Kuzey Kafkasya'da Rus topluluğu bir endişe kaynağı olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu topluluk, Çeçenistan'daki savaş yüzünden göçmesine rağmen büyük ve etkilidir. Yerel işletmeler, %80-90 oranında Rus mühendislerine ve kalifiye işçilere dayanarak faaliyette bulunmaktadır. Ruslar burada stabilize görevi gören bir faktördür.

Eski SSCB'nin dağılmasıyla oluşan devletlerin birbirleriyle olan sorunlarında ve Rusya ile olan anlaşmazlıklarında bir paratöner rolünü oynayacak vasıtaya ihtiyaç vardı. İşte bu rolü yeni kurulan cumhuriyetlerdeki Rus toplulukları sağlamaktadır. Bu topluluğun varolması, bütün bu siyasi ve etnik enerjiyi İslama karşı olan eski komünist imparatorluğunun aleyhine yönetmeye imkan kılmakta, diğer taraftan da söz konusu topluluğun geleneksel etkisi, Sumgait Ermenilerinde olduğu gibi, özellikle yerel nüfus ile toleranslı ilişkileri sayesinde bastırma ve isyanlar tam olarak yerine getirile-

memektedir. Etnik gerilim mevcut olmakla birlikte, bazen gerilimin tehlikeli boyutlara varmasına rağmen bütün bunlar baskın eğilimler değildir. Rusya, Kuzey Kafkasya'daki Rus nüfusunu kendi ekonomik ve siyasi menfaatlerine uygun olduğu için korumaktadır. Bir bakıma neredeyse ekonomik ve siyasi haklarını yitiren göçmenler, Rus tutucu bloğunun itici güçleri haline getirilmektedir. Öte yandan, Rusyanın maddi yardım yapamamasına ve mevcut ekonomik bağlantılarını geliştirememesine rağmen buralarda geleceğe yönelik olarak kendi haklarını koruyacak topluluklara sahip olmasının önemli bir anlamı vardır. Böylelikle Ruslar, Çinlilerin Güneydoğu Asya'daki rolünün aynısını oynayabilirler. Sonuç olarak, Rusya dışındaki Ruslar, özellikle eski SSCB'nin Müslüman cumhuriyetlerinde yaşayanlar, Rusya ile ilgili Müslüman ülkelerin menfaatlerinin denge unsurunu oluşturmaktadırlar.

4. Temel Etkin Anlaşmazlıklar

Rusya ile Kuzey Kafkasya arasında bir takım etnik ihtilaflar mevcuttur. Potansiyel olarak oldukça tehlikeli, fakat şu anda istikrarlı bölgeler, Karaçay -Çerkesya ve Adığeya'dır.

Nüfusu 1.9 milyon olan Dağıstan, bir zamanlar şüphesiz dini, bölgesel ve siyasi öncüyken (Kuzey Kafkasya Müslümanların eski yönetim karargahı Mahaçkala'daydı) günümüzde örtülü bir milli ve siyasi bunalımda bulunmaktadır. Bu ülke, nüfusu pek çok milletten ibaret olmasına rağmen geleneksel olarak sayısı en çok olan Avarlar ve Dargiler tarafından yönetilmekteydi. Moskova'nın sert milli istikrar kontrolünün kaybolmasından itibaren, birbirlerine rakip olan 3 siyasi akım ortaya çıkmıştır. Birinci akımın özelliği, nüfusu 1.1 milyona yakın 3 dağlı etnik topluluğun birleştirilmesinden oluşmasıdır (daha doğrusu Avarlar-800.000, Dargiler 360.000, Laklar 100.000). Federal Dağıstan'dan yana olan ikinci akımı, nüfusu 360.000'ne yakın iki asıl Türk topluluğu teşkil etmektedir. (Kumuklar 280.000, Nogaylar 35 bin) Bunlardan en etkilisi üçüncü akımdır. Bu akımı, nüfusunun 250 bini Rusya'da ve 208.000'ni Azerbaycan'da yaşayan Lezgi topluluğu oluşturmaktadır. Lezgiler bir bağımsız devletten veya Rusya dahilinde bütünlüklerini ifade eden bir teşkilattan yanadırlar. Bu varyantlardan her biri Rusya-Azerbaycan potansiyel ihtilafının ön koşulu olabilir. Burada şunu vurgulamak gerekir ki, Dağıstan'daki etnik gruplarından hiçbiri henüz Rusya'dan ayrılma isteğini belirtmemişlerdir.

Bir de sözde Taliş problemini açıklamak gerekir. 1989 tarihli Sovyetler Birliği nüfus sayımının resmi verilerine göre, Azerbaycan'da 22 bin Taliş yaşamaktadır. Bu, İran etnik kökenli çok eski Kafkasya topluluğu, komşu Dağıstan'ın dağlı halkları ile akrabadır. Söz konusu topluluk ilk kez 1926 tarihli nüfus sayımında kaydedilmişti ve bu sayımın verilerine göre 81.000 Taliş kayıtta bulunmaktaydı. Problem, Azeri liderler tarafından ortaya çıkarılmaktadır.

Bu liderler, bugünkü Taliş halkının sayısının, geçmişte baskı altında Azeri olarak kaydedilenler de dahil olmak üzere 400.000 rakamına ulaştığını ileri sürmekte ve Azerbaycan'daki yüksek yerlerdeki Dağlıların (Dağıstan kökenlilerin) sayısının yüksek oranlarda olması gözönünde bulundurulursa, yaklaşık 700.000, yani Azerbaycan nüfusunun %10'unu bulmaktadır. Böylelikle Kuzey Azerbaycan gelecekte sıcak bir nokta olabilir.

İnguşlar ile Kuzey Osetler arasındaki etnik ihtilaflar da hem Moskova hem de Kafkasya için bir denge unsuru olarak görev almaktadır. İnguşlar, Çeçenler gibi 1944 yılında Stalin rejimi tarafından Kazakistan'a sürülmüştü. İnguş toprakları ise Osetlere devredilmişti. Yüksek Sovyet'in Nisan 1991 tarihli, ezilen ulusların itibarını iade hakkındaki kanunundan sonra ve Temmuz 1992 tarihli, İnguş Cumhuriyetini kurma hakkında kararname gereğince İnguşlar, daha 1991 yılı başında Kuzey Osetya makamları tarafından ilan edilen olağanüstü durum ortamında kendi hükümet organlarını tesis etmeye başladılar. Ekim ayının başında, birbirini kovalayan feci olaylar, etnik temizliğe yol açıp silahsız ve savunmasız İnguş halkının kıyımı haline geldi. 250.000 İnguş'tan, 50.000'ni Kuzey Osetya'da mevcuttu.

Kabartay-Balkarya'da da problemler pek basit değildir. Burada, Kabartay'da, Balkarya gibi bağımsızlıktan yanadır. Bu cumhuriyette, komşu akraba Karaçay-Çerkesya'da beş bağımsız milli cumhuriyetin ilan edildiği gibi aynı akibete uğrayabilir.

Bütün bunların sonucu ne?.. Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde henüz iktidarda bulunan eski parti görevlilerine "demokratlar" diye adlandırılan milli radikaller karşı koymaktadır. Birinciler yani iktidarda bulunan eski parti yöneticileri, sınırlar ve ekonomik yapı dahil olmak üzere varolan düzenin mümkün olduğu kadar sürdürülmesini, ikinciler, yani "demokratlar" ise milli devlet egemenliğini tercih etmektedirler. Oysa Kuzey Kafkasya'daki siyasetçiler arasında, demokratlar, yani bütün insanlara özgü milli değerleri, hak ve özgürlüğü savunanlar gözükmemektedir. "Kozmopolit" kelimesi milli demokratların ağzında küfür anlamında kullanılmaktadır. Milli radikallerin siyasi etkisi Kafkasya'da artmaktadır. İnguşya'da, daha sonra da Adığe cumhuriyetleri'nde (Kabartay ve Çerkesya'da) iktidarı yakın bir gelecekte elde edeceklerdir.

Çeçenistan gibi sancılı bir konuya özel olarak değinmiyorum. Bu konu ile ilgili birçok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Bu konunun derinliğine incelenmesi gerekir.

Kafkasya'nın bugünkü durumu bizi ne gibi sonuçlara vardırabilir?

Bugün, Kafkasya ve Kafkasya ötesi, birçok noktada 18. yüzyıldaki durumunu andırmaktadır. O zamandan bu yana birçok şey değişti, fakat bir şey sabit kaldı; politikada idealizm büyük kana gebedir. Zamanında "Kafkasya Savaşı" ile ve daha sonra "Sovyet İmparatorluğu"

ile çözümlenen problemler bugün suyun yüzüne çıkmaktadır. Güç faktörü jeopolitik ve geleneksel faktörler halen mevcuttur. Farklı milletlerin, farklı değer sistemleri vardır. Bunu unutunca bu halklara, zarar verme tehlikesinde bulunabiliriz. Asıl sonuç budur. ▲

Kuzey Kafkasya'daki Asıl Etnik Gruplar

Milliyet	Nüfus 1993 (bin)	Etnik Grubu	İkamet Yeri	Din
1. Vaynahlar				
Çeçenler	106	Kafkasyalı	Çeçenistan %81	Sunni
İnguşlar	264	Kafkasyalı	Rusya %90	Sunni
2. Adiğeler				
Kabartaylar	430	Kafkasyalı	Kabartay-B. %96	Sunni
Adığeler	132	Kafkasyalı	Adigeler %79	Sunni
Abazalar	36	Kafkasyalı	Karaçaeva-Çerk. %73	Sunni
Çerkesler	55	Kafkasyalı	Karaçaeva-Çerk. %73	Sunni
3. Karaçaylar-Balkarlar				
Karaçaylılar	168	Türk	Karaçaeva-Çerk. %83	Sunni
Balkarlar	101	Türk	Karaçaeva-Çerk. %82	Sunni
4. Osetler	623	İranlı	Rusya %65 Gürcüstan %30	Sunni %30 Hıristiyan %70
5. Dağıstanlılar				
Avarlar	665	Kafkasyalı	Dağıstan %87	Sunni
Lezgiler	508	Kafkasyalı	Dağıstan %49 Azerbaycan %41	Sunni
Dargiler	406	Kafkasyalı	Dağıstan %87	Sunni
Kumuklar	309	Türk	Dağıstan %89	Sunni
Laklar	196	Kafkasyalı	Dağıstan %83	Sunni
Tabasaranlar	110	Kafkasyalı	Dağıstan %98	Sunni
Nogaylar	83	Türk	Dağıstan %42 Stavropal %42	Sunni
Tatlar	35	İranlı	Azerbaycan %39 Dağıstan %33	
Rutullar	24	Kafkasyalı	Dağıstan %96	Sunni
Tsahurlar	24	Kafkasyalı	Azerbaycan %63	Sunni
Talışlar	23	İranlı	Azerbaycan	Sunni

19. Yüzyılda Bir Abhaz Topluluğu: Pshular

Dağlılara boyun eğdirme harekatına katılan müfrezeler 21 Mayıs 1864'te, Kafkas-Rus Savaşı'nın sona ermesi dolayısıyla Gbaada Vadisinde Tanrıya şükran ayini düzenlediler. Pshuların göç ettirilmesinden sonra Pshu'da 17 aileden oluşan ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar burada kalan Marinskoye adında bir Rum yerleşimi kuruldu (1867).

Hazırlayan: L.İ. Tsüjba

Bzıb nehrinin üst kesimlerinde, dağlarda yaşayan bir Abhaz topluluğu olan Pshular, 1840 yılında Abhazya'nın yöneticisi Mihail Çaçba'nın (Şervaşidze) etkisiyle Rus Çarlığı'na bağlandılar. Halk Çar'a bağlılık yemini etti. Bu dönemde Pshu'nun nüfusu 400 ila 500 haneydi ve Karadeniz Kıyı Hattı Komutanı General İ.R. Anrep'in savaş bakanına gönderdiği 6 Haziran 1842 tarihli raporuna göre "Abhazyalı bütün kaçakların sığınma yeri"ydi.*

Pshular, Çarlığın atadığı yöneticilere itaat etmediler ve bu yüzden tenkil müfrezeleri tarafından acımasızca ezildiler. 1843 yılında yapılan, başında M. Şervaşidze'nin bulunduğu bir harekatla Pshular itaat koşullarını kabul etmek zorunda kaldılar. Buna göre, "Pshu'da Çarlığa düşman kişiler yaşamayacak, bütün Rus ve Abhaz kaçaklar teslim edilecek ve bundan sonra da, aynı şekilde iade edilecekti."

1859 yılında Abhazya'daki birliklerin komutanı Loris Melikov'un komutası altında, Abhaz feodallerinin milis güçlerinin de katıldığı bir müfreze Pshu'ya çıktı. Tuğgeneral Loris Melikov, Sohum'da 2 piyade taburu, 1 dağ topçu taburu, 4 roket kundağı, Abhazya Okrugu milislerinden 5 süvari bölüğü, Aatsı köyü çevresinde 6 süvari bölüğü ve Guma köyünde de 6 Tsebelda süvari bölüğü topladı. 22 Ocakta Abhazya milislerini Açandara köyüne gönderdi, Tsebelda milislerine de saldırıya hazır olmalarını emretti; kendisi ise, Pshularla yapılan görüşmeleri daha yakından izlemek için Aatsı köyüne geldi. "Her iki milis gücünün hareketiyle oluşacak manevi etkinin" Pshuların sığınaklarından çıkıp rehineleri teslim etmek için kesin

(*) Dzidzariya G.A., Narodnoye hozyaystvo: Sotsialnıye otnoşeniya v Abhazii, XIX. v. (19. Yüzyılda Abhazya'da Halk Ekonomisi ve Sosyal İlişkiler), Sohum, 1958, s. 392. Belgenin orijinali: RGVİA, f. 13454, Op. 6. 444 L. 1-6 ob.

Önyazı ve yayımlama: L.İ. Tsüjba, Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi İstifade Şubesi Yönetici Yardımcısı

karar vermelerini hızlandıracağını düşünüyordu. Loris Melikov düzenli birlikleri Psırsta nehrine, Abhazya milislerini ise Apsta vadisine gönderdi. 28 Ocakta bir Pshu heyeti Aatsı köyüne geldi, 29 Ocakta da sadakat yemini ederek rehineleri geri vermeyi kabul ettiler. 30 Ocakta müfreze Sohum'a geri döndü. Pshularla yapılan görüşmelerde M. Şervaşidze büyük başarı gösterdi; nüfuzu bu işin başarıyla sonuçlanmasında etkili oldu. Böylece, Pshuların teslim olmasını sağlamak amacıyla yapılması düşünülen taarruz sonucunda verilmesi kaçınılmaz kayıplar önlemiş oldu. Bunun için M. Şervaşidze St. Aleksandr Nevski nişanıyla (elmas) ödüllendirildi.

Ancak bu müstakil harekatlar özgürlüğüne düşkün Pshuların itaat etmelerini sağlayamadı. Bu yüzden Abhazya'da ve genel olarak Transkafkasya'nın sahil kesiminde tutunabilmek için, Kutais Genel Valiliği'nde konuşlandırılmış birliklerin asıl kuvvetleri Pshu'ya giden bir yol yapmaya başladılar. Amaç orada tutunmak ve Ahçıpsu'ya, oradan da Cigetlere ulaşan bir yol açmaktı. Komşuları Ubıhlar ve Cigetler tarafından teşvik edilen ve diğer Abhazlardan gelecek yardıma güvenen Pshular, Ubıhlarla birleşerek Sohum'dan 25 verst mesafede bulunan Tuğgeneral Kolyubyakin'in müfrezesini kuşattılar. 30 Haziran'da da yol yapımında çalışan işçileri koruyan müfrezeye saldırdılar. Müfrezeyle en şiddetli çarpışma 4 Temmuz'da oldu; işçiler de (yaklaşık 4 bin kişi) müfrezenin yanında çatışmaya katılmak zorunda kaldılar. Abhazya halkı bir süre sükunetini korudu. Fakat köylerde yavaş yavaş kıpırdanma başlayınca, müfreze komutanı ciddi bir tehlikeye maruz kalmamak için Ağustos başından önce müfrezeyi Sohum'a çekmek zorunda kaldı.

Müfrezenin askeri faaliyet kayıtlarından, 1860 Ağustosunun 6'sından 24'üne kadar olan hareketleri izlenebiliyor. 6 Ağustos'ta hat taburlarının 6 avcı ve 4 hat bölüğünden, 1 dağ topçu takımından, Sohum Garnizonu'ndan ve 3'ncü Don Kazak Alayı'nın yarım süvari bölüğü'nden (14 günlük erzakla çadırsız ve yüksüz) oluşan bir müfreze toplandı. Ayrıca, Pshu'ya giden yollardaki bazı noktaları tutmaları için Tsebelda ve Dal'den milisler çağrıldı. Pshular kendilerine katılan Ciget ve Ubıhlarla birlikte savunmaya hazırlandılar. Ağaç barikatlar kurdular, ailelerini ve mallarını güvenilir yerlere sakladılar. Fakat 17 Ağustosta Pshuların silahlı direnişi 10 dakikada dağıldı.

1860'da Pshu'ya düzenlenen bu harekât halkı teslim olmak zorunda bıraktı. Fakat Birlikler oradan ayrılır ayrılmaz Pshular, askeri faaliyet raporundan izlendiğine göre, "yeniden düşmanca tutumlarına başladılar. Ayrıca rehineleri teslim etme konusunda verdikleri sözü tutmayı düşünmüyorlar"dı.

Ne var ki Pshu'nun önde gelenleri, itaat etme arzularını ve bütün prens ve diğer soylu ailelerden rehineleri teslim etmeye, komiseri tanımaya ve onun idaresine tabi olmaya, topraklarında yol yapılmasına direnmemeye razı olduklarını bildirmişlerdi...

Kuzey Kafkasya halklarına karşı 1860'ların başında yapılan en kararlı faaliyetler, onla-

rın Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettirilmesiyle sonuçlandı. Pshu'dan 4 bin, Ahçıpsu'dan da yine 4 bin kadar kişi göç ettirildi. Pshu'yu ve Ahçıpsu'yu ele geçirmek için, Tuğgeneral Şatilov komutasında hat taburlarının 28 bölüğü, 1 istihkam takımı, 4 dağ topu ve 2 düzensiz süvari bölüğünden oluşan bir müfreze ile Tümge

Abhazya Hükümdarı Prens Mihail Çaçba (Şervaşidze)

neral Svyatopolk-Mirski komutasında 8 seçme tabur ve 1 yaya milis bölüğünden oluşan Ahçıpsu müfrezesi yola çıkarıldı. Müfrezelerin izlediği yol üzerinde bulunan Cigetler göç etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Daha sonra Aybga ahalisi geliyordu. Fakat onlar Ahçıpsularla birlikte Psou vadisinde tahkimat yaparak Pshu müfrezesini durdurdular. Ancak gelen takviye birlikleriyle Aybgalara 10 Mayıs 1864'te boyun eğdirildi. 16 Mayıs'ta müfreze Aatsha Dağı üzerinden Ahçıpsu'ya yöneldi, 19 Mayısta Ahçıpsu-Gbaada topluluğunun merkezine kadar yol açılmıştı. 20 Mayısta dört müfreze de vadiye gelmiş bulunuyordu. Ahçıpsular bu şekilde kuşatılmış oldular ve birliklere karşı direniş gösteremeyecek durumda olduklarını görerek, Nisanda teslim olan Pshularla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na gitmek üzere denize doğru inmeye başladılar.

Dağlılara boyun eğdirme harekatına katılan müfrezeler 21 Mayıs 1864'te, Kafkas-Rus Savaşı'nın sona ermesi dolayısıyla Gbaada vadisinde Tanrıya *şükran ayini* düzenlediler. Pshuların göç ettirilmesinden sonra Pshu'da 17 aileden oluşan ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar burada kalan Marinskoye adında bir Rum yerleşimi kuruldu (1867). Sonradan Rumlar da Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettirildiler. 1874'te kadar Pshu'da 4'üncü Kafkas Hat Taburu bulundu. Karargahların Sohum'la irtibatı için bir araba yolu açılmıştı. Hiç onarım görmeyen bu yol bir süre sonra patikaya dönüştü; Rumlar göç ettirilinceye kadar da kullanıldı.

Kafkasya Genel Valisi 1879'da, boşaltılan toprakların cazip şartlarda zorunlu iskanı hakkında bir kararname yayınlandı. Kararnamede, "günümüzde Pshu vadisinde ve Tsebelda'da boş topraklar vardır. Tahmini olarak bu topraklara 750 aile kadar Rus yerleşimci yerleştirilebilir" deniyordu. Kafkas Askeri Okrugu birlik-

leri komutanının.1882-1890 yılları notlarında, Pshu'da, Lata, Ajara vadilerinde ve Dal vadisinde bulunan boş toprakların Herson ve Çernigov eyaletleri köylerinden gelen temsilciler tarafından incelendiği ve yerleşim için çok uygun bulunduğu belirtiliyor.

Fakat yol olmaması yüzünden temsilciler buraya yerleşmekten vazgeçtiler. Bir süre sonra bu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler alındı ve Abhazya'nın boş toprakları göçmenler tarafından iskan edilmeye başlandı.

Aşağıda yayınlanan "Kurmay Yüzbaşı Lisovski'nin(1) 9'uncu Karadeniz Hat Taburu'nun Ana Sıradağlardan Kafkasya Hattı'na Geçiş Notları" Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi'nde (RGVİA) bulunmaktadır. Aralık 1842 tarihine ait bu belge, Yüzbaşı Lisovski'nin Açandara köyünden Pshu topluluğuna doğru izlediği güzergahın ayrıntılı coğrafi ve iklimsel tasvirini içermektedir. Tasvirde birçok nehir, dağ ve vadi adına rastlanmaktadır. Pshu bölgesi, burada bulunan köyler,ahalisi ve yaşam tarzları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bugün Pshu'da yaşlı insanlardan oluşan birkaç aile yaşamaktadır.

Kurmay Yüzbaşı Lisovski'nin 9'uncu Karadeniz Hat Taburunun Ana Sıradağlardan Karadeniz Hattına Geçiş Notları

Ana sıradağlardan Kafkas Hattı'na geçilen boğaz Büyük Laba'nın üst kesimlerinde bulunuyor. 15 Ekim 1842'de Abhazya hükümdarı Tuğgeneral Mihail Şervaşidze'nin (Çaçba) ikametgahı olan Soğuksu köyünden Açandara köyüne doğru yola çıktım.

Açandara köyü Bzıbrişha denilen bir dağın eteğinde, Apsta nehrinin sağ kıyısında, Karadeniz sahilinden 20 verst mesafede bulunuyor. Açandara köyünden ayrılarak Apsta nehrinin sağ kıyısı boyunca akıntı yönünde yukarıya doğru sabah saat 8'den akşam 4'e kadar yol alarak bu nehrin en üst kesimine vardım. Açandara'dan Apsta'nın kaynaklarına doğru giden yol tekerlekli araçlar için son derece zorlu. Yol Apsta'nın kıyısındaki kayalıkların yamaçları boyunca ilerliyor ve Abhazya'nın Pshu (Küçük Medovey) topluluğuyla kuzey sınırını oluşturan Bzıbrişha dağının en tepesine kadar çıkıyor. Bzıbrişha'nın sırtından, tepelerin yamaçlarından, çok dik ve kayalık dolambaçlı, dar bir patikayla akşam 7'ye doğru Pshuların yaşadığı Bzıb vadisine indim. Pshu topluluğu sayıca kalabalık değil; en çok 500 hane. Pshular Abhaz kavimlerinden biri, dilleri Abhazca, inançları putperestlik. Pshularda en önde gelen yeri prens ailesi Marşanlar alıyor. Prens Temurkva Masıpa Marşan ve oğlu Pşmaf toplumda en büyük saygıyı görüyorlar. Pshuların silah donanımları kötü ve orta derecede savaşçılar. Topluluk, geleneksel dağlı silahlarıyla silahlanmış, en fazla 300 yaya savaşçı çıkarabilir. Pshu ekonomisinin ana kolunu tarım ve hayvancılık oluşturuyor; fakat iklimin sertliğinden dolayı bunlar da çok kötü durumda. Pshular Bzıb nehri vadisinde, nehrin her iki tarafında ve sağ tarafından ona karışan Bevsa nehri boyunca yaşıyorlar. Pshu köyleri şunlar: Amezınha (Prens

Masipa Temurkva Marşan'ın ikametgahı), Reşaus, Ahtsla, Aça, Dombiha, Dzıbnı, Agdern, Horca, Ritsaa, Timagu, Bahripş.

Pshu topluluğu 1841'de Abhazya hükümdarının aracılığıyla gönüllü olarak Rus hükümetinin himayesine girdi.[2] Pshular o zaman imparatora bağlılık yemini ettiler ve itaatlerinin teminatı olarak rehineleri verdiler; bunlar Abhazya hükümdarının korumasında bulunuyorlar. Ahtsla köyü yakınında Bzıb nehrini geçtikten sonra, sağ kıyıdan akıntı boyunca Agdern köyüne kadar 8 verst Pshu'da yol aldım. Agdern'den itibaren Bzıb'ı sağıma aldım ve nehirden ayrılarak Bevsa nehrinin sol kıyısından, akıntı boyunca yukarıya doğru iyi bir yoldan 6 verst kadar ilerleyerek Nalkuba vadisine kadar geldim. Nalkuba'da Bevsa nehri sağ tarafından Agura nehrine karışıyor. Agura, Pshu'yu batıda Ahçıpsu (Büyük Medoyev) topluluğundan ayıran Ahçupsuan dağlarından başlıyor. Nalkuba'dan Agura boyunca yukarıya doğru, sol kıyı boyunca iyi bir yoldan 5 verst kadar ilerleyerek Muda deresinin sol yanından Agura'ya karıştığı yere geldim. Agurayı bırakıp Ahbırts deresinin çıktığı bir vadiye girdim. Bu dere sol tarafından Mıda deresine karışıyor. Ahbırts deresinin kıyılarından 4 verst ilerleyerek ana sıradağlara ulaştım. Ahbırts deresi boyunca yol, derenin ağzından Mıda'ya kadar ve Ahbırst geçidi yakınında kaynağını aldığı ana sıradağlara kadar oldukça iyi; biraz taşlık, fakat geniş bir vadide ilerliyor ve belli belirsiz Ahbırst geçidine doğru yükseliyor. Ahbırts geçidine çıkış ana sıradağların güney tarafından oldukça rahat. Kuzey tarafına iniş ise daha dik, fakat çok zahmetli değil. Bana eşlik eden Abhazlardan aldığım bilgiye göre bu geçitte yazın çok az miktarda kar kalıyormuş. Yaz zamanında kar kalmışsa bile, o da daha çok kuzeye dönük dik yamaçlı vadilerde oluyormuş. Ben de hemen geçidin yanında *Rododendron Caucasicum* ve *Azalca Pontica* çalılarını fark ettim. Buradan da Ahbırts geçidinin Karadeniz seviyesinden en fazla 6 bin fut (bir fut 30.48 cm. çn.) yukarıda olduğu kanaatine varıyorum. Ana sıradağları Ahbırts geçidinden 20 Ekim 1842 günü öğlen ikide geçtim ve bu geçide çıkarken olduğu gibi inerken de büyük miktarda kar gördüm; öyleki yukarıda sözü edilen ve iki küsür arşın boyu olan çalı bitkiler zirvelerde zor fark ediliyordu. Daha doğrusu onları, yol alırken eşelediğimiz karın içinde gördüm. Geçidin en yüksek noktasında kar azdı, çünkü rüzgar nedeniyle kar birikmiyordu. Fakat ayaz ve tipi o kadar sertti ki geçitte ana sıradağlara doğru ilerlerken yağmurdan ıslanan giysilerimizin buzla kaplanması üç dakikadan fazla sürmedi. Ahbırts geçidinin yanında, ana sıradağların kuzey tarafından itibaren Büyük Laba nehri kaynağım alıyor. Adzapş, Sançara ve Menera kolları Büyük Laba'nın en üst kesimini oluşturuyorlar. Bu dereler Ahbırts geçidine yaklaşık 8 verst mesafede birleşerek artık Büyük Laba adı altında akmaya başlayan bir nehir oluşturuyorlar.

Adzapş deresinin sol kenarında Ahbırts geçidine 5 verst mesafede geniş yatağının bütün dibi ve kıyıları demir oksidiyle kaplanmış

güçlü bir maden suyu kaynağına rastlanıyor. Bu su Kislovodsk'daki Narzan'la aynı özellikleri taşıyor gibi görünüyor, tadı ve kuvvetli gazı bunu gösteriyor. Adzapş'ın Sançara ve Menera ile birleştiği yerden 3 verst mesafede, esas olarak Abies Enulsa türü köknar ağaçlarından oluşan bir orman başlıyor. İlk gecemi bu ormanda, Ahbırts'tan yaklaşık 12 verst mesafede Büyük Laba'da geçirdim. Ahbırts'dan ilk gecelediğim yere kadar olan yaklaşık 12 verstlik yol Laba'nın sol kıyısından ilerliyor ve geçitten iniş dışında atlılar için bile oldukça iyi sayılabilir. Laba'da ilk gecelediğim yerden itibaren Zaadan vadisi başlıyor. Zaadan, genişliği 1 ila 2.5 verst, uzunluğu 30 verst kadar olan geniş bir vadi. Zaadan vadisinin ortasından Laba nehri akıyor; burada bazı küçük dereleri, aşağı kesimlerde sağ tarafından Gioy, Gem ve Arneuta derelerini, sol tarafından da Mıda ve Mamhurts derelerini alıyor. Zaadan vadisini oldukça yüksek, fakat sadece zirveleri dik tepeler çevreliyor. Bu tepelerin alt şeridi köknar, çam, akağaç, meşe ve kayın ormanıyla kaplı. Zaadan ormanlarında en başta geyik ve Kafkas bizonu (zubr) çok bol bulunuyor. Bu hayvanı Abhazlar ve Kubanlılar "adombey" diye adlandırıyorlar.

Dağlıların sözlü efsanelerine göre, yaklaşık 50 yıl önce Zaadan'da bazı Tsebelda ve Ahçıpsu prensleri yaşıyordu. Vadinin bu halkının izleri şimdi de görülüyor. Zaadan'da üç veya dört desyatinalık (bir desyatina; 1.09 hektar. çn.) bir arazide kendi kendine yetişmiş çevder buldum. Bu çavdarın yetiştiği yerde toprağın sürülmüş olduğu dikkat çekiyordu. Bahsettiğim çavdar insan eliyle ekilmiş gibi sık yetişmiş, sapları bir insan boyunda, büyük başaklı ve iri taneli. Abhazların anlattığına göre burada yaşayan Tsebellalılar ve Ahçıpsular iki nedenden buradan çıkmışlar; birincisi iklimin sertliği, ikincisi ie kış aylarında ulaşımın son derece zor olması. Kar ve tipi, batıdan komşu kavimlere giden bütün yolları ekimden nisana kadar kapatıyor.

Çok güzel bir yol tüm Zaadan vadisini geçerek Laba'dan aşağıya doğru iniyor; Zaadan boyunca Laba'nın her iki kıyısında sular taşkın halinde akıyor ve her yerde nehir geçitleri var. Fakat bu vadinin sonunda, Ahbırts geçidinden 40 verst mesafede Laba vadisi daralıyor. Devasa granit dağlar birçok yerde Laba'nın üzerine sarkıyorlar ve Zaadan vadisinin kayalarıyla sıkıştırılan nehir, yaklaşık 16 verst olağanüstü bir hızla taş yatağından akıyor. Bu mesafe boyunca Laba kıyılarında ne bir geçit ne de bir yol var. Zaadan'dan gelen yol Laba'dan ayrılıyor ve bu nehirle Urup arasında bulunan dağların sırtından ilerliyor; fakat bu yol sadece yazın geçilebilir. Kışın atlılar için buradan geçme imkanı hiç olmadığı gibi yayaların da bu yolu geçmesi mümkün görünmüyor. Ben bunu bizzat denedim. 2 Ekim"de Laba'dan ayrılarak bu yoldan tırmanmaya başladım, fakat tipi ve kalın kar beni arkadaşlarımla birlikte tekrar Laba'ya inmek zorunda bıraktı. Daha iyi bir yol olmadığından Zaadan'ın bittiği yerden itibaren Laba boyunca ilerlemek zorunda kaldık. Büyük tehlikelerle aşağıda köpürerek akan Laba'nın üzerine eğilmiş veya dimdik yükselen

granit kayaların birinden diğerine tırmanarak ilerledik. Laba'nın sol kıyısındaki kayalardan yaptığımız bu 30 verstlik (Laba'nın akıntısı boyunca doğrudan en fazla 15 verst fakat kayalıklardanki iniş çıkış ve dolaşmalarla birlikte 30 verst sayıyorum) olağanüstü zor geçişi, hızlı hareket etmemize rağmen, erzak azlığından ancak iki günde tamamlayabildik.

Zaadan'dan itibaren yaklaşık 15 verst boyunca Laba nehri sağ tarafnıdan önemli bir dere almıyor, sol tarafından ise Damhurts (Mamturts) deresi karışıyor.

Ahbırts geçidinden Laba boyunca yaklaşık 57 verst ilerledikten sonra nehir biraz genişliyor. Buradan itibaren Laba'nın sol kıyısı boyunca inişli çıkışlı, fakat düzenli bir yolu 8 verst izleyince, yani Ahbirts geçidinden 65 veya 70 verst sonra bu nehrin sağ kıyısında Tam topluluğunun köyü bulunuyor. Bu köy, tespit edebildiğim kadarıyla en çok 30 hane. Tam topluluğunun dili Abazaca, fakat hepsi Çerkesce de konuşuyor. Tamların inancı Müslümanlık. Tam topluluğunun bu köydeki ileri gelenleri Marşan prensleri Zoorumlar; bu prensler Tsebelda, Pshu ve Ahçıpsu Marşanlarıyla akrabalar. Tam köyünün arazisi savunmaya oldukça elverişli, halkı da iyi ve yeterli derecede silahlı. Bu köyün Laba'nın aşağısındaki çıkışı tomruklarla, moloz taşlarıyla ve ağaç yığınakla tahkim edilmiş. Giriş kapısında nöbetçi devriyeler var; geçerken aralarında silahlı adamlar gördüm. Bu yığınaktan bir verst ötede, Laba üzerinde köprü bulunuyor. Bu köprüden nehrin sol kıyısına geçtim ve Küçük Laba yönüne, yani kuzeybatıya doğru 25-30 verst kadar ilerledim. Kızılbek topluluğunun köyüne geldim; oradan da 25 Ekim gecesi Ahmetogoskoye İstihkamın'a ulaştım. ▲

Kurmay Yüzbaşı Lisovski Stavropol,
29.12.1842

Rusça'dan çeviren: Murat Papşu

Kaynak: Eho Kavkaza No 3 (6), 1994, s. 51-53

1 Lisovski Fediks Yakovleviç 1806'da doğdu. Gizli "Priverjentsı Oteçestva" (Vatana Sadıklar) örgütüne katıldığı için 1828'de Vilensk Üniversitesi'nden atıldı ve Kafkasya'ya (Abhazya'ya) 44'üncü Yeger (Avcı) Alayı'na er rütbesiyle askerlik hizmetine gönderildi. Görevinde ve Abhazlara karşı gösterdiği başarılarından dolayı 1834'te astsubaylığa (unterofitser), 1836'da asteğmenliğe (praporşçik), 1839'da kıdemsiz teğmenliğe (podporuçik), 1840'ta teğmenliğe (poruçik) ve 1841'de de kurmay yüzbaşılığa (ştabs-kapitan) terfi ettirildi. Birçok ödül ve nişan aldı. Karadeniz Kıyı Hattı Komutanı General Yaver İ.R. Anrep Müstakil Kafkasya Kolordusu Komutanı A.İ. Neydgart'a gönderdiği 22 Ekim 1842 tarihli raporunda Lisovski'nin Tsebelda'da komiser olarak 4 yıl görev yaptığını yerel adetleri, Abhazca ve Gürcüceyi bildiğini, bu yörede yerlilerin ileri gelenleri arasında özel bir konum ve saygı kazandığını belirtiyor. "Onun kişisel nitelikleri ve yetenekleri hakkında övgüden başka bir şey söyleyemem. İstihbaratı biliyor, bu bölgede cesaret isteyen ve çok zor olan birçok keşif gezisi yaptı."
F. Lisovski Kafkas Sıradağlarını iki kez geçti. Abhazya'dan Dal ve Tsebelda üzerinden Karaçay'a. İkinci olarak da Açandara'dan Pshu üzerinden kuzeye, kafkasya Hattı'na geçti. Abhazya'da 15 yıl görev yaptı.

2 Yazar bir ayrıntıyı gözden kaçırmış. Pshu 1841'de değil 1840 yılında boyun eğdi. (RGVİA f. 395 Op. 96 D. 218 l 1-2)

Abhaz Halkının Sürgünü

Devlet Başkanına ve Bakanlar kuruluna ülkenin iç ve dış politikalarını belirleyici çalışmalarında XX. yy.'da sürülen insanların geriye dönüşlerini kolaylaştırıcı çözümleri gözardı etmemelerini ve yurtdışında yaşayan soydaşlarımızın geriye dönüşleri için geniş kapsamlı bir program kabul etmelerini öneririz.

1817-1864 yılları arasında süren Kafkas savaşları ve sonrasında Rusların yürüttüğü kolonyalist politikalar sonucunda Abhaz halkı ağır bir tahribata maruz bırakıldı. Özgürlük ve bağımsızlık için savaşan halkın çoğu öldürüldü, kalanlarınsa % 80'i Osmanlı İmparatorluğuna sürüldü. Kuzeybatı ve Orta Abhazya tamamen boşaltıldı. Sadzlar, Ahçıpsaalar, Aybgalar, Çvidzalar, Pshualar ve Gumalar gibi çeşitli etnik Abhaz grupları yokedildiler. Buna, Hosta ve Şaklı ırmakları arasında yaşayan, etnik olarak ta Abhazlara en yakın halk olan Ubıhlar ve Kuzey Kafkasya'da yaşayan Abazaların büyük çoğunluğu da dahil edildi. Sonuçta Abhazya'da sadece Abzıpalar, Abjuwalar ve Samırzakanlar, Kuzey Kafkasya'da ise Tapantalarla Aşkharıwalar kalabildiler.

XIX. yy.'da yurtlarından sürülen 300 binden fazla insanın onbinlercesi sürgün yollarında açlık, hastalık ve kötü yaşam koşulları nedeniyle can verdi. Çarlık, sürgüne maruz bıraktığı bu halkı bir de "hain" suçlamasıyla damgaladı ve geriye dönüşlerine hiçbir şekilde izin vermedi. Türkiye'den dönenler Abhazya kıyılarına kabul edilmeyerek yerel yönetimlerce geriye gönderildiler. Abhazya'da kalan Abazalar da bu suçlamadan paylarını almışlar ve Çarlık tarafından "suçlu halk" "gerici topluluk" olarak nitelenmişlerdi. Orta Abhazya ve kıyıya yakın yerlerde yerleşim hakları yoktu. En masum toplumsal istekleri bile isyan olarak kabul edilip toplu sürgünler ve yoketmeler gündeme getiriliyordu. Abhaz halkı bu durumdan ancak 1907 yılında kurtulabildi. Fakat, ne Çarlık ne Gürcüstan yönetimleri, ne de SSCB sürgüne gönderilenlerin geriye dönüş problemlerini asla çözmediler. Bu konudaki istekleri görmezlikten ve duymazlıktan geldiler, çünkü Gürcüstan yönetimi ve Kremlin temsilcileri kalan Abhaaları da asimile edebilmek için Gürcüstandan sürekli göçmen getirerek Abhazya'ya yerleştirmekle meşguldüler.

Abhaz halkı için karanlık bir dönem olan XIX. yüzyıl, tarihi, politik ve hukuki veriler ışığında değerlendirilerek parlamentomuz aşağıdaki kararları almıştır.

1. XX. yüzyıl'da Abhaz halkının Osmanlı topraklarına sürgünü ağır bir insan hakları ihlali ve soykırım olarak kabul edilmelidir.

2. 28 Haziran 1951 BM. Genel Kurul Konvansiyonu uyarınca XX. yüzyılda sürgün edilen Abhaz (Abaza) halkı mülteci statüsüne sahip olmalıdır.

3. Sürgün edilen Abhaz (Abaza) halkının torunlarının anavatanlarına geri dönüş istekleri koşulsuz kabul edilmelidir.

4. Geriye dönmek isteyen Abhaz (Abaza)'lara her türlü insani, hukuki ve politik desteğin BM. Birleşmiş Milletlere dahil olmayan uluslar örgütü, AGİT, BDT ve Çarlık Rusyasıyla, SSCB'nin yasal varisi Rusya Federasyonunca sağlanması ve bu tarihi hatanın düzeltilmesi için gerekli çabanın gösterilmesi.

5. Abhazya Parlamentosu hukuk komitesi ile Parlamentolar ve Yurtdışındaki Soydaşlarla İlişkiler Komitesi, geriye dönüşle ilgili konularda her türlü yasal düzenlemeyi yapmalıdırlar.

6. Devlet Başkanına ve Bakanlar Kuruluna ülkenin iç ve dış politikalarını belirleyici çalışmalarında XX. yy.'da sürülen insanların geriye dönüşlerini kolaylaştırıcı çözümleri gözardı etmemelerini ve yurtdışında yaşayan soydaşlarımızın geriye dönüşleri için geniş kapsamlı bir program kabul etmelerini öneririz.

7. Parlamentomuz bunun dışında yerel yönetimlere, siyasi partilere, sivil toplum örgütlerine ve özel kuruluşlara bu geriye dönüş projesine politik, ekonomik, psikolojik ve moral destek vermeleri için çağrıda bulunur.

8. Karar yayımlandığı andan itibaren radyo ve tv aracılığıyla da halka duyurulur. ▲

Abhazya Parlamentosu Başkanı
Sokrat Acincal
15/10/1997- Sohum

Abhazcadan çeviren: Mümtaz Demiröz

Dünyaya Açığız*

Türkiye ve diğer ülkelerde yaşayan insanlarımızla ilişkilerimizi en üst düzeye çıkarmak istiyoruz, onlardan devletimizi yeniden oluştururken alacağımız çok şey var. Özellikle bizim yeni yeni tanımaya başladığımız pazar ekonomisi başta olmak üzere birçok konuda deneyimlerinden yararlanacağız.

Sergey Bagapş

Sayın Başbakan, Abhazya ulusal armasını ve bayrağını kabul edeli 6 yıl oluyor, ayrıca bu süre içerisinde bir de savaş geçirdik, son durumu kısaca nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Bahsettiğiniz yıllar içerisinde yapılanlar elbette az değil, ancak açıkça ifade etmeliyim ki yapamadığımız çok şey var. Devleti yeniden yapılandırmak, daha doğrusu sistemi sıfırdan oluşturmaya çalışmak hiç de kolay değil, Önümüzde büyük engeller var, iç problemlerimizin yanısıra, özellikle dışarıdan kaynaklanan problemlerle de karşı karşıyayız. Yıllardır ülkemize uygulanan ambargo özellikle ekonomik hayatımızı altüst ediyor.

- Bununla bağlantılı bir soru: Sürdürülen ambargoya karşı, aynı zamanda da ambargonun kalkması durumunda yapılabileceklerle ilgili çalışmalarınız var mı?

- Evet var. Bu konuda çalışma grupları oluşturduk. Geçmiş tecrübeleri de göz önüne alarak yeni projeler geliştirmeye çalışıyoruz. Birinci bölümde yönetime yeni bir disiplin getirerek bunu halk tabanına yaymayı hedefliyoruz. İkincisi ise şiddetle devlet alacaklarının üstüne gitme amacındayız. Gerek kamu kuruluşlarının, gerek özel teşebbüsün, gerekse kişilerin devlete olan borçlarının en kısa zamanda tahsili gerekiyor. Ayrıca kendi para birimimizi oluşturmanın güçlüğünü göz önüne alarak bu konudaki problemi ortadan kaldıracak değişik

(*) Sergey Bagapş; 4 Mart 1949 yılında Sohum'da doğdu. Tarım ve köycülük eğitimi alan Bagapş, 1982-1989 yılları arasında Oçamçira Vilayetinin başına getirildi. 1989 yılındaki iç karışıklıklarda açıkça Abhaz halkıyla birlikte tavır koyunca istifa etmek zorunda kaldı. Savaş başladığında ise başbakan yardımcısı görevindeydi. Savaş sırasında Devlet Başkanının sağ kolu olarak her cephede, gerektiğinde de yurt dışında kendisine verilen her türlü görevi başarıyla üstlendi. 1997 yılının 2. yarısından itibaren de başbakanlık görevini yürütüyor. Başbakanla muhabirimiz Vasil Ayüzba görüştü.

formüller üzerinde çalışıyoruz. Ambargonun kalkması durumunda da uygulama koyacağımız 9 ana başlık altında toplanan ve devlet başkanımız tarafından hazırlatılan program zaten hazır durumda. Bu programa göre Abhazya'da çeşitli noktalarda özellikle Adzyübja bölgesinde serbest bölgeler öngörülüyor. Gagra ve Pitsunda'yı da bu bağlamda turistik bölge olarak dünyaya açmayı düşünüyoruz. Sanırım sadece bu iki noktada atılacak ciddi adımlar ekonomimizde olumlu patlamalar meydana getirecek. Ayrıca tarım ve köy işleri bakanlığını yeniden yapılandırarak tarımsal alanda yeni ve ciddi organizasyonlar düşünüyoruz. Öncelikle köylünün ürününü taze olarak tüketiciye ulaştıran, hem üreticinin alın terini hem de tüketicinin haklarını garanti altına alabilecek bir devlet kuruluşunu en kısa zamanda oluşturma gayreti içerisindeyiz.

- Sayın Başbakan, bir başka önemli konuya geçmek istiyorum. Bugün diasporadaki insanlarımız ve onların anavatanlarına geri dönebilmeleriyle ilgili durum nedir?

- Bu bizim son derece önem verdiğimiz ciddi bir konu. Bugün için pek bir şey yapamıyoruz, tabiki bunun nedenleri var. Birincisi hepimizce malum olan ambargo, diğerleri ise ekonomik durumumuz ve iç asayişimiz, ancak hükümetimiz tüm bu konularda ciddi çalışmalar yürütüyor ve en kısa zamanda bunun meyvelerini hep birlikte alacağız. Türkiye ve diğer ülkelerde yaşayan insanlarımızla ilişkilerimizi en üst düzeye çıkarmak istiyoruz, onlardan devletimizi yeniden oluştururken alacağımız çok şey var. Özellikle bizim yeni yeni tanımaya başladığımız Pazar ekonomisi başta olmak üzere birçok konuda deneyimlerinden yararlanacağız.

- Bununla bağlantılı bir soru daha sormak gerekirse; diasporadaki insanlarımızın ekonomik ve politik desteklerinin devletimizin yeniden kuruluşunda önemli bir faktör olduğunu düşünüyorum. Bugün bu konuda ne durumdayız?

- Savaş sırasında diasporanın büyük desteğini gördük, bu daha sonra da devam etti. Ancak ilişkilerimiz bugün için istediğimiz düzeyde değil; ancak bu konuda da hükümetimiz yeni bir atılım yapma düşüncesinde. Bu çerçevede ve öncelikle Türkiye'ye bir ziyaret yapmayı düşünüyorum, orada politikacılar, işadamları ve her kesimden insanlarla görüşerek önceliklerimizi belirlemek ve ilişkilerimize yeni bir dinamizm getirmek amacındayım.

- Günümüzde başka ülkelerin ekonomik olarak Abhazya'da ilgisini çeken nedir?

- Abhazya son derece zengin kaynaklara sahip. Bu yüzden birçok ülke ve uluslararası kuruluş bizimle işbirliği yapmak istiyor. Ancak bunun şartları henüz tam oluşmadı. Çünkü onların istedikleri bazı temel garantileri ambargo nedeniyle veremiyoruz. Sadece boşa akan su kaynaklarımızın değerlendirilmesi için bile Batılı ve içme suyu sıkıntısı çeken Ortadoğu ülkelerinden çokça teklifler var. Ancak belirttiğim gibi uygulanan ambargo buna fırsat vermiyor. Şu an bu yüzden ambargonun kalkmasını

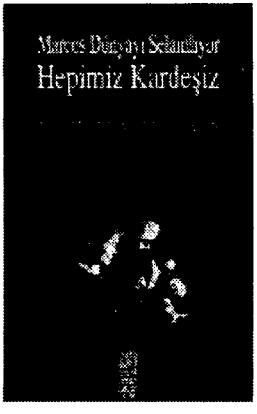
sağlayabilecek bir politik döküman üzerine çalışmalarımızı yoğunlaştırmış bulunuyoruz.

- Sayın Başbakan son bir soru: devleti yeniden kurmakta olduğunuz şu dönemde daha önceki Abhaz devletlerinde olduğu gibi ulusal ananeler ve özelliklerden yararlanmayı düşünüyor musunuz?

- Elbette, çünkü ekonomik ve politik olarak halkı çok ileriye götürebilir, refah düzeyini yükseltebilirsiniz. Ancak en önemli ulusal özelliklerinizi yitirirek o noktaya gelmişseniz, o zaman siz, siz olmazsınız. Tabii ki günümüzde diğer uluslar ve kültürlerden etkilenmemek mümkün değil, ancak bu asgari seviyede olmalı. Biz bu anlamda geniş bir çalışma programı içerisindeyiz. Ulusal idealizmle yeni ortak hedeflerimizi sentezlemeye çalışıyoruz. Bu konuda yeterli potansiyelimiz var. Aydınlarımız, enstitülerimiz, üniversite ve eğitimcilerimiz olaya yoğunlaşmış durumda. Bu ideal yeni devletimizin temel taşı olacak, bu konuda İsrail ve Japonya tecrübesini de değerlendiriyoruz. ▲

Abazamyüa Gazetesinin Türkçe
Bölümünden alınmıştır. No. 1 (2) Jan. 1998
Absadgıl Derneği Yayın Organı

Marcos Dünyayı Selamlıyor
Hepimiz Kardeşiz
Danielle Mitterrand

Adı çok duyulan gerçekte ise fazla tanımadığımız Meksikalı devrimci Marcos'u ve yerlileri birinci elden tanıtan bir kitap. Dünyanın dört bir yanında insan hakları sorunlarıyla toplumsal hareketlerle yakından ilgilenen, bu sorunlara kendi sorunlarıymış gibi sahip çıkan Danielle Mitterrand Amerika'nın yüzlerce yıldır ezilen yerlilerinin arasına, tüm tehlikeleri göze alarak gitti. Her yerde aranan Marcos'la tanıştı. Ondaki derin hümanizmi ve adalet duygusunu anlatma ihtiyacı duydu. Spekülatif bilgilerle değil gerçeğin kendisiyle ilgilenen herkese...
Çiviyazılarından bir armağan...

Çiviyazıları

Duraksa Güneş

söz ve günlük iş için...
elimde diktiğim onurumdur
diyen Seteney, bir yakarışla
yetiştirmeliyim çizmeleri
batmak üzereyken güneş, dur

at üzerinde geçti sanki zaman
yüreğinde gerilmiş yay'la
titreşim yayılıyor taa
alnından silerek çizgileri
yorgunluğun pastel

duraksa, dur
kümeleniyor sıkışmış gaz
ağzındayım volkanın
desem, tutmalıyım tınıyı
sinir uçlarıma erişen

kavaklar eğiliyor dengeye
hışırtıyla görünüşü seremoni
selamlıyor Galilei'yi gönderim
zor olmalı saklamak bildiğini
susturmak devleşen gurultuyu

düşbaşında bekliyor simsar
ivecen bezirgan yeryüzünde
olmasa cep içi sayımlar
ne göreceklerdi bunca yıl
düşünebilmek için duraksa

İstanbul Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti*

Okulda Çerkes olanlar çoğunlukta, öğrenimin çoğu Çerkesçe, yazılar Çerkes Teavun Cemiyeti'nin kabul ettiği Latin harfli alfabe ileydi. Çerkesçe bilmeyenler Çerkesçeyi başarıyor ve öğreniyorlardı. Okulun çok güzel bir kitaplığı, tiyatro yeri ve sahnesi vardı.

Dr. Vasfi Güsar

İstanbul'da bulunan Çerkes hanımlar sosyal, ulusal yaşantıda daha iyi bir yöne yönelmek ve birbirlerine her yönden yardımcı olmak, bu arada kültürel amaçları da ihmal etmemek kaygısı ile bir dernek kurmayı düşünmüşler. Ünlü Tarihçi Met Çunatuka İzzet Paşa'nın önderliğiyle 1918 yılı, Eylül başlangıcında Beşiktaş Akaretler'de "Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti" adı altında bir dernek kurmuşlardır. Kurucuları idealist beş hanım: Hayriye Melek Xunç, Makbule Berzek, Emine Reşit Zalique, Seza Pooh ve Faika Hanım. Hayriye Melek Xunç, kültürlü, güzel Fransızca bilirdi (Bir süre sonra Met Çunatuka İzzet Paşa ile evlenmişti). Emine hanım emekli General Reşit Paşa'nın Hanımı, konuşkan, bilgili, erkek gibi bir hanım, Seza Pooh; General Nazmi Paşa'nın kızı, üniversite öğrencisi. Makbule Hanım milletvekili Mazhar Müfit Bey'in eşi. Faika Hanım da Mısırlı Çerkes İshak Paşa'nın eşi idiler. Aralarında yaptıkları ilk toplantıda Hayriye Melek Hanımı başkanlığa, Emine Reşit Hanımı sekreterliğe, Seza Pooh Hanımı da veznedarlığa getirdiler.

Çerkes Kadınları Cemiyeti'nin en büyük amacı; sosyal, kültürel, ekonomik konular. Bu arada en çok düşündükleri bir okul açmak ve Çerkes çocuklarının ulusal geleneklerle birlikte iyi birer insan olarak yetişmelerini sağlamak, ulusal dilleri ve iyi ahlak ile yetiştirilmeleriydi. Türkiye ile birlikte anayurdu da onlara tanıtmak, yetişecek gençlerin ülkeye yararlı, dürüst, bilgili, kültürlü, iyi karakterli bulunmalarıdır. Arkasından bir de kültürel dergi...

O sıralarda yine Akaretler'de mali durumu biraz bozulmuş, kapanmak üzere olan bir ilkokul vardı. Yöneticileri de Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden Mustafa Bütbe ile yeni hemşerilerimizden Hafide Bey idiler. Bunlarla yapılan konuşma ve anlaşma ile bu yapı "Çerkes Numune Okulu" adı altında ilden izin alınarak Vakıf İdaresinden kiralanmıştır. Mustafa Bütbe ve Hafid

(*) Bu yazı ilk kez Haziran 1975'te Ankara'da çıkan "Kafkasya Kültürel Dergi"nin 48. sayısında yayımlandı.

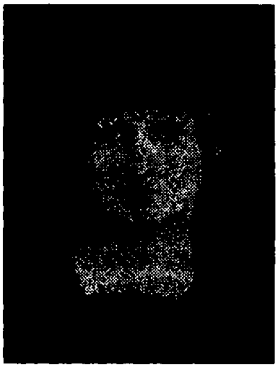
Okul binası korunmuş ve bugüne kadar ayakta kalabilmiştir.

Beyler birtakım mobilyaları parasız; sıralarla, sandalyelerin bir kısmı da ücreti dernek tarafından ödenmek yoluyla devralınmış ve okul faaliyete geçmiştir.

Çalışmaya giren okul 6 sınıflı özel bir okuldu. İlk ve ortaokul dengindeydi. Okulun diğer okullardan bir ayrılığı Türkiye'de ilk kez kız ve erkek öğrencilerin bir çatı altında birlikte ders görmeleri olmuştu. Ayrıca 4-6 yaşlar arasında bulunan kız ve erkek çocuklar için de bir ana sınıfı eklenmişti. Bu da Türkiye'de görülmemiş bir şeydi. Üçüncü bir özelliği de İslam dünyasında ilk kez olarak Latin harfleriyle yazı yazan bir Müslüman ulus olmasıdır. Okul müdürlüğüne Seza Pooh, Başöğretmenliğe Lami Jankat getirildi. Seza Hanım Coğrafya dersini, Türkçe, Lami Jankat dil derslerini ve Kafkas tarihi ile Coğrafyasını Çerkesçe olarak veriyordu. Öğretmen Hilmi Tsey Çerkesçe Edebiyat, şiirler, ğıbzeler ve dersler gösteriyordu. Öğretmen Zekiye Venje (Sonradan İsmail Berkuk ile evlendi) Hanım iki sınıfta Türkçe dersi öğretmeniydi. Öğretmen Okulu mezunu İhsan Bey de yönetim işleri ile görevlendirilmişti. Uzunyaylalı bir hemşerimiz de ayrıca öğretmenlik yapıyordu. Fransızca dil öğretmenliğini Lozan Üniversitesinden mezun Lutfullah Şav (sonra Türkiye'nin Suudi Arabistan elçisi oldu), resim dersini ünlü ressam Namık İsmail Zeyf (İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Kurucusu olan Namık İsmail Zeyf) veriyorlardı. Çerkesçe dil ile tarih ve coğrafya derslerini, Çerkesçe olarak öğreten Blenav Harun üzerine almıştı. Müzik dersi öğretmenliğini Prof. Hege yapıyordu, Uzunyayla ve Gönen'den getirtilen Çerkes müzisyenlerin çalgılarıyla uğraşıyor, notalar topluyor, armonize ederek piyano da çalıyor ve dersler veriyordu. Çerkes ulusal müzik çalgısı psıne bunlara ekleniyordu.

Avukat Şemi Time Çerkesçe telaffuz öğretimi ile uğraşıyor, solfej öğretmenliği Galatasaray Lisesi Müdürü Sati Beyin üvey annesi İkbal hanım -ki kendisi Çerkes- veriyordu. Okulun dikişhanesini Anzaur'ın kızı Saime Beşuk Hanım yönetmekteydi. Mali durumları yetersiz olan Çerkes kadınları da dikiş işleriyle uğraşıyorlar, şehrin ileri gelenlerinin elbiselerinden aldıkları gelirleri kendi aralarında paylaşıyorlardı. Okulun Jimnastik ve beden eğitimi derslerini Şam ve Edirne Askeri Liseleri beden eğitimi öğretmenliğinden emekli Binbaşı Sait Nexuş Bey yüklenmişti. Trapezler, halkalar, paraleller ve diğer jimnastik oyunları gösteriliyordu. Öğrencilere bir Ermeni kızı, Meliha, polka, mazurka, kadril, vals gibi o dönemin modası olan oyunları gösteriyor, hep birlikte oynuyorlar, müzikte bunlara katılıyordu.

Öğrencilerden alman okul aidatı; kiraya, gerekli giderlere, birkaç yönetici ve öğretmene aylık olarak verilirdi. Aylık alan pek azdı. Çoğunlu ücretsiz ders verirdi. İlk ve ortaokul dengi olan bı

Seza Pooh hanım

özel örnek okulunun öğrenci sayısı 150-180 di ve dershanelere 25-30 öğrenci sokuluyordu. 4-6 yaşlarında olup ana sınıfta bulunan küçüklere masalar, şezlonglar, bolca oyuncaklar ayrılmıştı. Başlarında İffet Hanım bulunur, bakar, anne gibi onlarla uğraşırdı. Erkek çocukların kalpakları, kız çocukların modern giysileri her zaman ilgi çeken güzel giysilerdi. Ulusal oyunlar, ulusal elbiselerle yapılırdı. Okul giysisi herkeste aynıydı.

Okulda Çerkes olanlar çoğunlukta, öğrenimin çoğu Çerkesçe. yazılar Çerkes Teavun Cemiyeti'nin kabul ettiği Latin harfli alfabe ileydi. Çerkesçe bilmeyenler Çerkesçeyi başarıyor ve öğreniyorlardı. Okulun çok güzel bir kitaplığı, tiyatro yeri ve sahnesi vardı. Erkek ve kız çocuklar bu sahnede Çerkes ulusal elbiseleriyle katılıyorlar, oyunlar oynuyorlardı. Bir zamanlar, Müdür Seza Hanımın "Kafkas'a Doğru" adlı piyesi oynanmış, alkışlanmıştı. Yöneticilerin en büyük amacı okulu tam yatılı bir okul biçimine sokmaktı. Bunun içinde çalışıyorlardı. Derneğin "Diyane" adında bir dergisi vardı. Diyane (veya Tiyane) adı Çerkesçe "annemiz" anlamına gelir. Pek eski Yunan Mitolojisinde "Diyane" özellikle iffet ve namusluğun Tanrıçası olarak bilinir. Bu dergi 1920 yılı 10 Mart'ında çıkmaya başladı. Sahibi Seza Pooh, baş yazarı Hayriye Melek Xunç olan Çerkesçe-Türkçe bir dergi. Onlardan başka Met İzzet'in, Harun Blenau'ın, Lami Jankat'ın yazıları da var dergide. Derneğin ve okulun yönetim üyeleri, milliyetçi, kültürlü ve ünlü kimseler, insancıl bir durumları var. Örneğin: 1922-1923 yıllarında Kafkasya'dan Vrangel Ordusu artıklarıyla bir kısım Çerkes göçmenleri Karadeniz yoluyla Kafkasya'dan, Kırım'dan ayrılmışlardı. Bir İngiliz gemisiyle Kafkasya'dan gelen Çerkesler İstanbul'a inmek istiyorlardı. Ama gemi kaptanı bunun karşısındaydı. Onları Avrupa'ya götürmek istiyordu. Gemideki Çerkesler diretiyor, üstelik ağlıyorlardı. İngiliz kaptan, "Eğer size burada bakmayı üzerlerine alacaklar çıkarsa indiririm, yoksa götüreceğim." der. İstanbul'a vardıklarında kendilerini ziyaret eden Çerkes kadınları Cemiyeti yönetim kurulu: "eğer yer bulursak onları konuk edelim, Türkiye'de bulunan hemşerilerden yardım isteyelim" demişler. Ayrılan grup Beşiktaş'ta Serince Bey'de bir konak bulup dönmüşler. Ve hemşerilerine müjde vermişler. Kaptanın "bunlara bakmayı taahhüt ediyoruz" diye istediği belgeyi Müdür Seza Hanım imzalamış ve hemşeriler gemiden alınarak konağa yerleştirilmişler. Bir süre sonra da onlara iş bulunmuş ve yaşantıları daha iyi bir düzene koyulmuştur. Bu konakta birkaç yıl kalmışlardı.

Okulun Kapatılması: İsviçre'de Türk ve yabancı devletler arasında yapılan Lozan Konferansında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile Türk Delegasyonu Başkanı İsmet İnönü arasında Türkiye'deki "azınlık" konusunda uzun tartışmalar olmuş, Curzon: "Çerkeslerin de azınlık hakkından yararlanması"nda üstelemiş. Dışişleri Ba-

kanı İsmet Paşa: "Çerkesler öz kardeşlerimizdir. Onları Hıristiyan ve Museviler gibi bizden ayrı göremeyiz, ayıramayız" demiş, tartışmalar bir hayli sertleşmiş ve sonunda 24 Temmuz 1923 de imzalanan "Lozan Antlaşması"nda Çerkesler'e "azınlık hakkı" tanınmamıştır.

Bir ay sonra "Çerkes Teavun Cemiyeti" ile "İstanbul Çerkes Kadınları Cemiyeti" kapattırıldı, Çerkes Örnek Okulu'nun da Milli Eğitim Bakanlığının İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne verdiği "emir" ile 5 Eylül 1923 tarihinde kapatılması Okul Müdürlüğüne bildiriliyor. Osmanlı Hükümeti'nin olumluluğu ve emri ile açılmış olan okul, Türk Hükümetinin olumsuzluğu ve emri ile böylece kapandı. Öğrenciler ana ve babalarına teslim edilmek üzere gönderiliyor. Okulun eşyaları satılmış, daha öncede İngilizler'in emriyle kapatılan "Şimali Kafkasya Cemiyet"nin korunmuş olan bütün evrak ve dosyaları Nazmi Paşa'nın Maçka Caddesi'ndeki evine taşınmıştı. Bu duruma çok üzülen Seza Hanım Milli Eğitim Müdürü Saffet Bey ile görüşürken Saffet Bey: "şimdi yangın var; okuldan çok memnunuz, belki sonra açarız" diyerek Seza hanımı avutuyor. Okulun kapatılmasına çok üzülen öğrenci velileri Seza Hanıma gelmişler ve "Bu okul gerçekten başka bir okul. Biz başka bir okul (Doğal olarak bir Türk Okulu) açalım, yönetimini siz üzerinize alırsınız" demişler. Fakat Seza Hanım tutuklanarak İstanbul Polis Müdürlüğüne, daha sonra da Ankara'ya gönderilerek gözaltına alınmış, birkaç ay sonra güçlükle yakasını kurtarabilmiştir.

25 Kasım 1925 tarihinde çıkan şapka yasasından biraz önce 23 Ağustos 1925 günü Emekli General Nazmi Paşa ile General Dr. İsa Ruhi Paşa ve bir arkadaşları "Bunların Çerkes Beyleri üzerinde etkisi çoktur. Nazmi Paşa'da dindar bir kişidir" kaydı ile tutuklanmışlar, evleri basılmış, Nazmi Paşa'nın evindeki kitaplar, Şimali Kafkas Cemiyeti ile Özel Okulun bütün evrakı, kitapları çuvallara doldurulup Ankara'ya götürülmüştür. İsa Ruhi Paşa'nın bulunduğu Ankara Merkez Komutanlığında hapsedilmiş, yedi ay süre "İstiklal Mahkemesi'nde Kılıç Ali, Kel Ali dedikleri ikinci Ali ve Süreyya Beyler mahkemesi'nde yargılanmışlar ve salıverilmişlerdir. Ama bütün o evrak ve kitapların hiç birisi geri verilmemiş, yakılmış, yok edilmiştir. Gerçektir ki her iki General temiz; dürüst, yurtsever kişilerdi. Nazmi Paşa Türk-Yunan Savaşı'nda Elena'da kahramanlık göstermiş, tarihe geçmişti. İsa Ruhi Paşa'da İstanbul'da Harbiye Nezaretinde Sağlık İdaresi Başkanıydı... Rahmetle anarız.

İsmet Paşa'nın Lozan'da "Öz kardeşlerimiz" dediği Çerkeslerden 14 köy (Gönen, Bandırma, Manyas dolaylarında) 2 Mayıs 1923 tarihinde Doğuya sürülmüş, Askeri Okullarda okuyan Çerkes çocukları okullardan çıkarılmış, okullara "Öz Türk Irkından olmak" kaydıyla bir daha Çerkes öğrenci alınmamıştır. Yine o diktatörlük döneminde 21 Haziran 1934 tarihinde çıkan soy adı kanunuyla Çerkesler atalarından kalma kendi soyadlarını bırakıp, "katıksız Türkçe Soyadı" alma zorunda kalmış, böylece kişiliklerinin, bir çoklarının da yakınlarını yitirmesi yoluyla Çerkeslerin yokedilmesi, sindirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu durum Türkiye'de demokrasinin, insan haklarının başladığı 1950 yılma değin sürmüştür. ▲

Bir Çerkes Masalı

En Büyük Hangisi

Erkeklerin bu işi beceremediğini duyan yataktaki loğusa gelin, yataktan kalkmış, kundaktaki bebeği kucağına alarak tilkinin yanına gitmiş. Tek eliyle koca tilkinin gövdesini döndürüp pöstekisini yüzmüş, köye dönmüş.

Yayına hazırlayan: Yaşar Bağ

Üç kardeşin bir tek öküzleri varmış. Öküz o kadar büyükmüş ki arka ayakları Kurey Ovasında, başı Elbruz yaylasındaymış. Üç kardeş bir tek öküzün çobanlığını yapıyorlarmış.

Birgün üç kardeş, öküzü sulamak için ırmağa götürüyorlarmış. Büyük kardeş öküzün baş tarafında, ortanca kardeş yanında, küçük kardeş de öküzün gerisinde yürüyormuş. Öküzü, Psıj (Kuban) ırmağında sulamak için şafak vakti yola çıkmışlar.

Güneş doğmak üzereyken büyük kardeş, karşıdan gelmekte olan küçük bir atlıya rastlamış. Selamlaştıktan sonra küçük atlı sormuş:

- Bu kocaman öküzü sulamaya mı götürüyorsunuz?

- Evet öyle. Ama bu gidişle biz ırmağa varmadan karanlık basacak. Rica ediyorum küçük atlı, geldiğimiz tarafa gidiyorsan, öküzün yanında yürüyen kardeşime söyle, biraz daha hızlı yürüsün.

- Tabii söylerim, iyi yolculuklar, deyip uzaklaşmış küçük atlı.

Küçük atlı kuşluk vaktine doğru, öküzün yanında yürüyen ortanca kardeşin yanına gelmiş. Selamlaşmışlar:

- İyi yolculuklar delikanlı,

- Sağol, sana da iyi yolculuklar küçük atlı.

- Büyük kardeşin biraz daha hızlı yürümeni istiyor.

- Ben gücümün yettiği kadar hızlı yürüyorum zaten. Rica ediyorum, öküzün arkasından gelen küçük kardeşimize söyle, daha hızlı yürüsün.

- Tabii söylerim, sana iyi yolculuklar, deyip uzaklaşmış küçük atlı.

Küçük atlı, öğleye doğru, öküzün arkasında yürümekte olan küçük kardeşin yanına gelmiş, selamlaşmışlar:

- İyi yolculuklar delikanlı

- Sağolasın küçük atlı, büyük kardeşlerime rastladın mı acaba?

- Rastladım, daha hızlı yürümeni istiyorlar. Irmağa varmadan karanlık basacak diye korkuyorlar.

- Sağol küçük atlı, gücümün yettiğince hızlanacağım.

Küçük atlı yoluna devam edip uzaklaşmış, küçük kardeş de yürüyüşünü hızlandırmış.

Böyle giderlerken, Psıj ırmağına varmaya az zaman kala, gökyüzünde dolana dolana uçmakta olan bir kartal, kocaman öküzü görmüş ve aşağıya süzülerek üç kardeşin kocaman öküzünü kaptığı gibi havalanmış.

Güneş parlıyormuş ve hava çok sıcakmış. Ötede bir çoban keçi sürüsünü bir araya toplamış dinlendiriyor, kendisi de koca tekenin sakalının gölgesine yatmış uyuyormuş.

Birden dünya kararmış ve büyük bir fırtına kopmuş. Koca kartal, pençesindeki kocaman öküzle üç tur attıktan sonra aşağı inip öküzü bırakmış, yemek için etrafında dönüyormuş. Kartal bakınarak dolanırken iki sivri kaya görmüş. Oysa onlar kaya değil, koca tekenin iki boynuzuymuş. Kartal, sivri kaya sandığı koca tekenin boynuzuna konarak öküzün etini yemeye başlamış.

Fırtınanın sesine uyanan çoban, dışardaki durumu görmek için, tekenin sakalını kaldırarak etrafına bakınmış. Kartal ürküp havalanınca öküzün budu kartalın pençesinden düşüp çobanın gözüne kaçmış. Çoban, ne kadar ovmuşsa da öküzün budunu bulup da çıkaramamış.

Avlanarak gezmekte olan bir grup avcı, oradan geçiyormuş. Çoban onlardan gözünün içine düşen öküzün budunu çıkarmalarını rica etmiş. Avcılar, av köpekleriyle birlikte, çobanın gözünün içine girerek akşama kadar gözüne kaçan budu aramışlar, ama bulamamışlar.

Çoban akşamüzeri, keçileriyle birlikte gözünden yaşlar akarak annesinin yanına dönmüş. Annesine başına gelenleri anlatarak gözüne kaçan şeyi çıkarmasını istemiş. Annesi, parmağıyla oğlunun gözünü şöyle bir yoklayıp, hemencecik, bir yere sıkışıp kalmış olan öküz budunu bulup çıkarmış ve avucunun içine koyup biraz baktıktan sonra üfürerek tüy gibi, dereye doğru, uçurmuş.

Yağmurun etkisiyle çoğalan derenin suyu, öküz budunu aşağıya doğru sürüklemiş, sel kesilince but açıkta kalmış. Aradan uzunca bir zaman geçmiş, öküz budunun üstü toprakla örtülmüş, kocaman bir düzlük oluşmuş. İnsanlar, gelip bu kocaman düzlüğün üstüne bir köy kurmuşlar ve yaşamaya başlamışlar. Fakat birgün evler sallanmaya başlamış, köyü bir korku salmış. Ne kadar araştırmışlarsa da sebebini bilememişler.

Akşamın alaca karanlığında köyün bütün erkekleri etrafı gözetlemeye gitmişler. Okları, yayları yanlarındaymış.

Bir de bakmışlar ki kocaman bir tilki bir kemik parçasını kemirmekte, o kemiği çektikçe her taraf sallanmakta. Meğer, üzerinde köyün bulunduğu düzlüğün altındaki öküz budundan bir kemik parçası toprağın dışında kalmış. Tilki de onu görüp kemirmeye başlamış. Sarsıntının nedeni buymuş.

Köylüler hemen tilkiyi öldürmüşler. Yere düşen tilkinin üst kısmının derisini yüzmüşler. Uzun tüylü tilkinin kocaman postunu alıp köye götürmüşler. Tilki o kadar büyükmüş ki, döndürüp de gövdesinin altta kalan öbür yarısını yüzememişler.

Yarım tilki derisinden, küçük-büyük köydeki bütün erkekler için birer kalpak dikmişler. Herkes kalpağını giymiş.

O gece bir erkek çocuğu doğmuş, sabahleyin haber bütün köye yayılmış. Kendi oğlunun kalpağı olmadığı için bebeğin annesi, üzüntüsünden ağlamaya başlamış.

Köydeki bütün erkekler, yine ölü tilkinin yanına gidip gövdesinin altta kalan öbür yüzünü yüzmek için tilkiyi çevirmeye çalışmışlarsa da yine bir türlü döndürememişler.

Erkeklerin bu işi beceremediğini duyan yataktaki loğusa gelin, yataktan kalkmış, kundaktaki bebeği kucağına alarak tilkinin yanına gitmiş. Tek eliyle koca tilkinin gövdesini döndürüp pöstekisini yüzmüş, köye dönmüş. Ancak bu pösteki az gelmiş, onun on misli kadar büyük bir pösteki daha bulmuşlar, ikisini birleştirip çocuğa bir kalpak dikmişler.

En büyük olan hangisiymiş? ▲

Ordu Devlet Siyaset
Şaban İba

Yeni

Tarihsel geçmişini ve güçlü geleneklerini dikkate alarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısal karakteri, TC Devleti'nin kuruluşunda ordunun rolü ve önemi, devletin niteliği ve ordunun devlet içindeki konumu, 27 Mayıs'la başlayan askeri müdahaleler ve bu müdahaleler döneminin karakteristik özellikleri, 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinin cidditiği, ordunun devleti ve toplumu denetleyici fonksiyonu ve "demokrasiye" güdümlü geçiş süreci anlatıldıktan sonra, Türkiye'de devlet ve toplum hayatında yeni bir dönemin başlangıç noktası olarak gördüğümüz bir yerde yani, Özal'ın ölümü ve Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla başlayan yeni dönemle çalışma son buluyor.

Çiviyazıları

Şamil'in Çerkesya Naipleri*

1853 yılında artık Muhammed Emin'in sadece "boyun eğmeyen" Çerkesler arasında değil, "barışçı" Çerkesler arasında da nüfuzu vardı. Birkaç kez nüfuzunu Karaçay'a doğru genişletmeye çalıştı, fakat Çarlık birliklerinin karşı hareketi ve bu dağlık bölge halkının yetersiz desteği yüzünden çabaları sonuçsuz kaldı.

Dünya Çerkes Birliği Yürütme Komitesi

İmam Şamil'in elçilerinin Çerkes Halkı arasındaki faaliyetleri konusu, Kuzey Kafkasya halklarının 19. yüzyılda verdikleri bağımsızlık mücadelesi tarihinde güncel bir sorundur. Ülkemiz tarihçiliğinde henüz bu konuda yapılmış özel bir çalışma yoktur. Ancak, 1950-1980'li yıllarda bazı tarihçiler, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Kafkasya halklarının kurtuluş mücadelesindeki karşılıklı ilişkilerini, sadece dini motiflere ve Müridizme dayandırma, böylece meselenin politik yönünü küçümseme gayretinde bulunmuşlardır.

■■■

(*) Dünya Çerkes Birliği Yürütme Komitesi, tarihi anavatanlarından sürülen Çerkeslerin anısına genel bir anma mitingi düzenlenmesi kararı aldı. Miting, Kafkas-Rus Savaşı'nın sona ermesinin 130. yıldönümü olan 21 Mayıs 1994 tarihinde yapıldı. Bu anma töreni münasebetiyle Çerkeslerin ve Dağıstanlıların inançları ve özgürlükleri uğruna verdikleri ortak mücadeleye ithafen bu makaleyi yayınlıyoruz.

Kafkasyalıların sömürgecilere karşı mücadele eden tüm güçlerinin birleşmesi, Rus Çarlığının Kafkasya'daki sömürgeci emelleri için ciddi bir tehdit oluşturabilirdi. Bu yüzden Kafkasya'nın yerli halklarına boyun eğdirilmesi planında Çarlık, onları Kuban'dan Karadeniz'e ve Sunja'dan Hazar Denizi'ne kadar, birbirine bağlı istihkam hatlarıyla ayırmaya büyük önem verdi. Ayrıca bu istihkamlar, ticari ve stratejik bakımdan en uygun yerlerde inşa ediliyordu.

Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Kafkasyalılar arasındaki ilişkilerden ilk olarak 1830'lu yılların ortalarında bahsediliyor. Fakat bu bilgi başka verilerle desteklenmiyor. İmam Şamil ve Kuzeybatı Kafkasyalılar arasında sürekli ilişkilerin ve yazışmaların varlığı, bazı resmi temsilcilerin verdiği bilgilere göre 1840'lı yılların başından itibaren kesin olarak doğrulanabilir. Kısa süre sonra Çerkeslerin arasında İmam'ın naiplerinin görülmeye başlaması da bunu gösteriyor.

Hacı Muhammed:

Şamil'in Çerkeslere gönderdiği ilk elçi Hacı Muhammed (1842-1844) idi; Baron Stal'in ifadesine göre Hacı Muhammed "Çerkeslerin isyanına destek verecekti." Şamil'in ilk naibi Hacı Muhammed'in Çerkesler arasındaki faaliyet dönemi, zaman olarak Kuzeydoğu Kafkasya halkının kurtuluş hareketinin doruğa ulaştığı döneme denk düşmektedir. Böyle bir zamanda Çerkesler arasında Şamil'in naiplerinin ortaya çıkması Kafkasya'daki resmi makamları telaşlandırdı. Çarın generalleri kısa sürede birçok Çerkes boyunu (Abadzehleri, Ubıhları, Natuhayları vd.) kendi tarafına çekmeyi başaran naibin başarılarını büyük bir endişeyle izliyorlardı. Hacı Muhammed'in Çarın yönetimine boyun eğen halk üzerinde de büyük etkisi vardı. Fakat Hacı Muhammed'in faaliyetleri Çerkesler arasında her yönüyle destek bulmadı. Çerkes aristokrasisinin bazı kesimleri naibi dini ve en başta da politik lider olarak tanımak istemiyorlardı. Özellikle Hacı Muhammed'in Çerkeslerin yaşam biçimini şeriata göre düzenleme ve Müslüman örf adet hukukunu yerleştirme çabaları hoşnutsuzluk yaratıyordu. Naibin sınıfsal hakları ve imtiyazları kaldırmaya yönelik bu ve daha başka uygulamaları Çerkes üst kesiminde sert bir direnişle karşılaştı. Çerkes aristokrasisinin bir kısmı bu şekilde Hacı Muhammed'in faaliyetlerine ve yeniliklerine muhalif tavır aldılar.

Hacı Muhammed'in Kuzeybatı Kafkasyalılar arasındaki otoritesini yok etmek için çareler arayan Çarlık makamları, Çerkes aristokrasisinin başta gelen muhaliflerini amaçları doğrultusunda kullanmaya karar verdiler. Çar I. Nikola'nın emriyle Kafkasya'daki resmi makamlara yakalanması veya sadık kişiler aracılığıyla ortadan kaldırılması bildirildi. Öyle anlaşılıyor ki Hacı Muhammed'e karşı bu tedbir uygulandı, zira kısa süre içinde ağır bir hastalığa yakalanarak öldü. Çerkes aristokrasisinden bazı kişilerin Naib'in ölümüne karıştığını gösteren kesin bir kanıt yoksa da, onun ölümünden sonra birinci dereceden Abadzeh asilzadesi Edige Muhammed Kangniy ve arkadaşlarına "Kuban ötesi kavimleri arasında Hacı Muhammed'in otoritesinin kaldırılmasında gösterdikleri yardım için" Çarlık makamları tarafından 500 çervonets* verilmesi naibin gizemli ölümünden birçok soruyu akla getiriyor ve kuşku doğuruyor.

Süleyman Efendi:

Hacı Muhammed'in ölümünden sonra Şamil, Çerkeslerin, özellikle de Abadzehlerin ricasıyla onlara ikinci bir elçisini, Süleyman Efendi'yi gönderdi. Bilgili bir Müslüman olan, Kuran'ı ve İslam hukukunu iyi bilen Süleyman Efendi'ye Çerkesleri birleştirmek ve şeriatı geçerli kılmak dışında, Çarlık birliklerine karşı Çerkeslerden savaşçı toplamak görevi de verilmişti. 1845 Martı sonunda Abadzehlere geldi-

(*) Çervonets: On ruble değerinde, eski bir Rus para birimi.

ğinde Süleyman Efendi, ilk önce Hacı Muhammed'in gömülü olduğu köyü ziyaret etti ve merhumun mezarı başında dua etti.

Hacı Muhammed'in anısına saygı gösterdikten sonra Süleyman Efendi, Çerkeslere Şamil'in mesajını tebliğ etti. Şamil Abadzehlere, Şapsığlara, Bjeduğlara, Natuhaylara sesleniyor ve hepsinden ilk olarak silahlanmalarını ve Dağıstan'daki ordusunu güçlendirmelerini istiyordu. Şamil ayrıca onlara ne şekilde olursa olsun Ruslarla yakınlaşmayı kesinlikle yasaklıyordu. Bu çağrı Çerkesler üzerinde büyük etki yarattı. Birçok köyde savaşçı toplama hazırlıklarına başlandı. Habl nehri üzerindeki köylerden birinde "Şamil'in taraftarları büyük kırmızı bir bayrak, brak, hazırladılar." Fakat Şamil'in çağrısına kayıtsız kalanlar da vardı. Bunların içinde özellikle Şapsığ asilzadesi Hamir Rok önde geliyordu. Kuzeybatı Kafkasya'da bundan sonra meydana gelen olaylar, aristokrasinin bir kısmının karşı faaliyetleri ve özellikle Çarlık birliklerinin sıklaşan harekatları Çerkesleri daha en başta Şamil'e gönderdikleri süvarilerin sayısını sınırlandırmaya zorladı. Daha sonra da bundan tamamen vazgeçtiler. Çerkes süvarilerinden seçkin bir birliğin Şamil'e gönderilmesi planının gerçekleşmesi, Kuzey Kafkasya'da 1840'lı yılların ortasındaki askeri ve stratejik durum göz önüne alındığında zaten mümkün değildi. 1846'nın Haziran ayında Süleyman Efendi, Çeçenistan'da bulunduğu sırada, ölümünden bir süre önce henüz bilinmeyen sebepler ve şartlar sonucunda Çarlık tarafına geçti.

Muhammed Emin:

İmam Şamil'in Çerkeslere gönderdiği üçüncü elçi, Baron Stal'in "yetenekli ve cesur bir adam" diye nitelendirdiği Muhammed Emin'di (1848-1859). 1848 yılı sonunda Abadzehlere geldiğinde, ilk zamanlarda Kuzeybatı Kafkasyalıların yaşantısını düzenlemekle uğraştı; yasalar çıkardı, halk içinde bir yönetim örgütledi, sürekli ordu kurdu, Abadzehlerde bulunan iki topun işler hale getirilmesine vb. çalıştı. 1850 yılında nüfuzu artık birçok Çerkes boyu üzerine yayılmıştı. Çerkeslerin Naib'in tarafına geçmesini önlemek için Çarlık generalleri, topraklarına birçok kez harekat düzenlediler, fakat istenilen sonucu elde edemediler. 1851 yılında Şapsığlar ve Natuhaylar Muhammed Emin'den ayrıldılar. Fakat bir yıl sonra, 1852'de Tümamiral Serebryakov'un harekatıyla rahatsız olunca Naib'i tekrar davet ettiler. 1853 yılında artık Muhammed Emin'in sadece "boyun eğmeyen" Çerkesler arasında değil, "barışçı" Çerkesler arasında da nüfuzu vardı. Birkaç kez nüfuzunu Karaçay'a doğru genişletmeye çalıştı, fakat Çarlık birliklerinin karşı hareketi ve bu dağlık bölge halkının yetersiz desteği yüzünden çabaları sonuçsuz kaldı.

Kırım Savaşı döneminde (1853-1856) Muhammed Emin oldukça zor bir durumda kaldı. Çerkeslerin kurtuluş savaşının önderlerinden biri olan Natuhay Prensi Zanuko Seferbey'in Batı Kafkasya'ya gelmesiyle aralarında Çerkeslerin liderliği konusunda ayrılık çıktı. Bu, sonuç olarak Çerkeslerin birliğinin dağılmasını

ve askeri başarısızlıkları getirdi. Yine de Kırım Savaşı döneminde Naib'in askeri girişimleri Çarlık komutanlığını oldukça telaşlandırdı. Gürcüstan Askeri Yolu'na, Karaçay'a ve Laba hattına birkaç kez baskın düzenledi. 1855 yılı sonunda Muhammed Emin, Yekaterinodar'a (şimdiki Krasnodar çn.) saldırdı ve Kuban'daki Kazak köylerini yakıp yıktı. 1859 Ağustosunda İmam Şamil'in Gunip'te Çarlık birlikleri tarafından teslim alınmasından sonra Muhammed Emin, bundan sonra mücadeleye devam etmenin mümkün olmadığını kabul ederek direnişe son verdi ve Abadzeh ileri gelenleriyle birlikte Rusya'ya bağlılık yemini etti.

Anlaşıldığı gibi, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Kafkasya halklarının 1820-60' yıllarda verdikleri kurtuluş mücadelesi birbiriyle bağlantılıydı ve sıkı sıkıya içiçe geçmişti. Şamil'in elçileri, Çarlık sömürgecilerine karşı verdikleri özgürlük ve kurtuluş mücadelesinde Çerkes halkının birleşmesine yardımcı oldular. Naipler aynı şekilde Kuzeybatı Kafkasyalıların yaşam biçiminin değişmesinde etkili oldular. Naiplerin faaliyetleri Çerkes aristokrasisinin sınıfsal haklarını ve imtiyazlarını ortadan kaldırmaya yönelik olduğu için, bu uygulamaları Çerkes prenslerinin ve asilzadelerinin çoğunun sert direnişiyle karşılaştı. Çarlık generallerinin Kuzeybatı Kafkasyalıların Şamil'in naipleri yönetiminde birleşmesini önlemek için her türlü çabayı gösterdiklerini de buna eklemek gerekir. Bu yüzden naiplerin Çerkes halkı arasındaki faaliyetleri oldukça zor koşullarda gerçekleşti.

Şamil'in naipleri, özellikle Muhammed Emin Çerkeslerin birleşmesine oldukça büyük katkıda bulunmuştur ve Kuzeybatı Kafkasya halkının 1820-60'lı yıllardaki kurtuluş mücadelesi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. ▲

Volnıy Gorets (Hür Dağlı)
"Naş Dagestan" Dergisinin Eki
Haziran 1994, Sayı: 2
Rusçadan Çeviren: Murat Papşu

"Günümüz uygarlığının önündeki başlıca engellerden biri de bağnaz milliyetçiliktir. Bu çocukluk hastalığıyla hep birlikte mücadele etmeliyiz."

Mendes

Bilinen Dünyanın Bilinmeyen Ülkesi: Kuzey Kafkasya ve Çerkesler (1)

Anadolu, ne gariptir ki Çerkeslerin atası olduğuna kuşku duymadığımız Hititlerin de Kafkaslardan taşarak yerleşip, ilk Anadolu Hitit Devleti'ni kurdukları yerdir. O bakımdan tarihen yabancısı olmadığımız bu topraklarda kendi tarihimizin izlerini aramayı görev edindik.

Ali Çurey

Kafkasya kökenli insanlar olarak, bilinmeyen bu ülkenin ve insanlarının bilinmesi ve anlatılması görevinin öncelikle Kafkaslılara ait olması gerektiği düşüncesi bizi böylesi bir çalışmaya zorladı. Önce, Kafkasya neresidir ve Kuzey Kafkasya denilince neresi anlaşılmaktadır? Türkiye genelinde görsel ve yazılı basın ile siyasi söylemde '*Kafkasya*' deyimi kullanılmaktadır. Bu söylemle Gürcüstan-Ermenistan ve Azarbaycan anlatılmaktadır. '*Kuzey Kafkasya*' deyimi pek kullanılmaz. Oysa Kafkasya, Kuzey ve Güney Kafkasya olarak, iki bülümden oluşur. Böyle tanımlanır ve böyle kabul edilir. Şu halde *Kuzey Kafkasya* neresidir?

Kuzey Kafkasya, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz ve Azak Denizi, kuzeyde Maniç Nehri ve bataklıkları, güneydoğuda ise, Samur Nehrinin Hazara döküldüğü yerden, İngur Nehrinin Karadenize döküldüğü noktaya kadar uzandığı kabul edilen hat ile çevrili coğrafi bölgeye denir.

Kuzey Kafkasya'nın Kısa Tarihçesi:

Kuzay Kafkasya ve halkları hakkında değişik yazılı kaynaklarda çeşitli bilgiler verilmiştir ve verilmektedir. Ancak genellikle bu bilgilerin tamamının doğru ve güvenilir olduğu söylenemez. Çünkü gezenler ve yazanların edindikleri bilgiler eksik ya da yanlış olabilmektedir. O halde doğru bilginin kaynağı "*Bilen İnsandır*". Bu insan veya insanlar ise Kafkasya'nın dilini, kültürünü, geleneklerini ve yaşam tarzlarını bilen kimselerdir. Bu anlamda güvenilir kaynak olarak *Adığece* yazılı Negume Şora'nın '*Adığe Halkının Tarihi*', Fransızca yazılı Aytek Namıtok'un '*Çerkeslerin Kökeni*' ve Türkçe yazılı Gnl. Hakkı İsmail'in '*Tarihte Kafkasya*' isimli kitaplar önerilir. Ancak '*Tarih*' kavramı çerçevesi içinde sunulan bu kaynakların yazarları Kafkas kökenli olmalarına rağmen '*Bilinmeyen Kuzey Kafkasya ve Çerkesler*' hakkındaki bilgi ve belgeler yetersiz kalmıştır. Zira yazıldıkları dönem pek çok tarihsel belgenin he-

nüz gün ışığına çıkmadığı dönemlere rastlamıştır. Biz, tarihin '*Yazı*' ile başladığı varsayımından hareketle bu yapılanlara ek çalışmalarımızı şu başlıklar altında yürütmeyi uygun bulduk.

1- *Hitit Dönemi* (2000-1200)

2- *Osmanlı Dönemi* (1864-1918)

3- *Cumhuriyet Dönemi* (1918-...)

Bu başlıkları neden seçtiğimizi de açıklama gereği vardır. Bilindiği gibi 21 Mayıs 1864 sürgünüyle Çerkes Halkının yüzde doksanı Osmanlı topraklarına gönderilmiştir. Anadolu coğrafyasına yerleştirilen bizler geldiğimiz bu coğrafyada '*Gurbetteki Kuzey Kafkasya Tarihi*'ni yarattık. Yüz otuz dört yıl (134) gibi bir zaman içinde bu sürgün halkın çocukları, her olayın içinde olmak zorunda kalmışlardır. Güç oranı bakımından tarihte misline pek az rastlanan, Kafkas-Rus Savaşı'nın yenik halkı Çerkesler, Anadolu Türkiyesi'nde bir ateş çemberine düştüler. Osmanlı'nın sürekli gerileme süreci, yıkılması, yeni Türkiye'nin kurtulma ve kurulma aşamaları gibi sıcak savaş ve mücadelelerinin de bir parçası olma zorunluluğu ile yaşam savaşı verdiler. Bu arada kişisel başarıları ile de ünlendiler, (*Ethem Olayı* gibi.) '*Gurbetteki Kafkasya Tarihi*'nin zemini Anadolu, ne gariptir ki Çerkeslerin atası olduğuna kuşku duymadığımız Hititlerin de Kafkaslardan taşarak yerleşip, ilk Anadolu Hitit Devleti'ni kurdukları yerdir. O bakımdan tarihen yabancısı olmadığımız bu topraklarda kendi tarihimizin izlerini aramayı görev edindik. Bu görev aynı

Hititlerin kıyafetleriyle bugünkü Kafkas kıyafetleri arasında kesin bir benzerlik görülür. Örneğin, Hatti'lerin başında tüylü bir kalpak vardır. Belden kemerle sıkılmış olan ve dizkapaklarına bazen de topuklarına kadar uzanan bir ceket ve ceketin üzerinde sağ omuza bir kopçayla iliştirilmiş, dikişsiz, boydan boya açılan bir manto giyerler. Giydikleri ayakkabı ve çizmelerinin burunları yukarıya kalkıktır. Genel olarak bellerinde kemere bağlı bir kama taşırlar.

zamanda insanlığın karanlıkta kalmış taraflarını aydınlığa çıkaracak olan Adığe Dilinin anahtar olarak kullanımını da içermektedir. Görevi başardığımızda insanlık aleminin ortak ürünü olan '*Uygarlık Yaratıları*'nın bir ucundan da olsa katkılarımızın olduğu görülecektir. Böylece Çerkeslerin tarihi içinde saptanan yeri, daha ilerisi için yapılacak çalışmalara bir kilometre taşı olacaktır. Hitit Tarihi, Gurbetteki Kafkasya Tarihi ve Atayurt Kafkasyanın tarihi, tekrar birleşerek '*Arzulanan Bütün*'ü oluşturması uzak bir ihtimal değildir. İnsan-doğa ilişkisinin kusursuz bir sentezi olan Çerkes (Adığe) dilinin, bu oluşumu hızlandıracak zenginlikte olduğu unutulmamalıdır. Hitit-Osmanlı ve Anadolu Türkiyesindeki yerimizi daha geniş olarak kendi başlıkları ile verilen yazılarda bulacaksınız.

1- Hitit Dönemi (2000-1200)

Hititler Dönemi

"...Anadolu'da (*Aşuwa*) İ.Ö. 2000 yıllarında devletleşmiş halkların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu halklar Hititler, Luviler ve Hurriler'dir (son iki halk şimdilik konumuzun dışındadır). "*Hitit*" adı Tevrat'ın İbranice aslında (Ht) halkı diye geçmektedir. İbranice sesli harflerin olmayışı nedeniyle (Ht) şeklindeki rumuz Asur belgelerine "Heta" olarak geçmektedir. Tevrat, Batı dillerine çevrilirken, Almanca çeviriyi yapan Martin Luther (Ht) ile gösterilmiş rumuzu "Hethitler" diye, İngilizce ve Fransızcaya çevirilerde "Hititler" diye okuyup, aldılar. Tevrat'ın Türkçe çevirisinde de yanlışlar yapıldı." (Bilge Umar. İlkçağ Tarihi)

O halde doğrusu nedir? Bu halk kendini hangi isimle anıyordu? Bu sorulara yanıt ararken, bir başka soru çıktı ortaya. Hititlerin kökenleri meselesini henüz çözülemeyen, yazılı ve yazısız toprak altı (Arkaik) verilere bırakmak yeterli midir veya doğru mudur? Yaşayan Çerkesçe (Adığe), Hitit Dili'nin çözülmesinde kullanılabilir mi? Bize göre kullanılabilir. Bu bağlamda özellikle yanlış bir uygulama örneği üzerinde durmak isteriz:

"...Hitit Çiviyazısını Çek bilgini B. Hrozny 1917 senesinde çözmeyi başarmıştır. Kendisi bu amaç için şu cümleyi seçmişti: "...nu *Nynda*-an ezateni Vatarma ekuteni...".Bu cümledeki *Ninda*'nın Sümercede "Ekmek" anlamına geldiği belli idi. Hrozny "an" ekini zamir olarak düşündü. Sonra ekmekle ilgili olabilecek bir fiilin "Yemek" olabileceği ihtimaliyle birleştirerek "Ekmeği yiyiniz" şeklinde tercüme etti. "Vatar" kelimesini de İngilizce "Watar" (su) ile eşanlamlı görerek "ve suyu içiniz" diye çeviriyi tamamladı". (Eski Anadolu Tarihi, Prof. Firuzan Kınal, sayfa 174).

Bu çeviri yanlıştır. Doğrusu şudur: Kelimeleri Çerkesçeye göre adlandırırsak; *Ni* (anne) demektir. Nan veya Naana biçiminde de söylenir. *Yezi* (kendisi), *Yitane* (sonra), *Vate* (çekiç) demektir. Bu açıklamalardan sonra cümleyi şu şekilde kurabiliriz: *Ni* (nane) Yezı Yitane W(v) atem'çe Yekute (Anne sonra kendisi çekiç ile kırıyor).

Başlangıçta ortaya konan bu yanlış tanı,

yanlışlıklar zincirinin oluşmasına ortam hazırlamış ve içinden çıkılmaz bir tablo yaratmıştır. Çözüldüğü ileri sürülen bazı sözcüklerin anahtar olarak kullanılması ise, bilinmeyeni daha da bilinemez hale getirerek konuyu kilitlemiştir. Bu doğrultuda ideogramları (simge, damga) ve Hiyeroglifi (resim yazısı) henüz çözülemeyen ve hatta adının Het, (Xet), Hatti, Hitti veya Hitit (Hit-hit) mi olduğunda ittifak edilemeyen bu halkın tarihini aydınlığa çıkarmak pek kolay olmasa gerek.

Ancak Kafkaslardan geldikleri tezini destekleyen bazı filolojik ve arkaik verilerin, Hititlerin tarihteki yerini belirlemede ölçü olabileceği düşüncesi cesaretimizi arttırmaktadır. Ayrıca Aleksandr Başmakof'un ve benzerlerinin "...Tarihin karanlıkta kalmış pek çok yanını aydınlığa çıkaracak anahtar, Kafkas Dilleri'nde saklıdır" sözünü çıkış alarak, bir Kafkas dili olan Çerkesçenin, Hitit tarihini çözmeye yardımcı olabileceği kanaati ile bu dili bir çilingir ustalığı içinde kullanmaya özen gösterip, bu yolda bir kilometre taşı koymayı amaçladık. Bu amaç için ulaşabildiğimiz Türkçe yazılı tüm eserlerde tespit ettiğimiz, ayrıca manası bilinen, Çerkesçeyi çağrıştıran, Hititçe bazı sözcüklerle, şahıs ve yer isimlerini gösterir bir cetvel hazırladık.

Bu sözcüklerin seçilmesi Çerkesçeyi çok iyi bildiğini kabul ettiğimiz kişilerle birebir yaptığımız çalışmalar sonucunda olmuştur. Bunu hazırlarken okuyucunun rahat okuyup, anlaması için Kiril alfabesiyle Kuba Şaba'nın Latince alfabesini kullanmayı yeğledik. Çerkesçe bilip okuma yazması olmayanların, Türkçe karşılığından Çerkesçeyi rahatlıkla okuyacağından pek sorun olmayacak. Ancak hem Çerkesçeyi bilmeyenlerin ve hem de Çerkesçe okuma-yazması olmayanların zorlukları söz konusudur. Şimdilik onlar için bir çözüm getiremedik. Özel transkripsiyon getirmeyi düşündükse de çok zorlayıcı olabileceği düşüncesiyle ondan da vazgeçtik. Çalışmalarımız Hitit dönemi Anadolu'su ile, Hititlerin çeşitli nedenlerle ulaştığı, yerleştiği topraklarla, ilişki kurduğu halkların coğrafi sınırlarını da (Mısır-Ege-Frigya-Lidya v.b.) kapsamaktadır. Bu bağlamda biz şanslıyız, çünkü Kafkasyalı olan Hititlerin yaşadığı topraklarda bugün biz yaşıyoruz. Ve onların konuştuğu dile çok yakın, bazen de aynı olanı konuşuyoruz. Onların uygarlık verilerine rahat ulaşıyoruz. Ulaştığımız bu verilerin incelenmesi, kıyaslanması ve belli oranda bir sonuca bağlanması şansını, olanaklarımız içinde kullanıyoruz. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra meydana gelen özgür ortam, Atayurt Kuzey Kafkasya ile fiziki temasımızı olanaklı kılmıştır. Böylece Kuzey Kafkasya'nın özellikle Maykop kazılarında ortaya çıkarılan toprak altı verilerinden yararlanma olanağı bulduk. Sınırlamasız gidiş ve gelişler ise her iki taraftaki bilinmezlerin, bilinir hale getirilmesi çalışmalarımızı daha da verimli bir noktaya getirmiştir. O bakımdan Boğazköy-Alaca (höyük)-Maykop hattı Kaf-

kas-Hitit ilişkisini daha da belirginleştirmiştir. Bundan böyle yetişecek Çerkes kökenli Hitit Uğraşmanları, Kafkasya ve Hitit Anadolu'su arkaik verileriyle mevcut folklorik değerleri daha rahat kullanma şansına sahip olacaktır. Şimdi Hititçe, Çerkesçe ve Türkçeyi içeren cetveli vermeden önce Çerkes dilinde mevcut bir kök sesten söz etmek istiyoruz. Kök ses, Ha (Xb), bu "Kök ses"i iyi anlamadan konuya girersek, Hitit-Çerkes dili ilişkisinin anlatımı ve tanıtımında eksiklik olacağı düşüncesindeyiz. Çerkes dilini bilenler ve Çerkeslerin sosyal yaşamlarına aşina olanlar Çerkes aile adlarıyla, Çerkes boylarının adlarını bilirler. Örneğin *Hatko*, *Hatukuoy*, *Hatu* ve *Hat'it* aile ve boyunu duymuşlardır. Çerkes dilinde bu "Kök ses" çok önemli, çünkü Çerkes dili sözcük sayısında belirleyici, tanımlayıcı ve tanıtıcı işlevlerle yükümlü "*Ana Kök*" bir sestir. Seçtiğimiz Hititçe sözcükleri okunuşları ile değil karşılarındaki manalarıyla, Çerkesçe manaları karşılaştırıldıktan sonra tabloya konulmuştur. ▲

Adığece	*Türkçe*
Tha	Allah
Thamate	Önder-bilge kişi
Thagume	Kulak
Tharyko	Güvercin
Tham'çuğ	Karaciğer
Thamby!	Akciğer
Thary'ue	Yemin
Thape	Yaprak
Tha'çu	Hamur
Thamy'çe	Yoksul (mal-Akıl)
Ha (yumuşak)	Arpa
Haluğ	Ekmek
Hamaşe	Arpa kuyusu
Hadryhe (x)	Ölüler ülkesi
Hade (yumuşak)	Ölü
Hade'us	Ölü yemeği
Hatko	Bir Çerkes ailesi
Haty'koy	Bir Çerkes boyu
Hatu	Bir Çerkes ailesi
Hatit (sert)	Bir Çerkes ailesi
Hant'kups	Arpa çorbası
H'aa (Xbe)	Köpek
H'aa-us	Köpek maması
Ha'ç'e	Misafir
Hay'nape	Ayıp-uygun olmayan
Hary'p'e	Suda haşlanmış hamur

"O halde 'insan hakları' retoriği neden ön plana çıkarılıyor? Neo-liberal saldırı ve onu da içeren küreselleşme ideolojisi, emekçi çoğunluğun elindeki sınırlı şeyleri de geri almak istiyor. Elbette bütün bunları geri alırken bir şeyler vermesi de 'zorunludur'. Alın size 'liberal' demokrasi, 'hukuk devleti', 'kimlik hakları', 'insan hakları'..."

Fikret Başkaya

Adığeler Üzerine Kısa Kısa Notlar

Bu rüyada devamlı kalmak isterdim, ama bu gün dağları parçalayan silah bir zamanların gürleyen düşman topu gibi ürküterek uyandırıyor.

Berbeç Z.

Ben küçükken annemin babası rahmetli Şorten Şıhban "Psıj kıyısından geldik" diye sık sık anlatırdı. İma ettiği şimdiki Adığey'di. Çok şeyler anlatıyordu, babaocağını, ülkemizi, tarihimizi, Adığe kahramanlarını, kendisinin Amerika'da yaşadıklarına değin her şeyi.

Ben yetiştikten sonra Şorten'in soy işaretini[1] taşıyanların Çakhe bölgesinde, hatta Türkiye'de de olduklarını öğrendim. Yönümü Adığey'e[2] döndüğümde ise benim altın dayıma, Lesken ırmağı kıyısında oturanların yanına konukluğa gittiğimi düşlüyorum. Otobüste oturuyor olsam bile -çocukluğumu, onu besleyen masalı hiç bırakmıyorum- güneş doğarken alp atıma atlıyor, kâh Kabardey'de[3] kâh Çakhe'de[4] attan iniyorum. Fakat bu sefer, "sen, hele dur biraz, beni yalnız bırakma" der gibi gözlerini iri iri açmış bana bakan kumral bir adam yanımda bitiverdi, az kaldı "Oo, sen misin?" diyecektim, eski bir arkadaşımla karıştırmıştım.

"Sen Adığe[5] misin?" diye sorduğumda; "Evet" diye gülümseyerek yanıtladı. Ellerimiz birleşti, "yüzümdeki gülücüğü" Batır'ın kadehi niyetine sundum ve birlikte yola koyulduk. Yol arkadaşım Hkoaçe Aslan, Adığey'in Bgıhalıkuey köyünde 1947 yılında doğmuş. Havacılık enstitüsünü bitirmiş. Teknoloji doktorası yapıyordu, Adığey Cumhuriyeti'nde Meslek Edindirme Bakanı'nın yardımcılığını yürütüyordu. Sanki hayatımız boyunca tanışıyormuşçasına değinmedik konu bırakmıyoruz. Tekrar dönüyorum benim yola çıkmama neden olan çok önemli konuyu, ona anlatıyorum:

Dünya Avrupa ve olimpiyat yarışmalarında başarı kazanan Adığeleri anlatan bir kitap çıkaracağız. Bu konu üzerine yazılar topluyoruz. Bunlar elliyi geçiyor. Yalnız Kaberdey'i ele alırsak üç olimpiyat şampiyonumuz var. Bisiklette Şıhho, voleybolde Ahhemin, patende Foçışse.

"Biz de Çırjın var halterde" diye devam etti. Benim de bu konuda bilgi istediğimi söyledi Aslan:

"Tamam, işte bizim de üzerinde çalıştığı-

mız bu. Adığey'den bu bilgileri gönderecekler, diye bekledik ama çok geciktirdiler.

"Üzülme!" dedi yeni arkadaşım elini omuzuma koyarak:

"Biz de bir şekilde destekleriz. Müşterek toplumumzla ilgili bir kitap çıkaracaksınız, bunun anlamı çok büyük.

Penceredn uzaklara bakıldığında görünen dağların, tepelerin anlattıkları, gökteki yıldızların sayısı kadardır. Tarla açıyoruz diyerek pek çoğunu yerle bir ettiler! Sivri kayaları parçalayıp taşlarından, buraya göçen yabancılara evler yaptılar. Bu yer sarsıntılarının nedeni bundan olabilir mi acaba?"

Minvod'a[6] yaklaşıyoruz. Önce insanı ilk karşılayan muhteşem kütle, insanlık abidesi, koruyucu Kinjal dağı... Çok yüksek değil, Meşiko ve Beştoy ile kıyaslanamaz, ama düzlükte, çok güzel yükseliyor. İki yüzlü keskin, kama kadar sivri kayalarıyla özgürlüğü çok seven Adığe ülkesinin timsali... Bir zamanlar öyleydi. Ya şimdi? Şantiye geldi, havaalanını genişletecek; niye? Dağ uçakların iniş kalkışlarını engelliyormuş! Kabardey'e onun ikinci gelişiydi. Aslan tarihle çok ilgileniyordu. Eskiden Gumkale, Psıhuabe, Narttzanya, Kaberdey topraklarının ortasında yer alıyordu.

Ya Nalçik?[7] Onu, Yermolov 1822'lerde müstahkem mevki olarak yaptırmıştı. Rus çarı ilk önce Kaberdey'i zaptetti. Yistanbulakue'ye[8] katılacak pek fazla insan kalmayıncaya kadar Kaberdeyler ülkelerini korumak için savaştılar. Lermontov boşuna söylemedi:

"Sana konuk getirdim!
Sıradan bir konuk değil,
Savaş meydanından bir Kabardey
Bir Kabardey yiğidi..."

Güçlü şiir... Çarın generallerinden kimler Kaberdeylerle savaştılar?

Meden, Yakobi, Tzitzianov, Glazenap, Bulgakov, bu vicdansızlar, 200 Kaberdey köyünün yakıp yıkmışlardı. Medem'i buraya gönderdiklerinde yarmışlardı ve "Dikkatli ol, dağlılar birleşmesin. Hem de onların anlaşamamaları için aralıran nifak ateşini yak." demişlerdi. Bugün de o ateşin yangını sönmüş değil. Aramızda ağır sorunlar oluşuyor. Ayyaşların, alkoliklerin aşırı artması, o milletin kahpeliklerinin bir sonucu. Yazı dilimizin de ortak olmayışı ilerlememize engel oluyor. Rusya'nın edebiyat dili yok iken iki köy bir biriyle anlaşamıyordu. Şimdi görüyor musun, dillerini geliştirdiler. Dillerinin uyuşması sayesinde onlara katılan başka halklar da Ruslaşıyorlar. Dil, halkları birbirine kaynaştırıyor.

Bizim birçok lehçemiz var. Evet bizde Oşhamafe[9] dergisinin redaktörü doktora öğrencisi Utıj Boris yeni bir edebiyat dilimizin olması gerektiğini ileri sürüyor. Ben de onun desteklenmesinin doğru olacağına inanmıyorum. "Besleney lehçesinin yeni edebi dile temel olabileceğini düşünüyoruz." diye yazıyor Utıj.

"Bildiğimiz gibi Besleney lehçesi Kaberdeylerin konuşma dili ile aşağı bölgedeki konuşma diline köprü olacak lehçedir. Bundan dolayı dil bakımından bu iki taraftaki zenginliğin de onda toplanmasının daha uygun olacağını sanıyoruz." Bu çok güzel, ama o yeni edebi dili yazacak olanların şimdiki Kaberdey[10] dilini de Adığey dilini de bilmeleri gerekiyor.

Adığey'deki okullarda Kaberdey dili ve edebiyatı okutuluyor ama Kaberdey'deki okullarda Adığece okutuluyor mu, bilmiyorum.

Edebiyatı okuyorlar. Çeraşe tembot, Pereniko Murat ile Jane Kırmize'nin[11] eserleri çeviri yapılmaksızın tam yazıldığı gibi okutulsalar çok iyi olur. Ayrıca edebiyat dilini bilirsen bizim ana dilimizin kendi türettiği bazı sözcükleri çıkarmak gerekecek. Bu bakımdan 1854'te Londra'da çıkan "İngilizce-Çerkesce-Türkçe Sözlük" yararlı olabilirdi. Hayret, o da nesi! Şahsen ben böyle bir şeyden söz edildiğini duymadım. Bu sözlükte şebet (cumartesi) için mafezako diye söz ediliyor. İşte bu tamam, şebet sözcüğü Yahudi dilinden gelmektedir. O sözlükten biraz söz etsen!... Nereden bulabiliriz, yayımlayan kim, en çok da Rusya Bilimler Akademisi'ne uğrarsan sözlüğü bulabilirsin. Adresi: 103928 Moskova, Luçnikov sok. dördüncü ev. O sözlük iki bölümlü olarak hazırlanmış. Bu sözlüğün yazarı olan Dr. L. Loewe, o dönemler Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet Asya Derneği, Paris'teki Asya Derneği, Londra Nümizmatik Derneği ve Suriye-Mısır Derneği gibi bilimsel kuruluşların üyelerindenmiş.

Ayrıca Kafkasya'nın harika bir ülke olduğunu söyleyen, 1321 yılında coğrafya kitabı yazmış olan Abdul Fad, Kafkasya için "Cabal al alsonke" diyor. Bu söz "dillerin dağı" anlamına geliyor. Eskilerde Yunanistan'da yaşayanların "Dili arayacağın yer Pelopones değil, Doris'de değil, Kafkasya'nın derelerindedir" demesi şaşırtıcıdır. Adığe dilini de dünyanın en eski dilleri arasında sayıyor.

Dilbilimciler arasında sözlükte ilgilenecekler çıkabilir. İnşallah! Otobüsümüz ovalardan, orman kenarlarından uçarak geçiyor; bir köye, bir şehre rastlamadan epeyce gidiyorsun.

Oralarda Besleney'in, Mehoşey'in, Yecerikoy'in, Çemirgoy'in yaşadıkları yerleşim bölgelerini gözünün önüne getirebiliyor, ocaklarında pişirdikleri ekmek kokularını alıyor, Adığe erkeklerinin şarkılarını dinliyor, güneş gibi cıvıl cıvıl çocukların neşeli gülüşmelerini duyuyormuşcasına tatlı bir düyaya dalıyorsun. Bu rüyada devamlı kalmak isterdim, ama bu gün dağları parçalayan silah bir zamanların gürleyen düşman topu gibi ürküterek uyandırıyor.

Adığey bölgesinin durumu da hiç daha iyi değildi. Koşhable'dekiler o eski yarım tepenin yanında cenazeden dönen kalabalık erkek grubunun üzerine Kavtuh'un ordusunu sürerek nasıl katlettiğini bilirler. Yazar Serafomiç o orduyu gaddar olarak nitelemiş olsa da, onların ne kadar suçsuz ve masum insanı katlettiklerini gizledi. "Krasnodar'a[12] deniz" yapacağız diyerek Adığe topraklarına da insanına da ettikleri az mı sanki? Yenepsıkoey, Yedepsıkoeyıj, Yedepsıkoey, Şebenhabl, Lakşıkoey, Kazanıkoey, Kazanıkoeyıj, Şharcıhabl köyleri ile adına dahi aldırmaksızın diğerleriyle birlikte Leninhabl'yı da suya gömüp yok ettiler. Neçerazı'da yaşayanlar akıllı çıktı, oradan göç edip kurtuldular. Diğer yerlerde oturanlardan arta kalanları toplayıp Adığekale'ye götürdüler. Oraya yerleşenler mahallelerine köylerinin adını verdiler.

İnsanın yoksa, kaybettiklerini geri alamazsın. Ne yazık ki Çakhe bölgesinde de doğandan daha fazla ölen var. Toplum fazla çocuk yapmaktan kaçınıyor, "zaman kötü, iyi yetiştire-

meyiz" diyorlar. Neslin tükenmesi çok büyük şanssızlık. Bunu herkes derinliğine düşünmeli. "Arının bulunduğu yerde bal olur." diyen Adığe atasözü seni hiç yanıltmaz. Doğanların sağlıklı olması ülkenin güzelliğidir. "Nartların Okulu" adıyla Adığey'de bir okulun açılma girişimi de çok mükemmel bir çalışmadır.

Adığe tarahini iyi bilen Doktor Biyolog Malenkov Andrev Georgiyeviç -evet o, Stalin ile birlikte çalışan Malenkov'un oğludur- o okumuş bilge adamın hamile kadınlara çok büyük yardımları oluyor, onları dikkatle gözlemleyerek suyun içinde doğum yapmalarını sağlıyor. Aksi halde bebeğin doğduğunda çığlıkla ağlamasıyla kalbinin ilk yarayı aldığını söylüyor. Suda böyle bir şey olmuyor. Dünyaya sağlıklı gelen bebeği 17-18 yaşına gelinceye kadar eğitiyor, okutuyor. Malenkov'un okulları var, Nijne Tagıl vb. diyor, Aslan.

"Mükemmel bir Atalık"[13] diyorum, bu tür yerler, Çerkessk'te,[14] Kabardey'de, Abhazya'da da olsaydı, kanlarımız çok daha fazla olsaydı. Mıyekuape'ye geldiğimizde Aslan beni kendi evinde konuk etti. Orada bana yeni bir alfabe gösterdi. Onların alfabeye Makyepş adını vermelerini uygun görüyorum. Makyepş hem güzel, hem kolay, bilgisayara da uyuyor. Bunun sayesinde toplumlarımızın tek bir ortak alfabeye dönüp birleşmelerine yardımcı olabilir umuduyla. Gazetemiz okurlarına küçük yazılar ile birlikte bu alfabeyi sunuyoruz. Görüşlerinizi, düşüncelerinizi gazetenin yazılışlerine bildirmenizden memnun oluruz. ▲

Adığeceden çeviren: Dışek Elmas

Editörün Notları:

1) Bu soy işaretleri ya da aile sembollerini Çerkesler Çipha olarak adlandırıyorlardı ve bunları tarlalarının sınır taşları üzerine, hayvanlarına, ev eşyalarına vuruyorlar, böylece bu zenginliklerinin başkalarınınkilerle karışmasını önlüyorlardı.

2) Adığey, Kuzey Kafkasya'daki Çerkes Cumhuriyetlerinden birisidir. Başkenti Mıyekuape'dir (Maykop).

3) Kaberdey, Kaberdey Çerkeslerinin yaşadığı bölge ve cumhuriyetin adıdır.

4) Çakhe adı, Adığey yöresi için kullanılan bir başka isimdir.

5) Adığe. Çerkesler kendilerini Adığe olarak adlandırırlar.

6) Minvod, Kuzey Kafkasya'daki bir kentin adıdır.

7) Nalçik, "Kaberdey-Balkar Cumhuriyeti'nin" başkentidir. Bu kentle ilgili olarak şu yazıya bakınız: "Nalçik Kenti'nin Dünü, Bugünü, Yarını", Kafkasya Yazıları, Sayı 2, Sayfa 40-43, 1997

8) Rus Çarlığı'nın şiddet kullanarak Kafkasya dışına sürgün ettiği halka ve kimselere Kaberdey Çerkesleri Yistanbulakue adını verirler. Bu tanımın karşılığı, İstanbul Yolcusu demektir.

9) Oşhamafe, "Elbruz Dağı'na" Çerkeslerin verdiği isimdir.

10) Çerkes dili, günümüzde iki edebiyat ve bilim dili olarak gelişiyor. Doğu Çerkescesi, Kaberdey lehçesi temelinde geliştiğinden zaman zaman Kaberdey dili olarak da adlandırılmaktadır. Batı Çerkescesi ise, aynı şekilde, arada bir Adığey dili olarak tanımlanıyor.

11) Çeraşe Tembot, Pereniko Murat, Jane Kırmızı Batı Çerkescesi ile yazan çağdaş yazarlardır. Çeraşe Tembot'un bir romanı "Tek Adlı" adıyla Türkçeye çevrilerek yayımlanmış bulunuyor.

12) Krasnodar, Kuzey Kafkasya'da bir bölge ve adını bu bölgeden almış bulunan bir kenttir.

13) Kuzey Kafkasya'da varlıklı ailelerin küçük çocuklarını eğitilmek amacıyla verdikleri ailelere "atalık" denirdi. Eğitilen çocuk daha sonra ailesine bir törenle geri götürülür, bu iki aile birbirlerini akraba derecesinde yakın olarak kabul ederdi.

14) Çerkessk, "Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin" başkentidir.

Source/Kaynak: Adığe Psalhe (9.11.1994, Nalçik)

Arşiv

Çerkes Göçmenlere Yerli Halkın Yaptığı Yardımlara Bir Örnek

Zafer Süren

Kafkasyadan Anadoluya göçler sırasında kesin olarak yerleşinceye kadar Osmanlı köylerinde özellikle kış aylarında misafir olarak kalınmıştır. Sizlere bu sayı da bununla ilgili bir belgeyi sunuyoruz. Amasya Mutasarrıflığına bağlı Havza kazasına (bugün Samsun sınırları içinde) bağlı otuzbeş köyde misafir edilen (Belki hala oradadırlar..!) çeşitli kabilelere mensup 534 kişinin hangi köylerde kaldıklarını ve köylüler tarafından yapılan, kişi başına günde 100 dirhem (yaklaşık 300 gr.) ayni buday yardımının miktar ve bedellerini gösteren belgenin bir özetini veriyoruz. Adı geçen her köyle ilgili örnek transkripsiyonda görülen (Belge 2) tutanaklar tutulmuştur.Daha sonrada bu miktarın mali hazinece adı geçen köylülerin vergilerine mahsup edilmesi (Belge 2) istenmiştir. Özet tablo ise bahsi geçen tutanakların kısa özeti olarak düzenlenmiştir.

Belge 1

16154 300 8077 15

Havza kazasına iskan olunan ve misafiret suretiyle tesekkün bulunan muhacirine bala-i defterde gösterildiği veçhiyle seksen senesi teşrini-sani iptidasından senei mezkur şubat gayetine dein ahalii kaza tarafından verilmiş olan dakik yevmiyesi onaltıbinyüzellidört kıyye üçyüz dirhem reside olmağla raiç ederi tatbiken beher kıyyesi yirmişer paradan hesabiyle esamı hasılası ceman sekizbinyetmişyedikuruş onbeşparaya iblağı olmağın meblağımalun ..... ahali tarafından seksen senesi vergilerine mahsubiyeti icra kılınmış olduğundan oraca dahi seneni mezkur vergisine icrai mahsusıyeti iradei aliyyeleri sezavar buyrulması ricasında işbu zir mazbatayı defter sıhalet eserinin tanzim ve takdimine ictisar kılınmı ş olup emir ve ferman hazreti menlehül emrindir,

Hicri 14 Şubat 1281

Mali 28 Şubat 1280 (1864)

(Mühürler)

Meblaımezkur muhacirini meskunenin yevmiyeleri olduundan verilmesi lazımeden derhal ferman hazretiminel emrindir

Fi gayeti Şubat 1280

(mühür)

Belge 2

KAYACIK

Karyemizde iskan olunan Muhacirini Çerakeseden ve Şabsığı kabilesinden olarak teşrinisani iptidasından Şubat gayet ne değin ahali tarafından beher nüfusa yevmiye yüzer dirhem ita olunmakda olan dakiklerin bervaciati hane ve nüfusl rını mübeyyin defterdir.

Reft/Fevt	Giden	Gelen	Hane	Nüfus	Gün	Dakik Kıyye	Dirhem	Tutarı krş	parı
aniptidai teşrinisani 280 10 mah mezbur[1]	-	-	3	22	10	55	-	27	20
anmah mezbur 30 mah mezbur gayeti[2]	5	-	3	17	20	85	-	42	20
aniptidai kanunı evvel 30 gayeti mah mezbur[3]	-	-	3	17	30	127	200	63	30
aniptidai kanunisani 30 gayeti mah mezbur[4]	-	-	3	17	30	127	200	63	30
aniptidai şubat 30 gayeti mah mezbur[5]	-	-	3	17	30	127	200	63	30
TOPLAM	-	-	-	-	120	522	200	261	10

Liecli iskana karyemize gönderilip lazım gelen lüzumu mikdarı hane ve arazi verilerek bervaci bala iskanları icra kılına Muhacirin Çerakesenin binikiyüzseken senesi teşrinsani iptidasından mezkur şehri şubat gayetine dein dört mah zar fında tarafımızdan verilmiş olan dakik yevmiyelerinin raiç meblağ üzere beher kıyyesi yirmişer paradan bahesap be yüzyirmiiki buçuk kıyye dakikin bahası olan ikiyüzaltmışbir kuruş on para ianenin kazamız mali hazinesine kamile ahz eyledikleri ve zikir olunan dakikin verildiğine mübeyyin işbu malum şerh verilmeyib temhir kılındı
Mühür

Bervaci bala karyei mezkurda iskanımız icra ve lüzumu mikdarı hane ve arazi verilerek sayei medalet vayei hazreti mül künde istirahat ettik ve ahalii kainden binikiyüzseksen senesi teşrinisani itbasından senei mezkur şehri şubat gayetin dein dört mah zarfında karyemizde meskun muhacirine verdik ve yekunu beşyüzyirmiiki buçuk kıyye dakikin ahal sakine tarafından tamamen ahz eylediğimize mübeyyin işbu malum şerh verilmeyip temhir kılındı.
Rüesai muhacirin merkum

.....
mühür

Dipnot

1- 1280 Teşrinisani başlangıcından 10. güne kadar.
2- 1280 Teşrinisani 10. günden 30. güne kadar.
3- 1280 Kanuni evvel 1. günden 30. güne kadar.
4- 1280 Kanuni sani 1. günden 30 güne kadar.
5- 1280 Şubat 1. günden 30. güne kadar.

Özet Tablo

S. No	Köy Adı	Giden	Gelen	Hane	Nüfus	Gün	Dakik Kıyye	Dakik Dirhem	Kuruş	Para	Kabilesi
1	Havza	-	-	2	11	120	330	-	165	-	Şabsığ
2	Yavucuk	-	-	3	17	120	510	-	255	-	Abazeh
3	Boyalıca	-	-	1	5	120	150	-	85	-	Şabsığ
4	Mursal	1	7	3	21	120	607	-	303	20	Abazeh
5	Kayacık	5	-	3	17	120	522	200	261	10	Şabsığ
6	Yenice	1	-	4	27	120	832	200	416	10	Şabsığ
7	Hilyas	-	-	2	12	120	360	-	180	-	Şabsığ
8	Bekdiin	4	5	4	26	120	810	100	405	15	Şabsığ
9	Karacaviran-Taş	-	1	2	11	120	312	20	156	10	Şabsığ
10	Kamlık	7	7	4	34	120	1020	-	510	-	Şabsığ
11	Karageçmiş-Çiftlik	-	2	1	7	120	196	200	98	10	Şabsığ
12	Kale	1	1	2	13	120	380	-	190	-	Şabsığ
13	Lerdüe	-	1	5	24	120	726	300	363	15	Şabsığ
14	Türnük	2	-	1	5	120	195	-	972	20	Şabsığ
15	Karahalil	-	2	3	14	120	494	100	247	15	Şabsığ
16	Şıhlar	2	-	3	17	120	545	-	272	20	Şabsığ
17	Beley	-	-	1	6	120	180	-	90	-	Şabsığ
18	Çakıralanı	-	-	1	6	120	180	-	90	-	Şabsığ
19	Almacık	-	-	1	4	120	120	-	60	-	Şabsığ
20	Kıryeri	2	7	3	23	120	652	-	326	20	Ubıh
21	Dere	3	-	4	20	120	681	-	340	20	Şabsığ
22	Mehreboluz	-	-	2	9	120	270	-	135	-	Abazeh
23	Deresazı	-	-	2	6	120	180	-	90	-	Şabsığ
24	Sivrikse	5	3	6	42	120	1270	200	635	10	Şabsığ
25	Salanç	1	-	2	14	120	412	200	206	10	Abazeh
26	Musmulaaç	2	2	5	31	120	914	-	457	-	Şabsığ
27	Arslançayır	-	-	2	13	120	390	-	195	-	Şabsığ
28	Acamahmud	-	-	2	11	120	330	-	165	-	Şabsığ
29	Şeyhsafi	2	4	5	21	120	581	200	290	30	Şabsığ
30	Girem	2	1	3	16	120	481	200	241	10	Şabsığ
31	Karamese	-	-	2	11	120	330	-	165	-	Şabsığ
32	Susuz	2	2	2	11	120	330	-	165	-	Belirsiz
33	Eymir	-	-	2	9	120	270	-	135	-	Belirsiz
34	Karga	-	5	2	12	120	347	200	173	30	Belirsiz
35	Çeltekaşiret Şeyh Bezenli	-	-	1	4	120	120	-	60	-	Belirsiz
36	Karacaviran-Abat	-	-	1	4	120	120	-	60	-	Belirsiz
	TOPLAM	43	50	92	534		16154	300	8077	15	

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi -ML.MSF.17592

Kıbrıs Beş Dağ İçinde, Çatışma ihtimali Var İçinde!...

Sezai Sarıoğlu

Kıbrıs beş dağ içinde, çatışma ihtimali variçinde!.. ".....

(...) Yürürlükteki 765 sayılı Türk Ceza Yasasının 127/5 fıkrası, TBMM'ye sevk edilen ön tasarı 359. maddeyi karşılayan suçu düzenliyor. Yasada 'Devletin Şahsiyetine Karşı Suçlar' başlığı altında toplanan suçlara öntasarıda, 'Millete, Devlete, Kamusal Barışa Karşı Suçlar'" üst başlıklı bölümde yer veriliyor. (...)

Öntasarının 'milli yararlara karşı hareket' başlıklı madde gerekçesinde resmi politikalarla örtüşmeyen düşüncelerin cezalandırılmasına kapı aralanıyor. Gerekçenin en çok tartışılan bölümü şöyle: 'Basın ve yayın yoluyla propaganda yapmak üzere para, menfaat veya vaat kabulü suretiyle bugün Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilmesi veya bu konuda Türkiye aleyhine çözüm yolunun kabulü için veya sırf Türkiye'ye zarar vermek maksadıyla tarihi gerçeklere aykırı olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ermenilerin soykırımına uğradıklarının basın ve yayın yoluyla propagandasının yapı ması gibi."

Buna göre Türkiye'nin Kıbrıs ve Suriye i ilgili politikasıyla çelişen eleştiri yazısı yaza ya da 'ilan edilmemiş düşman' lehine açıkl malar yapanlara 15 yıla kadar hapis ve üç m yar ağır para cezası verilebilecek.

Gerek yasa gerek öntasarı Türkiye'yi ba yapmaya zorlamayı da suç sayıyor. Öntasa nın 358. maddesi, 'Türkiye'yi tarafsızlık ila nın korunmasına veya savaş ilanına, devam veya barış anlaşması yapmaya mecbur kılm ve buna yönelik faaliyetlerde bulunmak i yabancıyla anlaşan kimselerin 10 yıla ka hapse mahkum edileceklerini' düzenliyor."

(11 Mayıs 1998, Radikal, Adnan Kes imzalı haber)

Foucault, "İktidar büyük gözaltıdır" (ken çok haklıydı... Dünyadaki ve yaşadığı coğrafyadaki bütün gelişmeler bunu kanı yan birer "ibret" gibi. Burada "iktidar" söz günü, sedece makro iktidarı karşılayan siy

iktidar (devlet ve hükümet iktidarı olarak) olarak değil, gündelik hayatta varlığını sürdüren sayısız yönetme ve baskı biçimi olarak da ele aldığımı belirteyim. Evet; iktidar büyük gözaltıdır. Çağımızda devletin küçülmesi, toplumun özgürlükçü, dayanışmacı ve çoğul bir zeminde büyümesi ne yazık ki bir çırpıda mümkün olamıyor.

Daha önce Kafkasya Yazıları'nın 4. sayısının "öteki" bölümü için hazırladığım yazı da Kıbrıs sorununa ilişkin genel hatırlatmalar yapmış, özetle de, hem "sorun olarak" hem de "olgu olarak" Kıbrıs sorununun devlet/hükümet, toplum (ve hatta muhalif kesim bakımından bile...) tabu olduğunun altını çizmiştim... Gelişmeler ne yazık ki bu saptamaları doğruluyor. Kıbrıs sorununda giderek daha geri ve riskli noktalara gidiliyor. Bunun anlamı hem dış politika ve hem de iç politika açısından bu sorun temelinde yeni sıkıntılar yaşanacağı ve vahim sonuçlar ortaya çıkabileceği.

Yazımın girişine aldığım bir haberden yaptığım alıntı yorumsuz olarak devletin ne tür önlemler düşündüğünün açık bir kanıtı. Yani tabu bütünüyle devam ediyor, dahası bu tür çabalarla tabununun büyümesi, korkunun örgütlenmesi için toplum, "dikensiz gül bahçesi"ne dönüştürmenin adımlarını atıyor... Barışı savunmanın, Denktaş'ı ya da resmi politikayı eleştirmenin suç olarak tasarlandığı bir toplumda, demokrasi mücadelesi vermenin riskleri ortada... Bunun anlamı, sadece politikayla ilgilnenlerin değil, savaşa karşı olan, devletin ve hükümetin söylediği doğrulara güvenmeyen ve onun yerine başka doğrular koymak isteyen herkesin başının belada olduğu... Elbette daha1923'lerde, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesini benimsemiş! bir ülkede, "devleti barışa zorlamanın" suç olarak tasarlanmasını gerektiren nedenler olmalı... Bu yaklaşım ,verili devletin, sadece Kıbrıs sorunu bağlamında sergilediği aktüel bir sorun değil, tersine tüm zamanlarda onda içkin olan yapısal bir durum. Kıbrıs sorunu özelinde devletin murat ettiği, tabunun devamı olduğu kadar, "düşman", İçerdeki düşman", "milli çıkarlar" ve "hain" kategorilerini yeniden işleterek, nüfuz alanını iyice genişletmek ve pekiştirmek. Bunun için yapılması gereken ilk iş ise basının, düşünen insanların (devlet gibi düşünmeyenlerin) seslerini kısmanın yollarını aramak... Yazının ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız gibi konseptin, Kıbrıs ve Suriye üzerinden kurgulanması da rastlantı değil.

Elbette bu durumu yaratan yaratan tarihsel ve aktüel sebepler var. Bu nedenle sadece genel olarak devletin niteliğine ilişkin soyutlamalar yapmak yerine, özel olarak verili devletin tarihsel gelişimine, devraldığı veya yeniden ürettiği ideolojik–siyasi refaranslara, topluma zorla veya "ikna" ederek öğrettiği alışkanlığa dönüşmüş gelenekleri deşifre ederek ve dahası karşımıza alarak sorunu tartışmak mümkün olabilir.

1 Eylül Dünya Barış günü nedeniyle bu ülkede yaşananlar, işimizin ne kadar zor ve uzun süreli olduğunun bir göstergesi. Devletin, hükümetin politikalarının dışında ve ötesinde ondan nitelik olarak farklı bir yerden konuşmak,

"savaş"a, "barış"a, ve toplumun bütün diğer konularında "resmi görüş"ün dışında "öteki söz"ü söylemek suç... "Neredeyse suç" demiyorum çünkü kullandığım suç kavramı bütünüyle hukuka denk düşen bir şey değil. Pratik hayatta resmi tarihin, resmi söylemin ötesinde düşünmek, konuşmak özcesi söylemek ve eylemek fiilen suç... Hele de, birkaç adım daha ileri gidip, sistem içi bir muhalif değilseniz, resmi zevatın ve tarihin tam karşısında radikal bir muhalifseniz; söyleminiz ve eyleminiz, başka bir tarih bilgisine ve kurgusuna dayanıyorsa ve doğal olarak başka önerilerde bulunuyorsanız kolaylıkla "hain", "içimizdeki düşman" olarak tanımlanmanız mümkün. Artık size devlet, "kötü hal kağıdı" vermiştir ve bunun siyasi, hukuki ve pratik karşılığı ise, dayak, gözaltı, cezaevi, öldürme, kaybolma, tecrit olma, işsiz kalma olarak yaşanabilir...

Bu nedenle, Cemal Süreya'ya ait, çok derin ve anlamlı bulduğum bir barış dizesini sıkça dillendirmem bir rastlantı değil: "Barış demiştir ve güvercin tıkmışlardır boğazına.

Çok net olarak söylemek gerekir; Ortadoğu ve Ege–Akdeniz'de barış için düşbaşı yapan herkes bir bedel ödemek zorunda... Çünkü barış meselesi, sadece pratik olarak halkların diğer halklarla siyasal bir projede, yan yana gelmesinin askeri ve siyasi erkân tarafından karara bağlanması değildir. Bu olsa olsa "ateşkes"le, savaş denen çılgınlığın ortaya çıkardığı kötülüklerin ortadan kaldırılmasını, doğanın, insanın fiziki, psikolojik tahribini önleyen küçük bir "adım"dır. Ne ki barış projesinin kendisi, bütün taraflar için yeni bir toplumsal proje olmak zorundadır. Bunun anlamı ise, eski bilgilerimizin, eski var oluş biçiminin yetmezliğini kendimize ve tarihe açık ve samimi olarak itiraf etmektir. Dahası barış projesi bütün barış tarafları açısından, yeni bir tarih bilgisi, yeni kavramlaştırmalar, yeni bilgi ve bilinç biçimleri ve yeni pratiklerin, öteki'yle beraber çoğul bir zeminde kurgulanması ve "hemen şimdi"den başlayarak ertelenmeksizin kurulmasıdır. Yani barış, eski tarih bilgilerinin çoğunun, tarihin bordasından zaman denize atıldığı bir süreç süreç ve oluşum olarak örülebildiği zaman gerçekleştirilebilir. Barış, tarih ve coğrafya bilgilerinin bile, ulusçu bir söylemle çarpıtıldığı tarih kitaplarındaki bilgilerin neredeyse tamamının terk edildiği bir yerde kurabilir.

Anafikir olarak şöyle söylenebilir, barış, eski bilgilerin, ve pratiklerin iktidardan alaşağı edilmesiyle gerçeklik kazanabilir. İşte bu nedenledir ki, barış mücadelesinin kendisi, her aşamada, teorik ve pratik olarak tarihen ve siyaseten resmi görüşle, resmi tarih ile doğrudan çelişir. (Mücadele eden taraflardan birinin ezilen olması, taleplerinin nesnel ve öznel olarak haklı olması, onu temsil eden veya ettiği iddasında olan resmiyetin kavramlarıyla ve pratiğiyle çelişilmeyeceği anlamına gelmez.)

Bu nedenledir ki resmiyet her zaman işi sıkı tutmakta ve kendi teori ve pratiğinden kendi siyasasından gedik vermemek için her türlü yöntemi uygulamaktadır. (Resmiyet ve resmi tarih kavramlarını, geniş ve genel anlamının

ötesinde anlaşılmayı kolaylaştırmak için devlet/hükümet ve derin devlet olarak indirgeyerek de okuyabiliriz)

Yukarıda, barış mücadelesinin eski resmi bilgilerin, bilinç biçimlerinin ve pratiklerin iktidardan indirilmesi olduğunu vurguladık. İşte barış mücadelesi savaşın iktidarda kalması ile barışın "iktidara" gelmesi arasında sürekli bir mücadeledir... Sürekli gündemde olan ve aktüel olarak daha da güncelleşen ve önümüzdeki aylarda kritik ve riskli bir döneme girecek olan Kıbrıs Sorunu, yukarıda söylediklerimizin birebir geçerli olduğu bir örnektir. Halktan ve muhaliflerden daha deneyimli olan devletin, olası gelişmeleri ve karşı çıkışları şimdiden görerek önlemler aldığını bu sorunda da somutça görmek ve buna göre, barışın yararına adımlar atmak gerekiyor... Sorunun devletten devlete ilişkilerden çıkarılması, halklardan halklara ilişkiler olarak kavranmasının zemini önemlidir...

Bu kaygılar ve hatta "telaş" nereden çıktı" diyebilir? Daha nereden çıksın, devlet şimdiden bize, "ya benim dediğime inanıp yapacaksın ya da...." demektedir...

Bu Konfederasyon da nereden çıktı?

Herşeyden önce Kıbrıs sorunu, bir öteki ulus, öteki coğrafya, öteki devlet sorunu olmaktan çok özellikle bir tarihten itibaren (1945'ler sonrası...) "Anavatan - Yavruvatan" bağlamı içinde Türk resmi tarih tezininin kavramsal ve pratik "mülkleri" arasına girdi. Ve bu durum, sıradan yurttaşın bilincinde, resmi öğrenmenin izdüşümleri olarak neredeyse kalıcı bir "yurtseverlik" olarak "bilince" dönüştü.. Dikkat edilirse, ortalama yurttaşın Kıbrıs'a ilişkin bütün bildikleri, "Ya Taksim Ya Ölüm", "Kıbrıs Türktür Türk kalacaktır" sloganlarından ibarettir. "Yaşasın ve Kahrolsun"dan ibaret olan bu şoven sloganların arka planındaki tarih bilgileri ise, Rum'un ve Yunan'ın yok edilmesi gereken baş düşmanlarımızdan olduğu, Kıbrıs'taki soydaşlarımızı her fırsatta kesmeye çalıştıkları, soyumuzu tüketmek isteyenlere karşı devamlı alarm halinde olmamız gerektiğidir... Bu öğrenmenin, "şifahi toplum" olmamızın gereği ve kanıtı olarak çoğunun kulaktan dolma/duyma olduğu ve medya yoluyla da beslendiği işin bir başka yönüdür.

Kıbrıs'ı böylesine sahiplenme ve mülk edinme biçiminin, Osmanlı'dan devralınan Sömürgecilik tarihi ile yakından ilgisi sözkonusudur. Çünkü dört kıtada at oynatmış, kılıç sallamış ve fetihler yapmış bir imparatorluğun mirasçısı olan devletin resmi tezleri ve halka öğrettikleri, çok özetle, kendi ulusunun her zaman kahraman ve haklı, öteki ulusun her zaman hain, korkak ve haksız olduğu ulusçu bir söylemdir. (Küçük bir not; "ulusların ve dillerin tam eşitliği" diye formüle edilen tanımlama burjuva demokrat olmanın ölçütlerinden biridir...)

Bütün bunları küçük notlar halinde hatırlatmaktaki muradımız, geçtiğimiz haftalarda KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ile Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in ortaklaşa açıkladıkları "Konfederasyon" tezidir. Resmi propagandanın yaygınlığı, "bütün ulusu ilgilendiren sorunlarda!" korku ve yıldırma yüzün-

den bu "yeni adımın" ne anlama geldiği dikkate bile alınmamıştır. Görüldüğü kadarıyla Türkiye ve resmi tarih kendi içinde, koşullarını ve kavramlarını önceden oluşturarak geliştirdiği bir "yol ayrımı"ndadır. Konfederasyon bunun en önemli göstergelerinden biridir. Konfederasyon ile birlikte, 1923'ten bu yana resmi tarihin temel tezi olarak uygulanan ""Dış Türkler" konsepti değişmiş, Türkiye Cumhuriyeti ulus devletinin, "üniter devlet" sınırları, "Misak-ı Milli" kavramları yeni bir siyasi, hukuki, diplomatik zeminde ele alınmaya başlamıştır. Daha direkt siyasi kavramlarla ifade edecek olursak, bu durum sömürgeci geleneğin, fetihçi tarihin "Yeni Dünya Düzeni" içinde, "alt emperyalist bölgesel güç" olarak kendine yeni bir rol biçmesi ve atılım yapma çabasıdır. Bu yeni rol ile birlikte, savaş riski de dahil olmak üzere pek çok yeni risk hayatımıza girmiştir. Ve devlet şimdiden muhaliflere ve muhalif olmak isteyenlere her zamanki gibi sopasını göstermiştir. Daha da önemlisi şimdiye kadar yedekte bekletilen, Pan-Türkist, ülkücü resmi tarih tezi ilk kez bu sorunda resmi politika olmuştur. Bunun, ne "sosyal" ne de "demokrat"lıkla tarihen ve siyaseten baştan beri hiçbir ilgisi olmayan DSP üzerinden gerçekleşmesi ve Alpaslan Türkeş ve ekibinin yıllardır söylediklerinin resmileşmesi traji-komik gibi görünsede, gerçekte eşyanın doğasına uygundur. Bir hatırlatma yapalım: Konfederasyon tezi, kaba bir gözlemle Kıbrıs'ta yeni bir durumun işareti gibi görünüyor ve hatta medya bu durumu "tarihi bir gelişme" olarak nitelemekte gecikmedi. Oysa geçen yıl, AB'nin Lüksemburg zirvesinde Denktaş'ın dillendirdikleri bu "yeni tez"in ipuçlarını içeriyordu... Denktaş bu toplantıda, "Toplumlararası görüşmelerin artık iki devletlilik esası üzerinden yürümesi gerektiğini ve bu nedenle iki devletin esas alındığı daha gevşek bir federasyonun çözüm olabileceği"ni söylemiş ve görüşmeler kesilmişti. Dillendirilen gevşek federasyon aslında Konfederasyon'dur. Aktüel gelişmeler bir yana, 1974 sonrası yakın tarihe ve daha öncesine dönüp baktığımızda , Konfederasyon'un mantığının doğrudan ve dolaylı ipuçlarını görmek mümkündür. Aslında Türk resmi tarihinin bütün referansları, "yeni bir Türk devleti" konseptini sürekli olarak içermektedir...

1571'de Adanın fethedilerek sömürgeleştirilmesi, Türk resmi tarihinde, dönemin sonuna kadar bilinçaltında ve politikada, "Kıbrıs Türktür,.Türk kalacaktır", "Kıbrıs Türk adasıdır" tezini gündeme getirmiş ve adada yaşayan Rumlar ve diğer halklar, ulusçu söylemin doğrudan sonucu olarak "artakalan" olarak tanımlanmışlardır. Bu, Yunan ulusçuluğunun temel ülküsü olan Megolo İdea'nm ve onun bir türevi olan Enosis'in, "Kbrıs Bir Yunan adasıdır, Helen kalacaktır"ın hemen hemen tersinden aynısıdır. (Bu bakımdan Taksim ve Enosis'in "Zıtların Birliği" olarak aynı şey olduğunu vurgulamak gerekir... Çünkü her ikisi de, Kıbrıslı Türklerin veya Kıbrıslı Rumların ortak vatanı olarak Kıbrıs'ı değil, Anavatanlara bağlı bir tarih kurgusunu ve ötekini dıştalamayı temel almaktadır...) 1878 yılında başlayan İngiliz sömürgeciliği dö-

neminde Türkler tam anlamıyla sömürge yönetimine eklemlenmiş, sömürgecilerle birlikte onların memuru olarak gelişen bütün Rum direnişlerinin bastırılmasında rol oynamıştır. (Türklerin sömürge döneminde polis olarak görev yaptıkları bilgisini burada zikredelim) Böylece Rum ve Türkler arasındaki güvensizlik daha da derinleşmiş ve İngiliz sömürgecileri, klasik "böl ve yönet" politikasında başarı kazanmışlardır. Kıbrıslı Türk seçkinler 1945'lere kadar "velinimet İngiliz sömürge yöneti ile" uyumlu yaşamayı yeğlemiştir. Kıbrıs tarihi incelediğinde kolaylıkla görülebileceği üzere, her gerilim anında Türkler, uluslararası mercilere "İngilizlerin sömürge yönetimi altında ne kakadar mutlu olduklarını" beyan etmişler, İngilizlerle kendileri arasındaki farkın, "Kelimey-i Şahadet farkından başka bir şey olmadığını" ifade etmişlerdir. (KATAK'da [Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kuru], İngilizlerin öncülüğünde ve Sir Münir'in rehberliğinde kurulmuştur...)

Somutça, 1955'lerden itibaren gelişen süreç, EOKA'nın, Enosis istemli şoven saldırıları, Rum tarih tezinin dıştalayıcı, siyasal eşitliği reddeden tahakkümcü tavrı, 1958 çatışmaları, 1963 çatışmaları ve Kıbrıslı Türklerin enklav denilen alanlarda toplanmaları, 1974 ve sonrasının bütün referansları ayrı devlet ve ayrı egemenlik hakkı üzerinedir. (Meraklısı için bilgi, Enosis'e karşı Taksim politikasını öneren de yine İngilizler olmuşlardır.) Yani aslında Taksim teziyle başlayan süreç, giderek bugün konfederasyonun mantığını içeren referansları oluşturagelmiştir. 1960'ta karşılıklı bağımlılık ve siyasi eşitlik temelinde kurulan Cumhuriyeti bozmak için Rumların kendi kaderlerini tayin hakkı için referandum istemelerine karşı çıkan Türkler, giderek, filen oluşan KKTC sürecine de bağlı olarak, Rumlar istediklerinde karşı çıktıkları ayrı egemenlik hakkını ileri sürmüşler ve referanslarını "ayrı egemenlik, ayrı toprak ve ayrı devlet" üzerinden şekillendirmişlerdir. Benzer gelişme Federasyon konusunda da olmuş, Türk tarafı, bir aşamadan sonra Rumlara kabul ettirdiği, iki toplumlu iki bölgeli siyasi eşitliğe dayalı federasyon tezinden, anlattığımız gerekçelerle Konfederasyona geçmiştir. (Çünkü Federasyon tezi,1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temeli olan karşılıklı bağımlılık ilkesine dayanıyor ve tarih boyunca Kıbrıs'ta ayrı ayrı ulus devlet oluşturamamış Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin ortak bir devlet çatısı altında örgütlenmesini öngörüyordu...) İşte tam bu nokta politikadaki pragmatizm ve faydacılığının uluscu söylemin temel yöntemi olduğu gerçeğinin "suçüstü olduğu" noktadır. Her iki tarafın federasyondan anladığı aslında ulus devlettir. Birinin diğerini dıştaladığı ya da dikkate almadığı bir ulus devlet. Zaten gelinen noktada, Konfederasyon demek, Çifte Enosis'in gerçekleşmesi, Kuzey'in bir biçimde Türkiye'ye bağlanması, Yunanistan'ın ise Güneye yerleşerek aynı zamanda bir "Ortadoğu ülkesi" olmasıdır...

Bu gelişmelerden sonra şimdilik şu söylenebilir: Ege ve Akdeniz'i zor günler bekliyor... Kıbrıs beş dağ içinde, bir çatışma ihtimali var içinde, desek abartmış mı oluruz? ▲

Dağıstan-Avar Mimarisi

Arkeolojinin kanıtladığına göre, bu ilkeler en az 6000 yıldan beri değişmemiştir. Bu şahane değişmezliğin nedeni evin tinsel töresidir (cult of the home). Atalardan gelen kabileye ait tinsel törelerin (clan cult) ana ögesi olan ev halkının töresi.

Genadi Yakoleviç Movçan*

Avarlar[1] çok milliyetli Dağıstan'daki en büyük halktır. Bilinen geçmişlerinde Avarca konuşan otuzu aşkın özgür topluluktan oluşan bir kitle meydana getiriyorlardı; politik yönden ve özbilinç olarak bağımsız ancak Avarlarla entegre olmuş ondört küçük halk ve çeşitli lehçeleri konuşan gruplar onlara eklendi. Toprakları, Ruslara karşı neredeyse yarım yüzyıl sürdürülen, Rus edebiyatında (Puşkin, Lermontov, Tolstoy v.d. canlı bir biçimde işlenmiş olan kahramanca direnişin merkezi olmuştur. Bu husus, yazarın ilgisini çekmiş ve bu toprakları araştırmasına neden olmuştur. Kitap, ev sanatı konusunda Rusya-öncesi ve devrim-öncesi izlerin, doğada ve masa başında, yıllarca araştırılması sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kitabın ilk bölümü "Anıtlar", yazarın yüzü aşan sayıda ölçekli çizimlerini, eskizlerini, fotoğraflarlarını ve bunları tanıtan notlarını kapsıyor. Bunlar esas olarak köyler ve evlere aittir (her türlü ev ve binanın ilk ve temel biçimleri.)

Tarihin kendisi bu malzemeleri birbirinden büyük ölçüde farklılaşan iki döneme ayırıyor: Özgür ve bağımsız toplumların anıtları (1859 öncesi) ve Rus İmparatorluğu'nun Dağıstan Bölgesi'ne ait anıtlar (1920'ye kadar). Çalışmanın en geniş bölümü ilk döneme ait antik anıtlarla ilgilidir. Bunların arasında en antik diyebileceğimiz, İslamiyet öncesi Hıristiyanlık dönemine- yaklaşık 1475 öncesi- ait bir tabaka

(*) Yazar tarafından (metnin tarafımıza iletildiği 1997 yılında henüz basılmamış olan) kitabının yayınevlerine tanıtımı amacıyla kaleme alınmış İngilizce özetinin çevirisidir. (ç.n.)

Uygulayıcı mimar, eğitimci, Uluslararası Mimarlık Akademisi ile Rusya Mimarlık ve İnşaat Bilimleri Akademisinin Şeref Üyesi olan Prof.Dr. Movçan 1901 doğumludur. Özet tarafımıza iletildiğinde 96 yaşındaydı. 1938 ve 1942 yıllarında Kazakistan'da araştırmalar yapmış ve mimarlık yapılarının restorasyonu için çeşitli gezilere koyulmuştur. 1945 yılından bu yana bu özetin konusu olan "Eski Avar Evi" adlı yapıtını hazırlamaktadır. (ç.n.)

da vardır. Eski Sovyet halklarının herhangi birine ait bu denli antik evler bilinmemektedir.

Bizim için Çarlık dönemine ait anıtların anlaşılması kolaydır. Onların sanatsal kalitesi tümüyle değişmiştir ama antik olanlarla sanatsal düzeyde ve anıtsalıkta yarışabilir olduklarından aynı özeni gerektirirler.

Daha kısa olan ikinci bölüm "Yorumlama Deneyi" dir. Burada birinci bölümde tanıtılan anıtların ayırdedici özellikleri açıklanmakta ve anlaşılabilmeleri için çaba sarfedilmektedir. Bu bölümde söz konusu açıklamalara yönelik olarak çeşitli konular ya da sadeleştirmeler ele alınmaktadır. Kitapta ortaya koyulan ana bulgular şöyledir:

Avar anıtlarının tarihlerinin belirlenmesi ve özellikle güvenilir şekilde belirlenmesi zordur. Bunun nedenleri arasında tarihli yazıtların bulunmaması, arkaikliklerin korunmasına aşırı bağlılık, değişik topluluk ve nüfuslarda formların olgunlaşma ve yenileme süreleri arasındaki büyük farklar bulunmaktadır. Ancak, zaman içinde genel olarak sıralanmaları- varolan tüm simgelere dayanılarak- kuşku yaratmayacak şekilde yapılabilmektedir.

18. yy'dan önce Avar toprakları komşularından herhangi bir istila veya tehdite maruz kalmamış ve tarihsel kanıtlara göre bu topraklar bağımsız olarak gelişmiştir. Ama yerleşmelerin genel yapılış biçimi ve bu yerleşmelerin içindeki her ev, askeriliğin ve savunma gereklerinin çağlar boyu süren önceliğini göstermektedir. Bu paradoks, sık aralıklı ama kesintisiz süren savaşlar ile açıklanabilir. Savaş yaşayabilmek için gerekli görevlerden biriydi. Evler erişilemez ve kapalı olmalıydı. Eğitimin ana görevi savaşçıların eğitilmesiydi. Kahramanlık ise eğitimin ilk buyruğu idi. 15. yy'da İslam'a geçiş ve onun getirdiği birlik nedeniyle oluşan büyüme, savunma gereklerini azalttı. Rusya'nı n bir vatandaşı olan Avar'ın evi ise açıktır.

Dağıstan'a gelen bir yabancının, bir konuğun en şaşırdığı şeylerden biri orayı komşularından farklı kılan ormansız peyzajdır. Etnobotanikçiler çağımızın başlamasından önce ilkel insanların ormanları yokettiğini ileri sürerler. Ama burada yaşayan tüm antik evler dev ağaçlardan elde edilmiş ahşap şeylerle doludur: taşıyıcı iri direkler, kirişler, tavanlar, tabanlar, ahırlar vb. Gözönünde bulundurmalıyız ki o zamanlarda yollar yoktu, yalnızca dar patikalar vardı. Tekerlek icad edilmemişti ve yalnız kaydıraklar kullanılıyordu. Yani ağaçları uzaklardan taşımak olanaksızdı. Bu, köylerin ve evlerin (Kafkasya'nın herhangi bir yerinde bulunmayan türde) yerel ağaçlarla yapıldığını göstermektedir. Ormanlar korunurdu ama yüzyıllar boyunca giderek azalıyordu. Çarlık idaresi nüfusu kontrol edebilmek için ormanları tahrip etmeyi başardı.

Antik zamanlarda ana yapım malzemesi ahşap idi. Evin içini çepeçevre saran ve yük taşıyan kuşak da, tavan malzemesi de ahşap idi. Yalnızca yük taşımayan çevre duvarlar taştan yapılırdı. Kereste antik zamanlardan beri yapısal (statik) ve sanatsal amaçlarla mükemmel bir şekilde kullanıldı. Taş yapılar zayıftı ve güvenilir değildi. Dağlılar duvar işinde harcı

bağlamayı hâlâ bilmezler. Kamalı kemer yapı mında ustalaşmayı tümüyle kendi başlarına ö rendiler. Tonozu hala bilmezler. Bu, kendilerini tonoz yapımında dünyanın en eski yerleri olan Gürcüstan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan tecrit etmiş olmalarının sonucudur. Taş işçiliği ancak Rusya ile birleştikten sonra mükemmelleşmiştir.

Dağlılar güçlendirilmiş harç (kerpiç) yerine toprak kullandılar ve hala kullanıyorlar; kil bile değil, ayak basılan herhangi bir yerdeki toprak. Bu malzeme duvara sağlamlık vermez yalnızca rüzgarı keser. Duvar elle bile oyulabilir. Aynı toprak dağlıların barınma yerlerindeki açık mekanları olan düz damın üstündeki harç için de kullanılırdı. Bu dam ciddi bakım ve gözetim gerektiriyordu, aksi takdirde damın bozulması kaçınılmazdı. Toprak, Avar'ın üçüncü yapım malzemesidir- ebedi olacağına inanılan evin bir sorunu; evin doğaya ve insana karşı savunmasızlığının kaynağıdır.

Dağıstan'ın, ya da daha doğrusu Avar bölgesinin, 1859'da Rusya'ya ilhakından hemen sonra, Rus tarihçi ve etnografları bu bölgenin kültürünü oraya yaklaşık bir yüzyıl sonra giden bu satırların yazarına oranla daha özgün biçimiyle gördüler. Onların (yalnızca evlere bakarak değil) yasalar, gelenekler vb. çeşitli göstergelere dayanarak vardıkları sonuç kuşku yaratmayacak biçimde aynı idi: Bu çözülmenin farklı aşamalarında olan "komünal-kabile" sistemi idi. (M.M. Kovalevski ve diğerleri). Sovyet bilimi bu tanımı tümüyle değiştirdi. Bu kez komünal-kabile sisteminin "erken feodal" sistemle aşıldığı belirtilerek, kabile sistemindeki geniş aileli, tek geniş odalı ev, modern ailedeki gibi ufak odalara bölündü. Kısacası onlara göre, dağlıların diğer insanların sahip olduğundan farklı herhangi birşeyleri yoktu. Bu yapılan, Avarca konuşan Dağıstan için, yani Dağıstan'ın dağlık tüm batısı için, gerçeğin bilinçli bir şekilde çarpıtılmasıdır. En değerli antik anıtlar için bu çarpıtmanın sonucu korkunç olmuştur.

Dağıstan'ın en belirgin olgusu, büyük, yoğun yapılaşmış, dik bir yamaca kaskad şeklinde yapışmış "aul"dur (köy). Arazi kıtlığı ve savaşlar bu biçimde yapılaşmanın genel nedenleridir. Ancak, etnograflar bu nüfus dağılımının diğer nedenlerini gözardı etmişlerdir. Varolan birçok kalıntıdan anladığımıza göre, antik köyler yalnızca bitişik evlerden değil, büyük ve çok balamalı bloklardan oluşuyordu. Her bloktaki herhangi bir balamada, birbirinden ayrılamayan ve aynı anda inşa edilen birden fazla birim yeralıyordu. Büyük yerleşmelerde bu blok yapılardan çok sayıda olurdu. Herbiri hücrelerden oluşurdu 100 m^2'ye kadar olabilen istisnasız tek büyük mekanlı, eşit büyüklükte evler. Seyrek aralıklarla (yol geçişleriyle) birbirinden ayrılan bu evlerin herbirinin ayrı duvarları yoktu. Duvarlar komşularla paylaşılırdı. Kaskad kesintisiz devam ettiğinde, alttaki evin tavanı, üstteki evin avlusu olurdu. Bir eve ait yapısal balamaların diğer evlerdekine dayandığını gösteren bazı örnekler korunmuştur.

Konutların oturma alanlarında herhangi bir hizmet tesisi (hayvan barınağı, samanlık) bulunmazdı. Bunun istisnaları azdır, tesadüfidir,

son dönemlere aittir ve küçük ölçeklidir. Bazı örneklerine rastlanan komünal hizmetler köy dışında konumlanmıştır.

Sözü edilen bu bölünemez yapıların herbiri tek bir *tklibile*[2]- Avarca "kabile" anlamına gelir- aittir. Halkın toplanma yeri (godekan), cami, çeşme, mezarlık vb. ortak mekanları oluştururdu.

Mimari, ailelerin *tklibil*den kurtularak bağımsız olma (her zaman kansız olmayan) savaşımlarını yansıtan biçimde aşamalıdır. Köyün ortalarında yapılmış kule şeklinde surlar, bir ailenin ya da yakın akrabalığı olan bir grup ailenin bu savaşımda aldıkları savunma önlemleridir.

Rusya'ya ilhaktan sonra, değişmeler oldu. Ahır ve samanlıklar tek aileli evlerin yapısı ile bütünleşti. Bu, Yakın Doğu halkları arasında çok yaygın olan iki katlı konut/hizmet şemasının benimsenmesidir. Büyük konut mekanı değişik işlevleri olan küçük odalara bölündü. Genellikle aralarında bir antre ya da koridor (seni) olan bu odalardan biri günlük yaşam, diğeri ise konuk ağırlama (buna Rusçada "kunatskaya" denir) için kullanılırdı. Bunun yanında, açık mekanlar- loca, galeri, balkon- oluştu, ortadaki ocağın yerini duvardaki baca aldı. Ev açık, temiz ve yapısal olarak diğerlerine bağımlı olmayan bir nitelik kazandı.

Kitabın "Kutsal Konut" başlıklı bölümü, Avar evindeki mimari formların özgünlüğünü, kaynaklarını, işlevlerini zaman içindeki değişimini, ya da tam tersi değişikliklere karşı koyuş yeteneğini, dünya mimarlık ailesi ile ilintilendirerek ortaya koyar.

Avar evi, nerdeyse tümüyle, dağlık Kafkasya'da yaygın olarak bulunan bir *saklya* 'dır (Gürcüce sakli). Cephesinin bir yüzü ve pencereleri vadiye bakan, yokuşa doğru uzanan bir plan. "Neredeyse" çünkü ortasında ahşaptan yapılmış tek bir orta mesnet, kare şeklinde planı olan diğer bir türün, "kule evin", örnekleri de vardır. Eski Yakın Doğu'nun her tarafında bilinen bu ikinci tür buralarda seyrektir.

Saklya tipi bu evin Avar yorumunda ana ayırdedici ögeler şunlardır: Evin gerisinde (dağ tarafında) ortasında, ahşaptan yapılmış, tek bir taşıyıcı direk, bunun yanlarında üzerine raflar ve dolaplar yerleştirilmiş taşıyıcı bir ahşap duvar ve oda zemininin ortasında bir açık ocak.

Arkeolojinin kanıtladığına göre, bu ilkeler en az 6000 yıldan beri değişmemiştir. Bu şahane değişmezliğin nedeni evin tinsel töresidir (cult of the home). Atalardan gelen kabileye ait tinsel törelerin (clan cult) ana ögesi olan ev halkının töresi. Evin kutsallığı (confessional role of the dwelling) değişmesine izin vermedi. Eğer buna köylerdeki evlerin ayrık olmasının olanaksızlığını ve bireysel ailelerin ondan kurtulmalarının teknik zorluklarını eklersek, okuyucunun doğal olarak sorabileceği şu soruya hemen yanıt bulabiliriz: Doğaüstü antikliği olan bu "kayıp dünya" nasıl ortaya çıktı? Ve nerede? Avrupa'da? Yanıt basittir: Dağlının toplumsal gelişimini durdurmuş olan, kendi yaşamında esas işi olarak benimsediği evdir. Yaşadıkları topraklardaki olağanüstü orografik (dağlardan kaynaklanan) izolasyon da bunu teşvik etmiştir.

Bu evin değiştirilemeyen esasının stilistik ve dekoratif gelişimi- ya da sanatsal gelişimi- incelendiğinde, aynı kökenden gelen epey yerel çeşitlenmenin olduğu görülür. Ancak tüm bunların Akdeniz sanatının doğu ucundaki bir kolu olduğu sonucuna varılır. Bu benzetme Neolitik köklerde, Ege'de, Giritliler ve Mikenlerde, klasik Yunan sanatlarında ve nihayet Rönesans klasikliğinde ve onun 18. yüzyıldaki yansımasında izlenebilir. Sonuç olarak, yerleşik sanatsal kültür, yapısal ve planlama yönünden Kafkas kökenine karşın, Akdeniz tipi olarak nitelenebilir. Bu, Avar sanatının iyi korunmuş birçok versiyonda görülen, özgünlüğünü ve kimliğini engellemez.

Kimbilir, belki de bu Akdeniz kökenli oluşum, araştırmacıları Avrupa mimarisinin ve hatta onunla birlikte tüm insanlığın ortaya çıkışı konusunda varolan bazı problemlerin çözümüne yöneltecektir. Bilim epey uzun süren ilkel-kabile çağındaki Avrupa mimarisi hakkı nda hiçbir şey söylemedi. Akdeniz bölgesi onun beşiğidir.

İslam'ın etkisi Avarların 15. yy'ın ikinci yarısından sonra Müslümanlaşmasından epey sonra duyulmaya başlandı: evin savunma işlevi zayıfladı. Sanatsal amaçlar ve araçlar giderek daha fazla bir oranda evin içinden, dışına (cephesine) taşındı. Evin görülmeyen girişinin yerini kocaman bir kapı aldı. Evin bayrağı ya da arması olan ana direğin yanları İslam dünyası ile bütünleşti.

Rus mimarisinin etkisi önemsiz oldu. Ama kendilerininki, özgün olan, tüm pırıltısı ile ortaya çıktı. Devrim-öncesi araştırmacılar bu garip mimarinin gözardı edilerek yerel olanın gelişmesini Rus yönetimine, yerel kültüre bağlı lığa, yerel yönetimlerin ve dillerin olduğu gibi korunmasına bağladılar.

Konut-dışı binalar. Evler bir tarafa, (bugün *Verkhnaya Svanetia*'daki kuleler gibi) köy manzarasında egemen olan en önemli bina türleri, yani askeri ve surlu yapılar neredeyse tümüyle yerle bir edilmiştir. Artık ne köyleri çevreleyen savunma amaçlı surlar, ne de kaleler vardır. Tahkimli kulelerin büyük çoğunluğ undan geriye hiç bir iz kalmamıştır. Yalnızca birkaçı yaşayabilmiştir ama bunların arasında üst kısmını koruyabilen yoktur. Yapısal yönden konutlardan farklı değildirler.

Avar topraklarında Hıristiyanlık öncesi pagan dönemlere ait dinsel-töresel bina bulunmamıştır. Gürcü misyonerler tarafından yapılmış Hıristiyan Ortodoks kiliseleri seyrek değildir ama bunlardan kitapta ayrıntıları verilen yalnızca biri günümüze kadar yaşamıştır. Bu kiliseler Avar mimarisinin yapısal ve teknik karakterini etkilememiştir.

Avar mimarisindeki konutların dışındaki en ilginç yapılar camilerdir. Özellikle çok seyrek olan minareli camiler. Bunlar köyün görünümüne canlılık verir. Ancak bunların ortaya çıkması dağlıların mimarisini ciddi olarak değiştirmemiştir. Aksine, camilerin mimarisi yerel konut mimarisine bağlı kalmıştır. Örneğin, gereksiz ve anlamsız olmasına karşın, büyüklüğü ve dekoratif zenginliği ile vurgulanan merkezi direk, yerel mimariden ödünç alınmış

tır. Cami yalnızca daha büyük bir evdir.

Hizmet yapıları olan köprüler, su değirmenleri, su kaynakları, hayvan barınakları, samanlıklar ve hatta okullar (ilk ikisinde olduğu gibi) ya yaygın Kafkas modeline uygun olarak ya da en mütevazi konut tipi gibi yapılmıştır.

Tarihçiler ve sanatçılar için çok değerli ve ilginç diğer yapılar, mezarlıklardaki oyma taştan yapılan kabirlerdir ama bunlar kitapta ele alınmamıştır. Yazar epigrafi (yazıtbilim) konusunda yeterince bilgili değildir.

Bu kitaptaki yapılar hakkındaki bilgiler daha önce yayımlanmamıştır. Avar ustalarının ev ve köy yapımı konusundaki mesleki gelişimleri, ele alınan her iki dönemde de (bağımsızlık dönemi ve Rusya yurttaşlığı dönemi) tüm insanlığın mimarlık hazinesine dahil edilecek değerde üstün sanatsal sonuçlar vermiş görünmektedir. Bu gelişim özellikle şu başlıklar altında ele alınmıştır:

Ruhun maddesel gereklere tümüyle üstünlük sağladığı antik çağ, Rusya'nın Dağıstan bölgesinde geliştirilen stilin özgünlüğü ve ortak beşeri karakteri,köy topluluğunun kendiliğinden ortaya çıkışı ve her zaman birlikte oturan bir kollektifin imge birliği.

İç kısım, evin sanatsal imgesinin yaratılmasında ana araçtı. Kabuk onu korudu ve sakladı. Onun içinde, ortasında ayak (ahşap direk) olan yük taşıyıcı iç duvar ana rolü üstlendi, kiliselerdeki *iconostatis* rolünü. Onun önünde, ortasında açık ateşli ocağın yeraldığı oturma bölümünün boşluğu ve bir köşede tuvalet yerine kullanılan bir delik. Hepsi bu kadar.

Sanatsal düşünce, ortadaki kutsal direkte odaklanmıştır. Bu, onun görkemli büyüklüğünde, yürekliliğinde, dış hatlarının keskinliğinde ve armasal karakterdeki oymanın tasarımındaki işaret dili ve metaforla (eretileme) ifade edilmiştir. Adeta ailenin bir armasıdır. Gelişmiş kompozisyonlarda diğer duvar detaylarıyla desteklenen bu kutsal direk, beşeri yüceliği ve kahramanlığı öylesine besler ki, böyle bir tamlığa ve sanatsal derinliğe Avrupa kırsal inşaatındadaha sonraki dönemler dahil- hiçbir zaman ve hiçbir yerde erişilmemiştir.

Rusya'ya bağlandıktan sonra değişen yalnızca evin sanatsal formu değildir. Evlerin avluları içeriden dışarıya taşınmıştır. Bu kez mimariye ölçü duygusu, saf mantık ve kesin proporsiyonlar ile kontrasların ustaca kullanımı egemen olur. Şimdilerde, Rusya'nın Dağıstan'ında (evin töreleri gerektirdiği için olmasa da ona duyulan ve korunan genetik saygıdan dolayı) dağlı kendi evini inşa ederken elinden gelenin en iyisini, hatta daha iyisini yapmaktadır. Ve şimdilerde dağlıların mimarisi öylesine anıtsal kompozisyon örnekleriyle doludur ki onlara bakınca saraylar değil yalnızca kırsal alandaki köylülerin evlerini gördüğümüze inanmak güçtür.

Avar köyü panoramasının sanatsal bütünlüğü ve stilistik birliği çarpıcıdır. Bu hem antik olanlar hem de yeniler için böyledir. Engebeli doğa, büyük bir yaratıcılıkla zenginleştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Bunda yerel gelenekler yardımcı olmuştur: Evler arasındaki (askeri amaçlı) dolaysız balamalar ve aynı balamadaki

evlerin zeminlerinin düzlemleşmesi, cephelerde odaksal bir noktanın bulunmayışı ve onun yerine kutsal direğin bulunması vb. Fakat panoramanın sanatsal bütünlüğü, her şeyden önce, orada oturanların tinsel bilincine ve birliğine dayanmıştır.

Belki de burada tanımlanan gözlem ve sonuçlar, bir dereceye kadar, Dağıstan'daki diğer halklar, hatta Kafkasya'daki tüm dağlı halklar için de geçerlidir. Gerçeklerin bir bölümünün diğer halklar için geçerli olmaması onların daha önce varolmadıkları anlamına gelmez. Fakat bu durumda her sonuç özel inceleme gerektirir.

Artık dağlarda hemen hemen tüm antik anıtlar yokolmuştur. Bu anıtların geçmiş onyıllarda tümüyle tahrip edilmelerinin nedenleri vardı. Bu nedenlerin en önde geleni Sovyet bilimi idi. Tarihçiler ve etnograflar antik evi bir mücevher olarak değil, cumhuriyetin bir olgusu, geri kalmışlığın simgesi olarak gördüler; karakterini kasıtlı olarak çarpıttılar ve yanlış tanıttılar (M.O. Kosven ve diğerleri). Açıktır ki, Cumhuriyet yetkilileri de onlara inanarak gerekli koruma önlemlerini almadılar. Böylece ortak çabalarla halkın geçmiş kültürüne olan saygısı unutturuldu. Onun yerine geçmiş kültürden utanma duygusu yerleştirildi.

Doğrusu, antik evleri korumak son derece zordur. Kötü inşa edilmiş duvarlar, temeller ve özellikle toprak damlar. Günümüzde bunların korunmasını ve restorasyonunu güvenceli olarak sağlayabilecek teknik araçlar yok. Radikal olarak yeniden yapılmadıkları sürece bugünün yaşam amaçları için kullanılmaları da zordur, sağlık koşulları, büyük bir alanın ısıtılması vb. Başka bir amaçla kullanılmaları üzerinde ise hiç durulmamıştır.

Anıtların tahribatı sürüyor. Bu kitapta onlarla ilgili verilerin, özgünlerinin yerini hiç tutmasa da, yaşaması iyi olacak. Eğer yayımlanırsa... ▲

G. Movçan 31 Mart 1993

İngilizceden Çeviren: Gökhan M. Menteş
Haziran 1998

Yazarın Notu:
1950'li yılların başlarında benim dilekçem üzerine özel olarak çıkarılan bir Hükümet kararnamesi ile 60 Avar evi devlet tarafından korunmak üzere Federasyon'un mimarlık anıtları listesine alınmıştı. Daha sonra yokolduklarını öğrendim. Kararname, girmesi gereken yerlere gönderilmemiş, Kültür Bakanlı'nın ofislerinde kaybolmuştu.

Çevirenin Notları:
1 Altıncı yüzyılda Macar (Hungar) topraklarını fetheden ve Türkik dil konuşan Avarlarla karıştırmayınız. (Yazarın notu). Dağıstan Avarları kendilerine Ma'arulal (Dağlılar), konuştuklar dile ise Ma'arul Matz (Dağlı Dili) derler. Komşuları olan halklar da kendilerine "dağlı" anlamına gelen sözcüklerle atıf yapar. Bu dil, Andi ve Dido dil gruplarıyla birlikte, Kuzeydoğu Kafkas dillerinin altı ana kolundan birini oluşturur. 1995 yılında Dağıstan'daki Avarların sayısı yaklaşık 577 000 kişi idi. (ç.n.)
2 Tklibil Avarcada kök anlamına gelir. Bu sözcük tek başına kullanıldığında ağaç kökü anlamına da geldiğinden, soya atıf yapılıyorsa tuhum tklibil deyimi kullanılır. Burada kabile olarak çevirdiğimiz İngilizcedeki clan sözcüğü bununla özdeş değildir ancak çeviride metne sadık kalınmıştır. (ç.n.)

"Laz" Teriminin Etimolojisi ve Tarihsel Evrimi Üzerine... (I)

1143 tarihinde tahta geçen Bizans imparatoru Manuel II. Kommenos'un ünvan listesinde, o dömende Bizans'a tabi olan önemli kavimler büyük bir gururla sıralanmaktadır: "Armenicus... Lazicus, İbericus, Bulgaricus... Zikhius, Hazaricus, Gothicus"

A. Mican Zehiroğlu

Laz" sözcüğünün yazılı kaynaklarda rastlanan en eski formu; "Lazoi" biçimiyle, ilki MS 1. yüzyıla ait bazı eski Yunan ve Latin eserlerinde geçmektedir.[8]

Bu sözcükteki "Oİ" eki yöresel kökeni bildirir;

Lazoi > Lazi+oi

Sözcük yapısı açısından değerlendirildiğinde, bu ilk şekliyle "Lazi" sözcüğünün; kök olarak, bir kişiyi ya da bir sıfatı değil, bir "yer"i işaret ettiği kesinlik taşımaktadır.

Zira Paleo-Kafkasik kabile ve toplum isimleri, genellikle ya ortak bir atayı, ya da yaşanılan veya ortak çıkış noktası olan bir "yer"i ifade eder. Uzun bir süre oturdukları bölgenin adıyla anılan toplulukların, yer değiştirmeleri veya ortadan kalkmaları durumunda bile, terkettikleri bölgenin ve o bölgenin yeni sakinlerinin, aynı isimle anılmaya devam etmesi, kuşkusuz Kafkas etno-terminolojisindeki bütün paradoksların ana nedenidir...

Bir yer veya bölge adı olan "Lazi"nin, gerçekten de Lazoi'lerin ilk çıkış yerini ifade ettiği, yaklaşık MS 130'lu yıllarda Doğu Karadeniz sahillerinin etnik yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgiler veren Arrianus'un eserinde de net bir şekilde vurgulanmıştır.

Arrianus'a göre burası, Kutsal Liman'ın (Novorossiyk) 124 km. güneyinde, Pitius'un 185 km. kuzeyinde, yani bugünkü Tuapse kenti civarında bulunan "Eski Lazika"dır.[8] Latince eserlerde "Lazika" olarak geçen bu yer eski Yunanca eserlerde ise "Lazos" şeklinde yazılmıştır...

Laz(i)+os>Lazos; (-Os: Yunanca isim takısı)

Lazi + Ka>Lazika; (-Ka: Latince yer takısı)

Ancak Arrianus'un yerini ayrıntılı olarak tarif ettiği "Eski Lazika" dan, aynı bölgeyi, ondan yaklaşık iki asır önce, MÖ 65 yıllarında, tüm sahil şeridi boyunca dolaşmış olan Stra-

bon'un bahsetmemiş olması birçok araştırmacıyı şüpheye düşürmüştür...

Strabon, Arrianus'un koordinatlarını verdiği sahil şeridinde "Zikhe" kabilesinin oturduğunu belirtmiş ve bu bölgeyi "Zikhelerin Yurdu" olarak tanımlamıştır...[6] Çelişkili gibi görünen, bu iki farklı bilgi aslında tamamen birbirini doğrular niteliktedir.

Çünkü; Arrianusun "Lazika" olarak yazdığı sözcüğün orjinal biçimi olan "Lazikhe"; Kolkh dilinde "Zikhe'lerin Yurdu" anlamına geliyordu.

La+Zikhe>Lazikhe

"Le-/Lâ-" ön eki; Antik Kolkh dilinin kuzey lehçelerinde "Toprak, Arazi, Memleket, Yurt" anlamlarını veren arkaik bir örnektir. W.E.D. Allen'in de doğru, ancak eksik olarak saptandığı üzere[1]; Kolkh dilinin türevleri olan Laz/Megrel dillerinde artık kullanılmayan bu eski önek, günümüze sadece Svan dili aracılığıyla ulaşabilmiştir.

Eski Kolkhis coğrafyasında, günümüze kadar ulaşabilmiş bazı bölge ve yer isimleri, gerek önek (Le-/Lâ-) gerekse sonek (-Lâ) olarak çeşitli kullanım örneklerine rastlamak mümkündür...

(Büyük bir olasılıkla; Germen dillerindeki "Land" sözcüğü de, tıpkı "Hend" ve diğer bazı temel sözcükler gibi, Kolkh dilindeki karşılıkları ile birlikte, ortak bir Prehistorik kökene dayanmaktadır.

Kolkh		Germen	
he	>	he+nd >	hend (İnsan eli)
Le/lâ	> la+nd >	land	(Memleket, arazi)

Eski Yunanca ve Latince kaynaklarda genellikle "Eski Lazika" olarak bahsedilen "Lazikhe (La-zikhe)"nin bilinen ilk sakinleri eski bir Kolkh kabilesi olan Zikhe'lerdir. Değişik dillerde ve kaynaklarda -Zikh, Zighe, Zigoi, Ziges, Zikhe- olarak geçen bu toplulukla ilgili tüm isimlendirme farklılıkları tamamen, çoğul ve grup anlamı yükleyen takılardaki çeşitlilikten kaynaklanmıştır.

Örneğin bu ismin en yaygın görülen şekli olan "Zikhe" sözcüğünün açılımı; Zi+khe'dir. "-Khe" soneki, diğer bir varyantı "Ghe" soneki ile birlikte Paleo-Kafkasik topluluk isimlerinde sıklıkla görülen ve bir görüşe göre de[4] muhtemelen "Döl, Soy, Sülale" anlamı bildiren Kafkas kökenli takılardır. Yine eski bir Paleo-Kafkas dili ve aynı zamanda Ermenice'nin Kafkas kökenli bileşeni olan "Hai" dili aracılığı ile "Üreme, Çoğalma" anlamı ile "Çoğullama" eki olarak eski Ermenice'ye geçmiş olması da önemli bir olasılıktır...

Kuzey Kafkas kabilelerinin baskısı ile, oturdukları sahil şeridini terkeden Zikhe'lerin (Lazikhoi/Lazioi) bir kısmı diğer sahil kabileleriyle birlikte (Kerketoi, Henisk, Suan...) güneye Pazisi havzasına doğru aşamalı olarak geri çekilmeye başlamışlardı. En erken MÖ 30'lu yıllarda başlayıp[6], yaklaşık yüz yıl süren bu göç hareketi sonucunda, sayıca az ama olduk-

ça savaşçı bu kabileler, daha güneyde; asırlar boyu büyük imparatorluklar (Romalılar, Persler...) tarafından evcilleştirilmiş, ancak o kargaşa döneminde otorite boşluğu içinde yaşayan eski akrabalarını kolayca egemenlikleri altına aldılar...

Her biri kendi küçük prensliklerini kuran bu kabileler içinde, Lazikhoi ya da değişime uğramış isimleriyle Lazioi'ler, stratejik arazileri ele geçirip, Roma imparatorluğu ile de yakın ilişkiler kurarak, diğer kabiler arasında sivrilmeye ve güç kazanmaya başladılar.

2. yüzyılda Lazioi prensliği, Romalıların bölgedeki en güvenilir müttefiki ve uç beyliğiydi. Bu dönemin tarihçilerine göre MS 160 yılında Roma imparatoru Antonius Pius, Lazi kralı Pakor(us)'a taç giydirmişti[2].

3. ve 4. yüzyıllarda Roma imparatorluğunun giderek güç kaybetmesi ve parçalanmasıyla, Lazioi/Lazoi'ler, diğer Kolkhis kabilelerini de egemenlik altına alarak tek bir yönetim altında birleştirmeye giriştiler.

Eski Kolkhis bölgesinin büyük bir kısmını ele geçirerek, topraklarını genişleten Lazoi'lerin kurduğu bu yeni ülkeye Romalılar, Lazika (Lazica) adını verdiler. Böylece, başlangıçta zaten bir yer adı olan "Lazi"; önüne yine yer, ülke anlamını veren Latince "-ca (-ka)" takısını alarak, kök halini aldı. Böylece "Lazika" isminin Latince açılımı gereği (lazi+ca); Lazilerin ülkesi anlamından hareketle, "Lazi" yalın bir etnik terim haline dönüştü. Bir başka deyişle başlangıçta Kolkh dilinde bir yer adı olan; (La+zi) ya da daha derin muhtemel açılımıyla; (Le+azi>la+zi) sözcüğüne Romalılar (-Ka) takısı ekleyerek Latince formuna uygun bir ülke ismi yaratmışlardı; (Lazi-ka). Böylece, eski adı Kolkhis, yeni adı Lazika olan bu memleketin tebâsı; sonraki birkaç yüzyıl boyunca, tüm yazılı kaynaklarda ve komşu kültürlerce eşanlamlı olarak "Kolkh" ya da "Lazi" olarak adlandırılmıştır.

5. yüzyıldan itibaren Bizans ve Pers imparatorlukları arasındaki mücadelenin odağında yer alan Lazika Krallığı, uzun süre siyasi manevralarla varlığını devam ettirmesine rağmen, sonuçta toprakları bu iki süper güç ve diğer komşu kavimler (Abhazlar, Gürcüler, Ermeniler) arasında paylaşılarak, yaklaşık 8. yüzyıla doğru ortadan kalktı.[3]

9. yüzyıla girilirken Lazika Krallığı çoktan yıkılmış ve asıl Lazioi hanedanını temsil eden toplulukların büyük bir kısmı, bugünkü Çoruh nehrinin batısındaki topraklara sığınmışlardı. Bu dönemde, her ne kadar Lazlar önemini kaybetmiş gibi görünse de, "Laz" terimi özellikle Bizans literatüründe, eski Kolkhis kültürünü temsil eden tüm toplulukları birden ifade eden bir etnik terim olarak kökleşerek, genelleşmiş ve artık tam anlamıyla, eski "Kolkh" teriminin yerini almıştı...

1143 tarihinde tahta geçen Bizans imparatoru Manuel II. Kommenos'un ünvan listesinde, o dönemde Bizans'a tabi olan önemli kavimler büyük bir gururla sıralanmaktadır: "Armenicus... Lazicus, İbericus, Bulgaricus... Zik-

hius, Hazaricus, Gothicus"[5] O dönemlerde varlığı bilinen bu kavimlerin arasında; bu listenin yazılışından en az bin yıl öncesinde dağılmış olan eski Zikhe kabilesinden de söz ediliyor olması ilginç bulunabilir. Ancak bu durum, başta da açıklanmaya çalışılan, o dönemin yaygın terminolojik hatalarının bir örneğidir. Zira, burada "Zikhius" olarak kastedilen "Çerkesler" dir.

MÖ 1. yüzyıldan itibaren Kuzey Kafkasyayı etkileyen büyük kavim hareketleri sonucu, kuzeyli Kolkh kabilelerinin topraklarını ele geçirerek Kuzeydoğu Karadeniz sahillerine yerleşen Kuzey Kafkas kabileleri, Roma ve Yunan kaynaklarınca yerleştikleri toprakların eski sahipleriyle karıştırılmışlardı; sonraki çağlarda özellikle "Aziğe (Abhaz)" ve "Kerketi (Çerkes)" terimleri öylesine yaygınlık kazanmıştı ki; "Yeni Karadenizli" Kuzey Kafkasyalılar "Aziğe/Adiğe" terimini belki kendilerine daha yakın buldukları için kısa zamanda benimsemişler ve sahiplenmişler, fakat daha yaygın olmasına rağmen "Kerketi/Çerkes" terimini, (belki de kendi dillerindeki anlamını bir türlü açıklayamadıklarından olsa gerek) nispeten dışlamışlardır...

Kuşkusuz aynı dönemde, her ne kadar anlam bakımından oturmuş ve netleşmiş gibi görünse de "Laz" teriminin de, özellikle kendi kapsama alanındaki terminolojik belirsizliği ve bulanıklığı devam etmekteydi. Özellikle Lazika krallığının yıkılmasından sonra, kendilerini diğer Kolkhislilerden daha asil ve ayrıcalıklı olarak gören, asıl Lazioi'lerin torunları, asırlar önce geldikleri ilk topraklardan kendilerine miras kalan "Lazi" adını, muhtemelen artık diğer Kolkhislilerle paylaşmak istemiyorlar, öte yandan, yakın zamana kadar "Laz" kimliği altında birleştirmeye çalıştıkları bazı Kolkhisliler de, belki bu kimliği benimsemiyorlardı. İşte bu kimlik çatışması içinde, genel "Laz" kimliğinden kendilerini ayırmak isteyen asıl "Lazioi"ler, belki bu dönemde; efsanevi anayurtları asıl "Lazi'den Gelen"lerin kendileri olduğunu belirten bir genel ifade kalıbı geliştirmişlerdi...

Günümüzde hâlâ, gerçek "Lazioi"lerin torunlarını, genel "Laz" teriminden ayırmak için kullanılan "Mohti Lazi" terimi, o tür bir ifade biçiminden günümüze ulaşmış bir kalıp gibi görünmekte ve her şeyin ötesinde "Lazi"nin gerçekten de gelinen, çıkılan ilk "yer"in adı olduğunun silik izlerini taşımaktadır... ▲

Kaynakça:

1) Aksamaz A.İ. : Laz sözcüğünün kökeni - Ogni: 2. Sayı , 1994 (s. 15)
2) Akşit O. : Roma imparatorluğu Tarihi , 1985 (s. 9)
3) Amıcba G. : Ortaçağda Abhazlar, Lazır (Çev. H. Ersoy) , 1993 (s. 91-95)
4) Çurey A.K. : Sözcüklerin dilinden Adiğeler , 1989 (s. 23)
5) Decei A. : Karadeniz (İsl. Ans.) , 1989 (s. 242)
6) Günaltay Ş. : Yakın Şark IV , 1987 (s. 524, 444)
7) Lomouri N. : Lazika Krallığı Tarihi (Çev. A.İ. Aksamaz-Ogni : 5 sayı) , 1994 (s. 25)
8) Minorsky V. : Lazlar (İsl. Ans.) , 1968 (s. 25)

İki Ayrı Tarih ve İki Ayrı Kültürün İki Ayrı Dili:

Pontosça ve Lazca

Bu çalışmada, konuya ilgi duyanların dil bakımından kısıtlı da olsa bir karşılaştırma yapabilmeleri için, iki ayrı tarih ve iki ayrı kültürün iki ayrı dili olan Pontosça ve Lazca'nın bazı temel kelimelerini imkânlarım ölçüsünde veriyorum.

Ali İhsan Aksamaz

Lazların Gürcü; Lazca'nın Gürcüce'nin bir diyalekti olduğu iddiaları uzun zamandır gündemdedir (bkz.:*S. Canaşia-N. Berdzenişvili*, (çev) *M. Özata*, Türkiye'den Haklı İstemlerimiz, Tarih ve Toplum, sayı 46, Ekim 1987; *M. Vanilişi - A. Tandilava*, (çev) *H. Hayrioğlu*, Lazlar'ın Tarihi, Ant Yayınları, İstanbul 1992). Yakın zamanda ise, Lazların Pontoslu oldukları iddiası bir şekilde aktarıldı (bkz: *H.M. Beyazıtoğlu*, Elenofil Tuzak, Tarih ve Medeniyet, sayı 42, Eylül 1997; *H. Mümtaz*, Yunan'ın "Kızıl Elma"sı, Tarih ve Medeniyet, sayı 43, Ekim 1997). Bu ve benzer iddialar ayrı makale konusudur (bkz: *M.F. Kırzıoğlu*, Lazlar/Çanarlar, VII. TTK, Cilt I, Ankara, 1972; *A. Sırtlı*, Karadeniz Fıkraları ve Doğu Karadeniz Tarihi, Soner Ofset, İstanbul 1993; *E.G. Ersoy*, Hemşinli Etnik Kimliğine Antropolojik Bir Bakış, Birikim, sayı 71-72, Mart-Nisan,1995; *Ö. Asan*, Karadeniz Atmacaları Lazlar, Gezi, sayı 3, Aralık 1997).

Bu çalışmada, konuya ilgi duyanların dil bakımından kısıtlı da olsa bir karşılaştırma yapabilmeleri için, iki ayrı tarih ve iki ayrı kültürün iki ayrı dili olan Pontosça* ve Lazca'nın** bazı temel kelimelerini imkânlarım ölçüsünde veriyorum.

Pontosça	Lazca	Türkçe
eğo	ma	ben
esi	si	sen
atos, ate, ato	muk	o

(*) Rumca.

(**) Lazca'daki harfler: **a, b, c, ç**, yumuşak ç (**ç'**), **d, e, f, g, ğ, h, x** (genizden h), **i, j, k**, yumuşak k (**k'**), **l, m, n, o, p**, yumuşak p (**p'**), **r, s, ş, t**, yumuşak t (**t'**), **u, v, y, z**, yumuşak z, (**z'**), **3** (ts), **3'** (t's). Ayrıca Xopa'da **q** (Megrelce'de **ə** ve **ʔ**).

Pontosça	Lazca	Türkçe	Pontosça	Lazca	Türkçe
emis	çku	biz	liğo	m3ika	az
esis	tkva	siz	osimera	handğa	bugün
atin, ata	mutepe	onlar	liğora	mani	çabuk
ayets	heşo	öyle	ğalä	tamo	yavaş
haye	haşo	böyle	omorfos	mskva	güzel
alo	çkva	başka	kalos	k'ayi	iyi
oson	nak'o	ne kadar	krios	ini	soğuk
pios	mi	kim	hlios	çxvapa	sıcak
atoson	hek'o	o kadar	i trapezunta	t'amt'ra	trabzon
ena	arti	bir	to dont	k'ibiri	diş
dio	juri	iki	to şer	xe	el
triya	sumi	üç	i petra	kva	taş
tesera	otxo	dört	i porta	nek'na	kapı
ce	do	ve	to stoma	p'ici	ağız
omo	st'eri	gibi	i adelfi	da	kız kardeş
ya	şeni	için	to astro	muru3xi	yıldız
site	...şi	...ken	o anthropos	k'oçi	insan
enta	ti	de, da	horiyo	oput'e	köy
me	te	ile	o micekas	cumadi	amca
aso	...şen	...dan	i adelfes	dalepe	kız kardeşler
athios	u...li	..sız	ta astra	muru3xepe	yıldızlar
eci	hek	orada	i anthropi	k'oçepe	insanlar
edaha	hak	burada	ta horia	oput'epe	köyler
eksimereya	gale	dışarıda	i zoi	skidala	hayat
makra	mendra	uzakta	i pşi	şuri	can, ruh
sima	xolos	yakında	o loğos	tkvala	söz, demeç
apes	doloxe	içerde	o theos	ğormoti	tanrı
ecapis	k'ap'ulas	arkada	o vrakos	ixi	rüzgâr
anefara	jin	yukarı	to pehnid	osteru	oyun
panceka	3'ale	aşağı	o adelfos	cuma	erkek kardeş
har	ha3'i	şimdi	o neos	ağnemordale	genç
istera	şk'ule	sonra	o vrosakas	mjvabu	kurbağa
etote	hemindoras	o zaman	o tembelis	bunduri	tembel
opse	ğoman	dün	i kardia	guri	kalp, yürek
pos	muç'o	nasıl	i nife	nusa	gelin
pola	dido	çok	to melesid	but'k'uci	arı

Pontosça	Lazca	Türkçe	Pontosça	Lazca	Türkçe
to podar	k'uçxe	ayak	trote	imxort	yiyorsunuz
to mel	topuri	bal	ğlosa	nena	dil
to opsar	çxomi	balık	oti	uci	kulak
to lihtri	şka	bel	yenâ	pimpili	sakal
to maşer	xami	bıçak	trano	didi	büyük
to cerato	kra	boynuz	oluyo	mteli	bütün
aporos	p'at'i	kötü	kalomana	nandidi	büyükanne
aspro	kçe	beyaz	threfima	rdala	büyüme
aplitos	leboni	kirli	zo	skindina	hayvan
mikros	ç'ut'a	küçük	kastana	ç'uburi	kestane
mavahos	xvala	yalnız	nihta	lumci	akşam
emena	çkimi	benim	vradi	seri	gece
esena	skani	senin	imero	ç'umani	sabah
temas	çkuni	bizim	dentr	ca	ağaç
tesas	tkvani	sizin	apsomo	daçxuri	ateş
tatinetera	mutepeşi	onların	arko	tuti	ayı
tatunu	muşi	onun	star	dik'a	buğday
tinos	mişi	kimin	thepeko	mk'yapu	çakal
ts'ine	mi ren	kimdir	çaruş	kalamani	çarık
nto	mu	ne	frahti	ğoberi	çit
eda	mot	niçin	ğardel	bere	çocuk
edante	muşeni	neden	u	va	değil
ela	moxti	gel	hamelete	mskibu	değirmen
ame	idi	git	thalasa	zuğa	deniz
eğo lepo	bz'irom	görüyorum	yurevo	mak'vande	dilenci
eğo troğo	bimxor	yiyorum	katsımpalo	k'oma	duman
ğrafo	oç'aru	yazmak	kozmos	kiana	dünya
eho	miğun	benim var	koşkin	on3oru	elek
na eho	miğut'as	bende olsun	milo	uşkuri	elma
iha	miğut'u	benim vardı	koçimpilo	omuri	erik
ime	ma...bore	ben'im	eliğora	ordo	erken
na ime	bort'a	olayım	paleyo	mcveşi	eski
emone	bort'i	idim	ğaydaro	guruni	eşek
ha inome	bort'are	olacağım	kreyas	xor3i	et
ğapo	p'orom	seviyorum	ospit	oxori	ev
eğapena	p'oromt'i	seviyordum	empro	3'oxle	evvel

Pontosça	Lazca	Türkçe	Pontosça	Lazca	Türkçe
pentiko	mtugi	fare	ksero	xomula	kuru
fasulya	lobia	fasülye	puli	k'inçi	kuş
leftokar	txiri	fındık	vrad	k'udeli	kuyruk
fito	nergi	fidan	sahtar	t'ut'a	kül
zorkad	mskveri	geyik	kocino	mç'ita	kırmızı
urano	3a	gök	konto	mk'ule	kısa
kamis	porça	gömlek	tsupad	lazut'i	mısır
kolo	mundi	kıç	çeri	lukuna	mum
mat	toli	göz	puceka	so	nerede
imera	dğa	gün	opohe	solen	nereden
ilo	mjora	güneş	apo pu	sonuri	nereli
okseya	3'ipuri	gürgen	holi	xuri	öfke
angur	şuk'a	hıyar	hamuçera	k'andğu	çilek
petino	mamuli	horoz	vudo	xoci	öküz
filer	du3xu	ıhlamur	oflan	o3'ude	raf
leğno	mç'ipe	ince	prosomo	peri	renk
litar	tok'i	ip	vake	izmoce	rüya
onema	coxo	isim	mali	toma	saç
iyneka	oxorca	kadın	oksid	cumori	sirke
harti	kart'ali	kâğıt	mavro	uça	siyah
paşi	mçxu	kalın	kremid	k'romi	soğan
ema	di3xiri	kan	sturaç	k'et'i	sopa
şon	tviri	kar	nero	3'k'ari	su
mirmika	dumç'k'u	karınca	ğlici	mja	süt
mular	cori	katır	hten	o3xoci	tarak
stomeç	masari	kazık	horaf	ona	tarla
kata	k'at'u	kedi	kosara	kotume	tavuk
farfara	parpali	kelebek	idro	upi	ter
stud	ili	kemik	spor	tasi	tohum
patsi	bozo	kız	homa	let'a	toprak
ceras	buli	kiraz	alas	cumu	tuz
proğato	çxuri	koyun	trağodiya	birapa	türkü
karvon	noşkeri	kömür	alevra	pkveri	un
şkilo	coğori	köpek	makri	gunz'e	uzun
ifira	xinci	köprü	stafil	urz'eni	üzüm
liko	mgeri	kurt	hasımo	ğura	vefat

Pontosça	Lazca	Türkçe
psema	m3udi	yalan
vreksimo	mç'ima	yağmur
yeros	badi	yaşlı erkek
ğreya	kçini	yaşlı kadın
fayeto	gyari	yemek
yengi	ağani	yeni
ofid	3'i3'ila	yılan
yok	var	yok
dromo	gza	yol
astereyo	k'vazali	sol
kalandar	3'anağani	ocak
kunduro-küçükayı	k'undura	şubat
mart	mirk'ani	mart
april	igrik'a	nisan
mayıs	pukrinoba	mayıs
kirez	buloba	haziran
çuruk	x3ala	temmuz
ağustos	maryaşina	ağustos
istavrit	st'aroşina	eylül
koçayı	gimua	ekim
üzümayı	3'ilva	kasım
sığırkoyan	xristina	aralık
arpazo	oxo3'onu	anlamak
voyzo	ouru	bağırmak
tero	o3'k'omilu	bakmak
permeno	oçu	beklemek
ksero	oçkinu	bilmek
çirono	oçodinu	bitirmek
threfizo	ordu	büyütmek
lalo	ocoxinu	çağırmak
kopanizo	obaxu	dövmek
akuğo	ognu	duymak
vizano	o3'u	emmek
pağo	oxtimu	gitmek
lepo	oziru	görmek
percepağo	oyonu	götürmek

Pontosça	Lazca	Türkçe
şurizo	ostvinu	ıslık çalmak
katuro	opsu	işemek
sparağome	oşkurnu	korkmak
lalo	oğarğalu	konuşmak
pezo	osteru	oynamak
ğapo	oropu	sevmek
ğnorizo	oçinu	tanımak
plano	oç'opu	tutmak
cimume	onciru	uyumak
fisağo	obaru	üflemek
ntono	geçamu	vurmak
kolizo	ogzu	yakmak
zo	oskidu	yaşamak
plino	onaxu	yıkamak
ağutinetera	hentepeşi	onların
ağro	mt'k'uri	yabani
antra	komoli	eş, erkek
atsatsalo	t'et'eli	çıplak
afayistos	mşkorineri	aç, yememiş
vari	monk'a	ağır
vuka	xeşguri	avuç
vrağmeno	şu	ıslak
ğoy	...şant'işi	üvey
ğomato	opşa	dolu
ğonato	burguli	diz
demeno	k'oreli	bağlı
eyentune	divu	oldu
eida	txa	keçi
ekrifta	t'k'obaşa	gizli, gizlilik
epiye	idu	gitti
erthe	moxtu	geldi
iso	mtini	doğru
matsutal	limxana	eğrelti otu
karid	nez'i	ceviz
klapsimo	bgara	ağlama

Pontosça	Lazca	Türkçe
çiliya	korba	karın
kolfo	uba	koyun, göğüs
kuvar	murgi	yumak
livo	p'ula	bulut
mana	nana	ana
mancar	lu	lahana
matotsaş	3'am3'ami	kirpik
mohtero	ğeci	domuz
uc'eş	va ren	yok
uc'eho	va bore	yokum
pal	xolo	yine
parapşi	jurşuroni	hamile kadın
petsi	t'k'ebi	deri
pines	okotumale	kümes
plati	mçire	geniş
pron	xerxi	testere
reyha	şura	koku
rum	urumi	rum
sehil	3'alentuna	güney
stravo	utole	kör
tripi	xut'ula	delik
filo	but'k'a	yaprak
fovo	maşkurina	korku
fos	te	ışık
fol	obğe	yuva
hantoşıro	buz'gi	kirpi
oğvo	markvali	yumurta

Kaynakça:

Ralph Dewitt Anderson, A Grammar Of Laz, Austin, Texas, 1963.

Ömer Asan, Pontos Kültürü, Belge Yayınları, İstanbul, 1996.

Arnold Çikobava, Ç'anur-Megrul-Kartuli Şedarebiti Leksik'oni, Tbilisi, 1938.

Kudret Emiroğlu, Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü, Ankara, 1989.

Fahri Lazoğlu, Lazuri Alfabe, Parpali-1, Batı Almanya, 1984.

Niko Marr, Grammatika Çanskogo (Lazskogo) Yazıka s xrestomatieg i sloveram, S. Petersburg, 1910.

Lazuri P'aramitepe, Tbilisi, 1982.

Osman T'amt'ruli, Nananena, Kaukasus Verlag, Almanya, 1991.

İskender 3'it'aşi, Alboni, Soxumi, 1935; İstanbul, 1994.

İskender 3'it'aşi, Ok'itxuşeni Supara, majurani fila, Soxumi, 1937.

"Partilerden, hükümetlerden, devletlerden bağımsızlık sözde ve şekilde kalmamalıdır. Ezilen ulus, halklar, cins, azınlıklar ve bireyden yana olmalı. Ama belirttiğimiz bağımsızlık çizgisi, özdeş olmama hattı korunmalıdır. "

Ercan Kanar

Cumhuriyet İdaresi ve Laz Kültürü (1)

Yükselen ve kısa sürede egemen hale gelen kapitalist üretim biçimi, egemen Türk kültürünün de taşıyıcısı olmuştur. Halk "pazar" ilişkileriyle tanışmış, içe kapalı yaşam biçimi kırılmış, halk kültürünü yaşatma noktasında bilinç, koşul ve araç olanaklarından mahrum kalmıştır. Egemen ve geçerli olana doğru evrilme kaçınılmazdır.

İsmail A. Bucaklişi

Laz Kültürü, tarihsel gelişim sürecinde, birçok kültürle ilişki ve karşılıklı bir etkileşim yaşamıştır. Kolxeti Krallığı ve MS 1. yüzyılda kurulan Lazika Krallığı izledi. Onu Onu izleyen Bizans dönemi aynı zamanda, Lazların Hristiyanlığın etkisine girdikleri dönemdir. İslamiyet İse Osmanlıların hakimiyetleriyle birlikte yaygınlaşmış, Osmanlı denetiminin dışında kalan Megrellerde Hristiyanlığın etkisi sürerken, Lazların çoğu Müslümanlaşmıştır.

Tüm bu tarihsel süreçlerin asimilasyon açısından en etkili olanı TC'nin kuruluşundan sonraki günümüze kadar geçen zaman dilimidir. TC'nin temel felsefesini oluşturan "Türk Ulusu Yaratma" projesi, tek dil, tek kültür anlayışı ile Anadolu'da yaşayan tüm etnik gruplara karşı asimilasyoncu bir tavır anlamına geliyordu. Etnik Kültürlerin tamamı, dillerini, kültürleri yaşatacak imkanlara sahip olmak şöyle dursun, kendi kimliklerini açıklamak, adlarını söylemek dahi "bölücülük" gibi politik bir suçlama ile karşı karşıya kaldılar. Laz kültürü 75 yıllık Cumhuriyet idaresi süresince paylarını düşeni almışlardır.

Bugün Türkiye'de Türkçe dahil olmak üzere tüm konuşma dilleri dış etkilere açık ve savunmasız bir durumdadır. Türkçeye sahip çıkanlar mevcuttur, asıl sorun Türkçe dışındaki dillerin durumudur. 1930'lu yıllardan sonra Ulus-devlet felsefesine uygun olarak, Anadolu'da konuşuyan tüm dillerin aslında Türkçenin değişik versiyonları olduğu resmen bildirilmiş, Devlet tezi olarak ilan edilmiştir. İşte bu tarihten sonra Lazca'nın da içinde bulunduğu diller yavaş yavaş unutulmaya, unutturulmaya, yok olmaya doğru yol almaya başlamışlardır. Lazlar ve Lazca'nın geçmişten günümüze durumunu açıklamak açısından önemli bir kaynağı aktarmak gerekir. Türkiye'de anadillerin oransal dağılımında Lazca'nın yerine bakalım:

1927 : Lazca'ya yer verilmemiş

1935 : Binde 39
1940 : Lazca'ya yer verilmemiş
1945 : Binde 25
1950 : Binde 34
1955 : Binde 13
1960 : Binde 8
1965 : Binde 8

Kaynak: (Emre Kongar Türkiye'nin toplumsal yapısı cilt: 2. s. 383.)

Bu kaynağa göre, Türkiye'de tüm nüfus içinde anadili Lazca olanların sayısı sürekli azalma göstermektedir. 1965-1996 yılları arasında geçen 30 yılda bu durumun nasıl değiştiği hakkında elde bir veri yoktur. Ama durumun Lazlar açısından hiç de iç açıcı olmadığı söylenebilir. Türkiye'deki ekonomik, politik ve kültürel gelişmeler, Laz kültürü ve diğer tüm halk kültürleri açısından olumlu sayılabilecek bir gelişme göstermemiştir.

Türkiye'de Lazların yoğun olarak yaşadığı D. Karadeniz bölgesi (Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi, Hopa, Çamlıhemşin, Murgul) kendine yeterli ekonomik alt yapıya sahip değildir. Bu nedenle Lazlar sürekli göç veren bir halktır. Cumhuriyet öncesi dönemde Lazların göç yolu daha çok Batum ve güney Kafkasya bölgeleriydi. Bu, Lazların göç etselerde aynı kültür ortamında kalmalarını sağlıyor, kültürel bağlarından kopmamış oluyorlardı. Aynı kültürel ortamda Lazca yoğun olarak kullanılan bir dildi. Ancak cumhuriyet sonrası dönem, Gürcüstan sınırının kapanmasıyla, Lazların Güney Kafkasya ile olan hem ticari hem kültürel bağları koptu. Bir Laz köyü olan SARP ikiye ayrılarak bu kopuşun simgesi durumuna geldi. Güney Batı Kafkasya'dan kopan Lazlar yeni ekonomik alanlar bulmak için Türkiye içinde büyük şehirlere gitmek zorunda kaldılar. İşte bu noktada farklı bir kültürel atmosferi teneffüs etmeye başladılar. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarda yükselen değeri Türklük ve Türkçe konuşup yazma doğal olarak Lazları da çok yönlü olarak etkilemeye başladı. Artık dış dünya ile diyalog Türkçe aracılığıyla yapılmaya başlanmıştı ve bu insanlar nezdinde pirim yapıyordu. Türkçe okuyup yazma bilmek devlet kapısında garantili bir iş, toplumda prestij ve kariyer, sonuçtâ yaşadığı toplumda bir üst noktaya çıkma ile ifadesini buluyordu. Halkın böylesi bir olanak yaratan bir durumdan etkilenmemesi pek olası değildir. Ne var ki bir dilin unutulmaya başlanması sadece bu durumla da açıklanamaz. Göç olgusu 1950'li yıllarda katlanarak devam etti. Ancak göç edenler daha doğru bir ifade ile gurbete gidenler sadece ailenin erkekleri ile sınırlıydı ve bir süre sonra geri dönülüyordu. Dönenler gurbette aldıkları kültürün her ne kadar taşıyıcısı olsalarda etkisi sınırlıydı. Çünkü ailenin diğer bireyleri hâlâ kapalı köy ortamında yaşamlarını sürdürüyorlardı.

1960'larla birlikte yörede çay tarımı yapılmaya başlandı. Çay tarımı nispi bir ekonomik rahatlama sağlayarak ilk aşamada göçü ya da gurbetçiliği frenleyici bir etki gösterse de özellikle 1970'lerle beraber yeni bir göç dalgası yayıldı. Artık gurbete sadece çalışmak için değil

çaydan elde edilen gelirle büyük şehirle yatırımlarda yapılmaya başlandı. Bu yatırımlar daha sonraki yıllarda ailelerin göç etmeleriyle sonuçlanacak ve göç kalıcı bir öğe durumuna gelerek Laz insanının kimliğine, kişiliğine damgasını vuracaktı. Kalıcı göç olgusu, Lazların göç ettikleri yerlerde asimile olmalarına (kendi rızalarıyla) ve kültürel tükenişlerine büyük oranda neden olmuştur.

Bugün D. Karadeniz'de yaşayan Lazların en az iki katı bir nüfus Türkiye'nin belirli merkezlerine dağılmış ve kısmen asimile olmuş durumdadır. Elbetteki bu sessiz göçlerden sonra özellikle kış aylarında köylerin doğdukları yerlerden ayrılmak istemeyen yaşlı Laz'larla meskün olduğunu söylemeye gerek yok. Şu durumda, Laz kültürünü yaşatan biricik öğenin, yaşlılar ve dış ortamla sıkı ilişkisi olmayan kadınların olduğu söylenebilir. Önemli bir nokta özellikle yaz aylarında şehirlerden geri dönen insanların Lazcanın erimesine katkıda bulundukları, yabancı kültürel öğeleri köylere kadar taşımalarıdır.

Öyleyse Lazcanın unutulmaya başlanmasında önemli etkenlerden birinin ve hatta asimilasyonu hızlandırıcı bir olgu olarak Lazların büyük şehirlere olan göçleri gösterilebilir. Köy ile şehir arasındaki ilişkilerin yoğunluğu, egemen şehir kültürünü cazip hale getirmekte, yaşlılarında teşviki ile genç kesim biran önce şehirli olmak için çabalamakta bunun için Lazcayı konuşmama, çocuklarına öğretmeme kısaca dilini değiştirme gibi kültürel tükenişi hızlandıran yollara girilmektedir.

Laz kültürünün bugünkü durumunu açıklamak bakımından çay tarımının halkın ekonomik yaşamını belirleyen temel etken haline gelmesinin önemli bir payı vardır. Çay tarımı bölgeye gelmeden önce balıkçılık, mısır, fındık gibi ürünler yetiştiriliyordu. Bu ürünlerin ciddi bir pazar değerleri yoktu ve sadece halkın kendi iç ihtiyaçlarına cevap verebiliyordu. Yani bölgede kapitalist anlamda pazar ilişkileri geçerli değildi ve daha çok içe dönük, kapalı üretim söz konusuydu. Hal böyle olunca kapalı bir kültürel yapıdan bahsetmek ve bu atmosferde Lazca'nın ihtiyaçlara cevap veren temel iletişim dili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak çay toprağa bağlı bir üretim olmasına rağmen pazar değeri olan bir üründür. Çay tarımıyla birlikte fabrikalar kurulmuş, Laz halkı işçilikle ve belki de ciddi anlamda ilk kez kapitalist pazarla tanışmıştır. Kaçınılmaz olarak niteleyebileceğimiz bu tanışma sosyal-ekonomik yapıyla birlikte kültürel yaşamı değiştirerek Lazcanın aşınmasını boyutlandırmıştır.

Yükselen ve kısa sürede egemen hale gelen kapitalist üretim biçimi, egemen Türk kültürünün de taşıyıcısı olmuştur. Artık her şey açıktır. Halk "pazar" ilişkileriyle tanışmış, içe kapalı yaşam biçimi kırılmış, halk kültürünü yaşatma noktasında bilinç, koşul ve araç olanaklarından mahrum kalmıştır. Egemen ve geçerli olana doğru evrilme kaçınılmazdır.

1980'lere gelindiğinde dünya medya denilen korkunç bir canavarın etkisine giriyordu.

Tamamen sermayenin elinde ve denetiminde olan yazılı, sözlü, işitsel basın-yayın araçları tüm insanlığın üstüne karabasan gibi çökmeye başlamıştı. Bundan ençok zarar gören yine elinde hiçbir medya aracı bulunmayan nüfusu az olan halk dilleri ve kültürleri oldu. Kültürlerini geliştirme, yaşatma noktasında basın-yayın araçlarını kullanma bir yana, bunların kültürlerin yapısını alt üst eden etkilerinden bile korunacak bir durumda değillerdi. Bol kanallı medya araçları tam zamanlı olarak kendi yaşam biçimlerini halka empoze etmekteydiler. Bireyci, tüketim kültürü gelişen ve serpilen kapitalizmin medya araçlarıyla pompalanmış, halkın kültürel ve hatta insani duyarlılıkları törpülenmiş, tüm geleneksel değerler anılara terkedilmişti.

Kısaca tüm bu etkenler özellikle medyanın egemen kültür biçimini yaratan ve yayan etkenleriyle birlikte, Lazların artık kimliklerine damgasının vuran göç olgusu Lazcanın yozlaşma sında, unutulmaya başlanmasında ve kültüre değişimin ve bozulumun en üst noktadaki etki leri oldu. Bu etkenler Lazların sadece dilini, kül türünü bozmakla kalmadı, aynı zamanda kend kimliklerine, kültürlerine, dillerine karşı duyarl olma, sahip çıkma bilinçlerini de karattı.

Olaya objektif bakıldığında, tüm dünyad benzer süreçlerin yaşandığını da görmek müm kündür. Ulus-devletler küçük halkları yutara şişmanlamışlardır. Kimileri bunu sindirmiş, ki milerinin ise kursağında kalmıştır.

Yine de 21. yy. sahip olduğu tüm teknolc jik olanaklar ve ulus-devletlerin yaşadıkları dc mokratikleşme, liberalleşme gibi değişimler Lazlar gibi diğer tüm halklara varlıklarını sü dürme, dillerini yaşatma noktasında umut ve mektedir. ▲

Desaparecidos
Perşembenin Delileri
Plaza De Mayo Anneleri
Jo Fisher

Yeni

"Bir kadın, çocuk doğurduğunda yaşam verir ve aynı zamanda kordon kesildiğinde özgürlük verir. Bizler yaşam ve özgürlük için mücadele ediyoruz. Bizi etkili kılan, ısrarımızın ve vazgeçmeyişimizdir. Biz kadınlar daha güçlü olduğumuz ve yaşam verdiğimiz için, gerektiğinde yaşamı daha çok kereler savunacağız."

Şili'de çocuklarını arayan Kayıp Anneleri siyah başörtü takarlardı... Arjantin'de beyaz... Türkiye'de çok renkli... acılar hep aynı...Bu oldukça duyarlı kitap, bütün karmaşıklığı, çatışmaları ve insanlık trajedisiyle Arjantin'in bir resmini sunuyor.

Çiviyazıla

Nena Putxun Ç'ara Doskidun
(Söz Uçar Yazı Kalır)

Bu süreci, sıkıntıları yaşayanlar, kendileri ebeveyn olduklarında, aynı sıkıntıları çocukları yaşasın istemediler ve ortaya asimile olmuş koca bir kuşak çıktı. Bunun kültürel çözülmeden başka bir anlamı yoktur.

Özcan Sapan

Çocukluğumun büyük bölümü Lazların yoğun yaşadığı bölgelerde geçti. İlkokulu çeşitli aralıklarla İstanbul ve Ardeşen'de okudum... İlk tanıdığım Lazlar, annem, babam ve babaannem olmuştu... Babaannem, aslında cömert, misafirperver ve yardımsever bir insandı... Ama bazen çekilmez ve bir o kadar da acımasız bir kadın olurdu... Evimizin önündeki kiraz ağacına, meyve vermeye başladığı andan başlayarak, bu meyveler çürüyene kadar çıkmamız ve kiraz toplamamız yasaktı. Dönem dönem serbest olduğu söylense bile esas olarak ağaca çıkmak, gelişi güzel meyve yemek, toplamak da yasaktı. Evimizin önünde Yahudi mezarlığı vardı... Nerede ve nasıl olursa olsun onaylanmayan bir yaramazlık yaptığımda babaannem elinde sopasıyla peşime düşerdi... Ardeşen'de kaçtığım yer çay bahçeleriydi, İstanbul'da Yahudi mezarlığı...

Ve koşan hep ben olurdum... kovalayan bazen annem bazen babaannem... Büyüdüm... Çok Laz tanıdım... kendimle hesaplaştım... kendimi tanıdım... İstanbul'da okumama rağmen, gerek ilkokulda gerekse ortaokulda en çok Türkçe dersinden zayıf alırdım. İlkokul sıralarında hiç unutamadığım bir anım var; ilkokul dördüncü sınıftan sonra ailem İstanbul'dan Ardeşen'e dönmüştü, benim okul nakilim Ardeşen Merkez İlkokulu'na yaptırılmıştı ve orada sınıf arkadaşlarımla tanışmanın heyecanını yaşıyordum. Niçin buraya gelmiştik... Bir tür tersine, zorunlu bir göçmuydu... Ailem benim okumamı istiyordu... Bense okuldan o yaşta uzaklaşmış ve soğumuştum... Bunun birçok nedeni vardır... Örnek olarak birini anlatayım, okul sıralarında Türkçemiz gelişsin okuma alışkanlığı ve yazma alışkanlığı kazanalım diye ders öğretmenleri bol bol bir şeyler yazdırıp dururlardı, yazdırma işlemi öğretmen tarafından ve ayrıntılı bir şekilde yapılırdı. Okurken vurgu yapılmazdı... Cümlenin sonuna gelecek noktayı ayrıca belirtir, virgülü ayrıca, parantezi ayrıca okurdu. Ör-

neğin, "Günümüzde Lazlar hakkında ciddi, bilimsel aç parantez akademik kapa parantez çalışmalar yapılmamış olması noktalı virgül" gibi cümleleri öğretmenimiz okur bizde yazardık. Ben, duyduğum herşeyi yazma işlemini yürütürken öğretmenim tarafından çok yavaş yazdığım farkedildi. Yanıma yaklaşarak neden yavaş yazdığımı sordu. Ben herşeyin normal olduğunu, ama biraz yavaş yazdığımı söyledim. Öğretmen kağıdımı inceledikten sonra, bana dönerek "sen nokta, virgül ve parantezi yazıyorsun, oysa bunlar işarettir" dedi... Çok utanmıştım... Kafamı eğdim ve dakikalarca düşündüm. Gözlerim doldu. Zilin çalmasını bekliyordum... O ders arası son ders aram olacaktı... bir daha okula dönmemek üzere hızla uzaklaştım.

Yeniden sıralara oturmam yeni bir okul ve yeni bir yerle bütünleşti. Artık Ardeşen'deydik. İlkokulun kalan kısmını tamamlamak üzere yeniden okul yollarına dönmüştüm. O yıl dördüncü sınıftan beşinci sınıfa geçmiştim, ama Türkçe dersinin zorluğu bir türlü beni terketmiyordu... amansız bir hastalık gibi yakama yapışmıştı. Ailemde büyüklerim içinde okuyan yoktu. Babaannem çok sonra Türkçe öğrenmişti. Annem ve babam yine ilkokul mezunuydular ve çocuklukları, gençlik yılları Lazca konuşarak geçmişti. Dolayısıyla aile içinde anadilimiz olan Lazca konuşulurdu. Türkçe çok az kullanılırdı ve biz çocuklar için ilkokula başlanınca tanışılan bir dildi. Böyle olunca Türkçe konuşmakta, imla ve kurallarını öğrenmek ve uygulamakta güçlük çekiyordum. Ve sonuç: Beşinci sınıf, yani ilkokuldan mezun olup ortaokula gideceğimiz yıldı. Okul tatiline haftalar kalmıştı. Karneler verilmeden önce açıklamalar yapılırdı. O dönem (1970-71) okulda kalmak vardı. Ve ben Türkçe dersinden kalmıştım...

Ağladım... Ağlamam da, hıçkırmam da, bağırmam da, olayı aileme anlatmam da Lazca idi. Yenilmiştim evet... Türkçe dersine yenik düşmüştüm, ama bu olayı, derse yenik düşmeyi Türkçe anlatmaktan öte Lazca anlatmak ve olanı biteni Lazca anlama yolunu seçmiştim...

Tekrar İstanbul, tekrar Ardeşen diyerek yıllar geçiyordu... O dönemlerde anlatılan hikayelerin, masalların ve savaş anılarının çoğu Lazca ve Lazlarla ilgiliydi. Bizim yaşadığımız yöre ve özel bir durum içeren ailemizin yapısından dolayı, Laz diline hakim olma ve anlama konusunda şanslıydık. Esas şansızlığımız iki dilde yaşamanın verdiği acılardı ve iki dil bizim için bir şans değil bir zorunluluktu, yaşamanın bir gerekliliğiydi ve biz de öyle algılıyorduk.. İki dilliliğin ve farklı olmanın ne anlama geldiğini, kaçımız gönül rahatlığıyla yanıtlayabiliriz?

Bütün çocukluğum ve ilk gençliğim, bu sıkıntıyı yaşayarak geçti. Hâlâ da acısını duyarım bunun. Annem ve babam, doğdukları ortamda konuşulan dili konuşuyorlardı. Bu, onların hayatlarının bir parçasıydı. O coğrafyanın insanlarının diliydi bu, yüzlerce, binlerce yıldır böyleydi. O dilde anlaşıyorlardı birbirleriyle, aşk sözleri o dilde ifade ediliyordu, kavgalar,

kırgınlıklar, ezgiler o dilden yürüyordu; öfke anında küfürler o dilde savruluyordu.., rüyalar da o dilden canlanıyordu.

Bu doğaldı ve bu dili evlerinde konuşmaları, yeni doğan çocuklarına o dilden seslenmeleri de aynı şekilde doğaldı. Doğal olmayan, o dilin yok sayılmasıydı ve kapının eşiğinde bekleyen yeni hayat... hayatlar... çocuk daha evden çıktığı anda sarsılıyordu. Bütün dertlerinize ve acılarınıza rağmen kendinizi ifade etmek için dert ve acı yetersizleşiyordu. Anlatmayı bilmek gerekekiyordu...

Günümüzde, bazı filologlar, dili dört biçimde inceliyorlar; evdeki dil, sokaktaki dil, görsel dil (tv, müzik), eğitim dili. Buradan yola çıkarak da, bu biçimlerdeki farklılıkların çocuk psikolojisinde neden olacağı sonuçları tartışıyorlar. Evinde anne-babasından ilk sözcükleri öğrenen çocuk, tv.den kavga sözlerini, popüler müzik nakaratlarını alıyor, sokakta vulger bir kültürle ve dille tanışıyor, eğitim sürecinde de bir yarış atı gibi, İngilizce eğitime yönlendiriliyor. Bu sürecin kaçınılmaz sonucu da kişiliklerin daha ilk yıllarda budanması, ya da en azından ciddi biçimde sarsılması oluyor.

Birde bu çocuğun, ev dilinin başka bir dil olduğunu düşünün... Ben Lazdım, ana dilim Lazcaydı ve doğaldır ki, Türkçe'yi aksanlı konuşuyordum. Bu bir Türk'ün İngilizceyi bozuk konuşması gibi bir şeydi. Ama aksanım yüzünden bana gülüyorlardı. Sokakta, okulda böyleydi bu. Türkçeyi aksansız konuşma çabası, adeta hayatımı ve giderek ailemin hayatını yönlendiren başlıca neden olmuştu. Mağdur olmayalım diye İstanbul'u terkederek Ardeşen'e dönmüştük örneğin. Sınıfta kalmış bir yıl kaybetmiştim. Aptal olduğumdan mı? Yoksa tembelliğimden mi? İkisi de değil, ben başka bir dili konuşuyor ve düşünüyordum...

Bu durum bende, onulmaz yaralar açtı. Biliyorum ki pek çok Laz da, daha başka kültürlerin insanları gibi aynı sıkıntıları yaşadı. Sistem ve süreç bizi sağlıklı bir eğitime değil, sokağa itiyordu. Seçeneklerimiz, işimiz, hayatımızın akışı, bu ilk bakışta yeterince yerli yerine konamayan neden yüzünden derinden etkileniyor, yönlendiriliyordu.

Bu süreci, sıkıntıları yaşayanlar, kendileri ebeveyn olduklarında, aynı sıkıntıları çocuklarının yaşasın istemediler ve ortaya asimile olmuş koca bir kuşak çıktı. Bunun kültürel çözülmeden başka bir anlamı yoktur. Bugün büyük şehirlerdeki Laz gençlerin, çocukların pek azı Lazcayı biliyor. Hatta Lazların geleneksel coğrafyasında bile böyle bir durum, aynı boyutlarda olmasa bile söz konusu.

Dünyanın birçok yerinde de durum böyle. Tarih boyunca egemen kültürler, diğer kültürleri çözmüş, etkisizleştirmiştir. Ama artık daha güvenli bir zamanın çocuklarıyız. Dünyanın koşar adım Anglo-Sakson diline ve kültürüne aktığı bir zamanda, yerel kültürleri geliştirmeye çalışmak ilk bakışta anlamlı görünmeyebilir. Ama doğrusu bu değil. İnsanlık, hafızasındaki her kültürü taşımalı, yaşatmalı ve geliştirmelidir ki gelecek daha güvenli ve zengin olsun.

Tersi durumda, bu yerel kültürlerin insanları iflah olmaz bir yabancılaşmaya yakalanır, kendi kökenlerini kendisine bile itiraf edemez. Bunu bir suçmuş gibi gizler, kendini başka olgulara, saçmalıklara inandırmaya çalışır. Gerici odaklara uşaklığa kadar uzanan belalı bir yoldur bu, insanı ucubeye çevirir, aşağıda aktaracağım SİMA Vakfı pikniğinde yaşadığımız, muhatab olduğumuz çirkinlikler türünden olayların aktörü haline getirir. İki dillilik, milyonlarca insanın yazgısıdır belki, kaçınılmazdır; başka kültürlerle ve insanlarla uzlaşmanın, anlaşmanın gereğidir ama, ille de insanın kendi benliğine düşman olmasını gerektirmez.

Yıllar sonra, çocukluğumu ve ilk gençliğimi gerilerde bıraktığım zamanlar, kendi kendime "ben kimim" sorusunu ciddi biçimde sormaya başlamıştım. Konuştuğumuz dilin ve kültürün ayırımına varmamız, bir başka kültürün ve dilin farkına varmaktan ve hissetmekten geçmekteydi. Lazlık neydi, Lazlar nereden geliyorlardı ve onların tarihi, edebiyatı, dilleri konusunda ne biliyorduk?

Birçok arkadaş, defalarca kimdir Lazlar diye sorular yöneltirlerdi. Yanıt üç aşağı beş yukarı aynı olurdu. Uzun dönem Karadenizde (Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa) yaşayan Lazların kökenini açıklamak için, "Pontos dönmesi", "Rusyadan gelme", "Megrel dönmesi" gibi kavramlar kullanılırdı. Bunlar bizim de verdiğimiz yanıtları kapsıyordu... Ama bütün bunlar öğrenme merakımızı kamçılayan ufak ayrıntılardı... Okunacak bir kaynağa ulaşmak bizleri aşıyordu. Ve kulaktan dolma bir Laz tarihi yaratmıştık.

İlk kez ciddi biçimde sarsılmam gazetecilik yıllarımda olmuştu. Ropörtaj yapmaya gittiğim Laspetkim-İş Sendikasının ikinci başkanı Lazdı. Merakla nereli olduğunu sordum. Sakarya dedi... Bir anlam verememiştim. Kökenini sordum. '78' muhacirleriyiz dedi. Konuyu bilirmiş gibi "öyle mi?" dedim... Ve nice sonra Eski takvimle (1293) '93' harbi denen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ından sonra bu coğrafyaya göç eden ve Bolu, Bursa, İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Yalova ve Zonguldak'ın çeşitli yörelerine yerleşen Lazların varlığından haberdar olmuştum. Şaşkınlığımı satır aralarına gizleyecek kadar kolaycı bir mantıkla hareket etmedim. İmkanlarım ölçüsünde araştırma-incelemelerde bulundum.

Bir süre sonra yeni bir dönüm noktası olar Laz kültürü, dili ve edebiyatı konularında ya yın yapan Ogni dergisi yayınlanmaya başla mıştı. Şimdi daha çok kaynağa ulaşma ve bı tarihi yakından öğrenme şansını yakalamıştık.. Ant Yayınları tarafından yayıma hazırlana "Lazların Tarihi" adlı kitap epeyce kafamı ka rıştırmış ve "acaba" soruları bırakmıştı. Kitap tan öğrendiğime göre, "bir üst kültür"e dah olduğumuz iddiaları vardı. Aslında Lazları Gürcü olduğu ve Laz dilinin bir Gürcü diyaleh ti olduğunu bu kitapta okumuştum...Doğrusı nu sorarsanız ilk tepkim "hadi ordan, egeme kültür her yerde mi aynıdır" sorusu olmuşt Bugün ise, "evet egemen kültür her yerde ayn

dır" anlayışı pekişmiştir. Bir anlamda "Lazların Tarihi" adlı kitabın "ortalığı karıştırmakla" iyi bir işlev yüklendiği kanısındayım. İyi ki karıştırmış ve Lazlar artık daha çok araştırma, inceleme yapmaya gerek duyuyorlar. Yüzyıllardır egemen kültürlerin bir alt kültürünü, o coğrafyada yaşayan diğer kültürleri yok sayma ve boyunduruk altına alma eğilimleri kuşkusuz yeni değil. Türkiye coğrafyasında 20'nin üzerinde etnik grup var ve bunlar kendi dilleriyle, gelenek ve görenekleriyle yaşamaktadır. Bu durumu, bir beton olarak algılamak da gerekmiyor! Dahası tam bir saçmalıktır.

"Biz Bu Ülkenin Çimentosuyuz"

"Biz bu ülkenin çimentosuyuz", bu tümce milleyetçiliğin, ayrılıkçılığın, bütünleşmenin olduğu her yerde sağduyuyu yeniden harekete geçirmek için bir hatırlatma vurgusu olarak kullanılmaktadır. "Biz bu ülkenin çimentosuyuz." Bu sözü kullanan, azınlık, halk, millet, milliyet yukarıda sözünü ettiğimiz konuların geçtiği yerde birden çimento olurlar. Aslında çimento olduklarının yeni farkına varanlar esas olarak biraz utangaç ve ürkek hareket ediyorlar. Bunlar henüz çimentolaşanlardır. Bunların babaları bu işe "mermer" derdi.

Çimento, mermer muhabbetinin bir başka versiyonunu geçtiğimiz Temmuz ayında, SİMA Vakfı'nın Sapanca'da organize ettiği piknikte yaşadık. Bu pikniğin, Laz kültürünü, geleneklerini ifade etmenin, insanların coşkularını birbirleriyle paylaşmalarının bir aracı olacağını düşünmüştük. Laz kültürü ve gelenekleriyle ilgili olarak yayımladığımız ya da dağıtımını üslendiğimiz, "Lazlar", "Kafkasyadan Karadeniz'e Lazların Tarihsel Yolculuğu", "Nena Murunxi", "Atmaca" ve "Alboni" gibi kitaplarımıza, "Kafkasya Yazıları"nın sayılarını ve Kafkasya kültürüyle ilgili diğer yayınlarımızı da ekleyerek pikniğe katıldık. Amaç, hem kendi okuyucularımızla tanışmak ve hem de kendisine Laz diyen insanlara, tarihleriyle, kültürleriyle tanışma yolunda bir olanak sağlamaktı.

İlk gözlemlerimiz SİMA'nın kültürel açıdan durumunun hiç de iç açıcı olmadığı yönündeydi. Yayınevimiz tarafından kitabı yayınlanan M. Recai Özgün aynı zamanda SİMA Vakfının kurucularındandı ve pikniğe gelip gelmeyeceği vakfın başkanı tarafından bize soruluyordu. Aynı şekilde A. İhsan Aksamaz ve Selma Koçiva da yine bize soruluyordu. Oysa geleneksel olarak yapılan bu piknikte, Laz kültürü konusunda çalışmaları olan dostlarımıza, sanatçı arkadaşlarımıza organizasyonda yer verilmeliydi ve onlar mutlaka bu alana getirilmeliydi. Ama bu bizim derdimiz olsun...

İlerleyen saatlerde bizim kurduğumuz stand ilgi odağı olmaya başlamıştı. Standlardaki Alboni adlı kitabı bahane eden iki kişi, kendi kültürüne yabancılaşmış, kültürlerin kendilerini ifadesi yolunda en sıradan girişimleri bile "bölücülük" olarak niteleyen, kendini var eden değerlere, benliğine yabancılaşmış kendini

bilmez, iki ilginç zat kitabın içinde Stalin resmi var diyerek bağırmaya başlamış, provokasyon çıkarmaya çalışmışlardı. Oysa bu kitap Gürcüstan'da Lazca Okullar Direktörü İskender 3'it'aşi tarafından hazırlanmış-okutulmuştu. Bizde ise tıpkı basımı yapılmıştı.

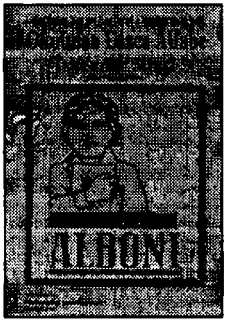
Bu iki zat, Alboni'yi, yani yayınlanmış ilk Lazca alfabeyi kaldırmamızı istiyor, satmamıza karşı çıkıyorlardı. Her topluluk içinde çeşitli eğilimler, düşünceler vardır, olabilir. Bu alfabenin satılmasında da, gizli bir plan, bir vatana ihanet durumu, bölücülük keşfetmeleri de onların sorunuydu. Ama orada yüzlerce insanın onlara itiraz etmesine rağmen, bu iki kişi karşı çıkıyordu. Biz bir tatsızlık çıkmaması için vakıf yöneticilerinin, duruma hakim olmasını önerdik. Vakıf başkanı bunun üzerine standımıza yaklaşarak bizden Alboni'yı kaldırmamızı istedi. Orada bulunan bir yönetici (Mecit Çakırusta) dışında herkes hemfikirdi. Anlaşılacak gibi değildi. Ve halen tarafımızca bu durum anlaşılmış da değildir.

Kimdi bu vakıf yöneticileri? Kimin adına kimin kitabını kaldırtma cüretini gösteriyorlardı. Eğer bir kültür ve geleneğin mirası üzerinde söz sahibi olma istekleri varsa, önce o kültürün sözcülerine kulak vermesini bilmeliler... Pikniğe gelenlerin içinde bu tartışma yaşanırken, onlarca kişi kitabın kaldırılmaması gerektiğini vurguladı. Ne yazık ki bizim adımıza karar verme yetkisine sahip(!) olan SİMA başkanı kendi bildiğini söyledi. Bir Demokratik Kitle Örgütü'ne yakışmayan bu davranış ancak şirket toplantılarında olabilir. Zaten yöneticilerde bu yeri bir şirket olarak görüyorlar...

Kendilerini Lazların yaşadığı bölgelerin kültür ve dayanışma vakfı olarak tanımlıyorlardı. Laz kelimesini ağızlarına almıyorlardı, ama çizdikleri coğrafyadan, kullandıkları isme kadar, durmadan adını ağızlarına alamadıkları bu terimi çağrıştırıyorlardı. Ama sonrasında anlaşıldı ki, kültür faaliyetlerinden onların anladıklarıyla bizim anladıklarımız arasında büyük fark var.

Nitekim piknikte Laz halkının, gençlerin tepkileri de onlara yöneldi. Bir gencin ifade ettiği "burada da okuyamayacaksak nerede okuyacağız" sözleri durumu yeterince açıklamaktaydı.

Sonra vakfın sorunlarıyla ilgili bir toplantıya geçildi. Tabii, toplantı kısa sürede Alboni'nin dolayısıyla da bizim tartışılmamıza dönüştü. Daha doğrusu, toplantıya katılanların çoğunluğuyla, kendisini Laz Türkü olarak tanıtan iki kişinin tartışmasına... onlara göre Laz yemekleri yiyebilirdik, Horon tepebilirdik, hatta hane

Tartışmalara konu olan kitap.
İlk Laz alfabesi 1929'da basılmıştı. Alboni, 1935'te Sohumi'de, onun geliştirilmiş hali olarak yeniden yayınlandı. Daha sonra Stalin döneminde Lazca eğitime son verilince yasaklandı. Türkiye baskısını biz yapmadık. Dağıtımını da biz yapmıyoruz. Ama bizim kitaplarımızla birlikte pikniğe götürmekte ve satmakta sakınca görmedik.

halkıyla Lazca konuşabilirdik. Ama Lazca okumak, yazmak olamazdı. Bunlar "tehlikeli" işlerdi. Anlaşılan SİMA Vakfı yöneticileri de öyle düşünüyorlardı ki iki yıllık faaliyet diye bize, iki adet piknik ve iki adet içkili yemeği anlattılar. Bir de bölgede Lazların ne kadar güçlü olduklarını, pek çok belediye başkanının Laz olduğunu, bu vesileyle ihaleler alabileceklerini anlattılar. Başkan açış konuşmasında "80 üyeniz varsa o kadar dikkate alınırsınız, 800 üyeniz varsa o kadar dikkate alınırsınız." diyerek toplantıya katılanları üye olmaya çağırdı. Bunun nedenine gelince "çevrede başkanlarımız (belediye) soruyor ne kadar üyeniz var diye. Biz rakamı söyleyince bize iş vermiyorlar (ihale demek istiyor), eğer iş verirlerse biz fatura kesip ticari kazanç elde edebiliriz" diyerek tam bir kültür katliamı gerçekleştiriyordu... Zaten 2 yıldır 80 üyeye ancak ulaşabilen vakıf, kendi düştüğü batağa temiz insanları davet ediyordu. Biz, bir vakfın yönetim, denetim, disiplin ve onur kurulu üyelerinin sayısını biliyoruz sayın başkan.... Yöneticileriniz kendi çevresini, ev halkını bile ikna edememiş, üye edememiş ama muhtarlık, belediye başkanlığı ve hatta milletvekilliğine göz dikmişler... Şimdilik ihale işlerini kovalıyorlar... eğer zaman bulurlarsa bir adet Laz kültürü ile ilgili broşürü belki basarlar...

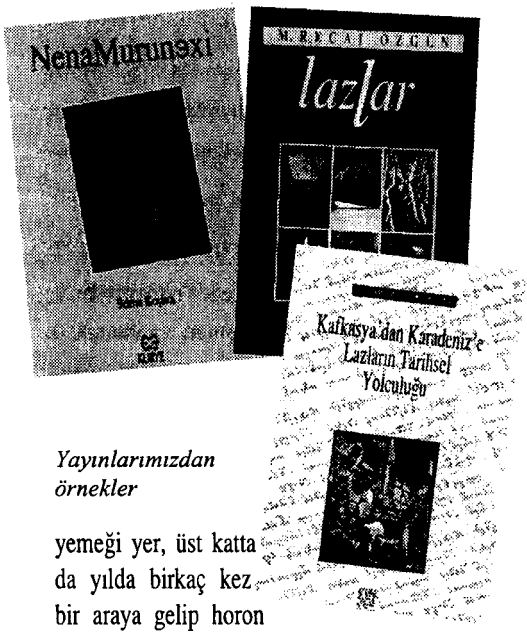
Bunun anlamı ne? Anlamı şu: Biz "tehlikeli işler" yapmayalım, Lazız ama bu ayrı bir konu, siz bizi destekleyin, ihalelere girelim, iş alalım, Vakfımız gelişsin, tatil sitesi kuralım, ileride neden olmasın, milletvekili olalım. Ben anlatılanlardan ve bu vakfın faaliyet raporundan bunları çıkardım...

Nikekim saatler süren ve bizim yayınlarımızın, anlayışımızın tartışıldığı bir toplantıda, o kadar hakarete uğramamıza rağmen, söz almayı başaramadım. Yönetici arkadaş bize söz verme cesaretini ve basiretini gösteremedi. Toplantı bitti ve vakıf yönetimi fasıl heyeti eşliğinde "Safa geldiniz dostlar" türünden bir şarkıya başladı ve Türk Sanat Musikisinin kıyılarına yelken açtı. Biz bu müziğe karşı değiliz. Ama bu pikniğin adı Laz pikniğiydi. Gözler Birol Topaloğlu'nu, Zuğaşi Berepe'yi aradı... ama nerde?

Bu piknikten geriye acı bir tat kaldı ağzımda. Kötü organize edilmiş horonlar ve tulum dışında, yaptıkları Trabzon'lu bir türkücünün Türkçe türkülerini gün boyu çalmak oldu. Sonra da fasla geçtiler. Orada Laz kimliği ve kültürüyle ilgili tek ciddi girişim, bizim yayınlarımız ve Selma Koçiva'nın Lazca şiirleriydi ve onları da engellemeye çalıştılar.

Bu piknikten neden bu kadar söz ettim? Çünkü bu girişimi bulunduğumuz yerin, düştüğümüz durumun bir ölçüsü olarak kabul ettim, öyle gördüm. Dolayısıyla da, bir halkın, bir kültürün değerlerini kendilerine payanda yapmaya, rantiye kaynağı olarak kullanmaya çalışanlarla hesaplaşmak, bu türden eğilimleri teşhir etmek ihtiyacı içindeyim.

Bu türden insanlara, örneğin SİMA vakfının bazı yöneticilerine son sözüm şu: Gitsinler İzmit'te bir Laz lokantası açsınlar. Bol bol Laz

Yayınlarımızdan örnekler

yemeği yer, üst katta da yılda birkaç kez bir araya gelip horon teperler, sonra da Türk sanat müziği ile efkarlanırlar, ama hepsi bu kadar. Laz kültürünü işlemek, Laz kimliğini ifade etmek, bu kültürün ve kimliğin zenginliklerini hayata aktarmak, başka kültürlerle bu çerçevede bir alışverişe girmek gibi sorunlar onları aşar. Çünkü her şeyden önce durdukları yer, hayata bakarken sahip oldukları kaygılar, amaçları buna engel.

Geldiğimiz aşamada, Lazlar şu soruların karşılığını vermeli: Ben kimim? Ben hangi kültürden geliyorum? Bu konuştuğum dil, nasıl bir dildir? Tarihsel kökenlerim nelerdir? Ve bunları sağlıklı bir temelde tanımlamanın yolları nelerdir?

Bu yönde adımlar atıldı ve sürüyor. Bu, somut olarak Ogni süreci ile başladı, bugün de bizler yine aynı çabayı sürdürmeye çalışıyoruz. Amacımız ne? Kimse olmayacak sonuçlar çıkarmaya, paranoyakça bağlantılar kurmaya kalkmasın. Bu gülünç olur. Globalleşen dünya söyleminin bu kadar kullanıldığı bir zamanda, isteklerin, amaçların ulaşacağı en uç nokta bile bellidir; bu, en kısa tanımıyla Laz kimliğinin diliyle, tarihiyle, gelenekleriyle, folklorik boyutlarıyla açığa çıkarılması, zenginleştirilmesidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, etnik olarak Türk olmamak, tamir edilebilecek bir durum olarak görülüyordu! Bir insanın etnik kimliği neden hata olsun? Laz olmak suç mudur? Ben Lazım demek, Lazca konuşmak neden tehlikeli olacakmış? Laz kültürünün en önemli özellikleri, horonu ve fıkralara konu olarak folklorik özellikleri midir? Gerçekten böyle midir?

Elbette hayır. Laz aydınları olarak yapmamız gereken yemek, içmek, ya da rantiye kavgalarından uzak, gerçek bir vakfı, gerçek bir enstitüyü veya kültür merkezini kurmak ve sağlıklı bir çerçeve oluşturarak çalışmaktır. Bir an önce böyle özverili çalışmalar için biraraya gelmeliyiz. Laz yemeklerini elbette yiyeceğiz, tulum eşliğinde horon da tepecek, fıkralar anlatarak güleceğiz, piknikler toplantılar düzenleyeceğiz. Ama bunlar etkinliklerimizin birer boyutu olacak. Temelde ise bilimsel bir çalışmanın örgütlenmesi yatmaktadır. Geniş zamanlı bir dil olarak Lazcayı, arkaik bir düzeyden çıkarmak, bir edebiyat dili haline getirmek, olmayacak şey değildir. Ve bunu biz yapmayacaksak kim yapacak?

Kaldı ki, SSCB'nin ilk yıllarında basılmış ve okutulmuş olan Lazca ders kitaplarına ve ilgili dilsel materyallere ulaşmak artık çok kolaydır. Gelişen teknoloji, bilgisayar, internet, diskler, CDler, aklın hükmettiği bir alanda, Lazcanın korunup gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Tersi durumda bizim yaşadığımız sıkıntıları çocuklarımız başka bir açıdan ve daha kötü bir biçimde yaşayacak. Bugün büyük bir çoğunluğu, genel kültürel çözülmenin bir sonucu olarak kimliğini tanımlayacak, kültürünü ifade edecek durumda değil ve daha kötüsü yerine koyabildikleri bir alternatif de yok.

Bugün, şehir kültürü denen şey gerçekte, 1950'li yıllardan bugüne kadar uzanan çarpık kentleşmenin sonucu ortaya çıkan aynı oranda çarpık bir kültürdür. Bu, sokak dilinden yemeğe, müzikten genel yaşama biçimine kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturuyor ve sarmaladığı insanı onulmaz bir yabancılaşmaya, yaratıcı ideallerden ve dinamizimden uzak bir boşluk durumuna itiyor.

Gerçekte binlerce yılın ülkesine egemen olan tablo bu olmamalıydı tabii ki. Ama kültürel oluşumun temelinde yerel kültürlerin yadsınması yattığından, olası bir zenginliğin yolu daha baştan tıkanmış oluyor. Geriye oldukça yoz ve sınırlı bir dil ve çeşitli yerel kültürlerin oldukça geri düzeyde harmanlanmasından kaynaklanan bir yaşama biçimi kalıyor.

Artık, ne yapmalıyız sorusunu sormak iyice anlamsızlaşmakta. Yapacağımız şey, bir enstitü kurmak ve Lazca'nın, Laz kültürünün sorunlarını bilimsel bir temelde tanımlamak, çözümleri de yine aynı yöntemle üretmektir.Önemli olan ilk adımı atmaktır diye düşünüyorum. Gerçekte, Ogni bir ilk adımdı. Şimdi diğer adımlarda sıra. Sağlıklı olan, eksik te olsa doğruyu söylemek, sadece birşeyler yapmış görünme, bir şeyleri söylemiş olma isteğinden kaynaklanan, yanlışlıklardan sakınmaktır. Kuşkusuz yapacağımız şey, bir anlamda iğneyle kuyu kazmaya benzeyecek. Ama uygulamada yapabileceklerimizin, hiç te az olmadığını göreceğimizi düşünüyorum. Burada, Macar asıllı İngiliz akademisyen Bayan İldiko'yi örnek vermek istiyorum. Ardeşen'de üç yıl yaşadıktan ve Laz kültürünü inceledikten sonra, Laz kimliği ve kültürü hakkında, İleride, D.Karadenizde Tarih ve Efsane adıyla yayımlayacağımız, mükemmel çalışmalar yapmıştı. Yani biz çalışmaya başlayınca, yapacak çok işimiz olacak.

Çocuklarımızın yanlış rüzgarlara kapılmasını istemiyorsak, kendi rüzgarlarımızı estirmekten başka çözüm yok. Kültürümüze, kimliğimize sahip çıkmalı, geliştirmeli ve bunu Türkiye'ye hediye etmeliyiz. Yoksa Lazca yazıp çizmek bir hayal olmaya devam edecek ve insanlarımız, kökenlerini açıklamak için, "Rus Göçmenliği", "Pontos Dönmeliği", "Gürcü Lazlar", "Megrel bozması" gibi, her biri ötekini çizen, tanımlamalara sığınmaya devam edecektir. ▲

Unutulan Laz Evleri

Genelde yaşlı Lazlar ev açılışını evi yapan ustaya bırakırlardı. Bu, ustaya değer vermenin bir göstergesi idi. Yaşlı Lazlar dualarla evin açılışına eşlik ederek topluma önder olurlardı.

Muxammedi İslamoğlu

Ev denildiği zaman içinde torunlar, baba ve dedenin birlikte yaşadığı yuva akla gelir. Yemyeşil bahçeler içinde birer konaktır bunlar. Bahçeler ve bostanlar, yeryüzünde biz de varız diyen tüm sebze ve meyveleriyle, sayfiye evlerini rüyalar alemine sokar. Avlusunda *serendesi, çeşmesi, oçambresi, xalesi* ile tam bir farklılık arz eder. Bir de Laz evlerinin en yakın dere ve ırmaklarına kurulu olan her evin veya sülalenin değirmenleri de olur. Bu yapı 20'inci yüzyılın ikinci yarısından sonra birden gözden düştü. Herkes eski Laz evlerini yıkıyor, yerine betonarme evler dikmeye çalışıyordu. Ben tam bu zamanda dünyaya geldim. Bir tarihin gözlerden kazınmasına şahit olmak varmış ve oldum. Her eski ev yerle bir ediliyor, sonra onunla hiç alakası olmayan, mimari hiçbir değer taşımayan yapılar kuruluyordu.

Köylerimize henüz araba yolları yapılmamıştı. Betonarme binaların; kumu, çakılı, çimentosu, kerestesi, kiremiti hep atlar ile taşınıyordu. Bu atları ilk defa bu kadar yakından gö düğümüz için yaşıtlarım ile bu atlarla çok ilg leniyorduk. Sağına ve soluna tahtadan yapılm kutu şeklindeki küfeler ile bu hayvanlar Kar deniz'in dik yamaçlarına doğru patika yolla dan ağır yükleri taşırken, bizler peşlerinden gi mekten çok hoşlanıyorduk. Bir defasında ağ yükü ile diz üstü çöken ve can çekişmeye ba layan hayvanı seyretmiştim. Hayvan gözler min önünde öldü. Onu, yol kenarındaki küçü bahçeye gömdüler.

Evet insanlara bir şeyler olmuştu. Israrla e kiyi kazıyor ve yeni bir yapı olan betonarme e için kendilerini yırtıyorlardı. Babalar, bazen d büyük erkek çocuklar da gurbette idiler. Eski gözler önünden kazımak için insanlar birb rleriyle yarışıyorlardı. Biz de o sıra yeni evim zi yapıyorduk. Ama eskisini yıkmamıştık. Çür kü eski eve diğer amcalarım da ortak idiler. E yıkımları öyle çoktu ki; yıkımları seyretmel orda bulunmak en büyük zevklerimizdi.

Eski evler, taş, ahşaptan değişik kompozi

larında taş ocakları bulunarak, oralarda kırılarak, çevrelere düzeltilerek taşınarak getirilirdi. *Axir* tamamen taştan yapılırdı. Evin *axir* bağı bittikten sonra ev artık ahşap olarak yapımına devam edilirdi. Evin köşelerinde tahtalar, "kurt boğazı" denilen bir yöntem ile birbirine geçirilerek kenetlendiriliyordu. Bu çok özel bir yöntemdi. Böyle yapılan bir evin yıkılması imkansızdır. Tahtalar enine bir burgu ile delinerek içine düzgün olarak hazırlanmış çubuklar sokulurdu. Böylece tahtalar birbirine bağlanırdı. Ev yapımında bu tahta çivileri kullanmak Laz evlerinin en önemli özelliklerinden biriydi. Bu yöntemle yapılan evlerde metal çiviler kullanılmazdı. Böyle ev yapmada kullanılan yöntem tek değildi. Evin duvarlara ahşaptan gözenekler yapılıyor, yalıdan toplanan geniş büyük çakıl taşlarını gözeneklere yerleşecek şekilde yontarak ahşap ve taşın çok güzel sentezi yapılıyordu. Bu yapı biçimi evleri nakış nakış örülmüş gibi bir başka gösteriyordu. Bir başka yapı biçimi: Ahşaptan üçgen şeklinde geniş gözenekler yapılıyor ve bu gözeneklerin içi tuğla ile örülüyordu. Bu yapı biçimi daha sonra sıvanarak eski özelliğini kaybetti. Her ev kendi başına bir sanat eseri olmak zorundaydı. Çünkü her ev, yapıcısı usta ile yadedilir ve sahibi ile şöhrete ererdi. Evi yapan ve yaptıran elele vererek bir şaheser ortaya çıkarırlardı. Bu yaptıkları ev ile hem usta, hem de sahibi övünürdü.

Bu işin edebiyatı da yapılıyordu. Bir örnek verelim: Böyle güzel evlerin yapıldığı çağda, bir aile ev yaptırıyormuş; evin hanımı her gün ustalara lahana pişirip getiriyormuş, ustalar hergün lahana yemekten usanmışlar, kadım takip ederek lahana tarlasına girmişler ve ona görünmeden tarlayı tahrip etmişler. Tarlada bir tane canlı lahana bırakmamışlar. Lahanaları yenmeyecek hale getirmişler. Ertesi gün ustalar lahananın dışında bir yemek bekliyorlarmış. Ama olmamış, teyze yine lahana getirmiş, bu sefer de teyze bir de şarkı tutturmuş. Teyze: "*Yeyin üşaklar yeyin. Bir düz bitti ise bir düz daha var*". Lazcası aynen şöyledir: "*Şkomit e berepe şkomit, ar duzi diçoduna ar duzida kon, şkomit e berepe şkomit*". Teyzenin böyle şarkı tutturarak yine lahana getirdiğini gören ustalar şaşkına dönmüşler. Bu anlatımlar Lazların nüktedanlığından ortaya çıkmıştır. Yoksa gerçekte usta ile evi yaptıran ev sahibi arasında en küçük bir kırgınlık olmaz. Böyle bir şey olursa bunu Lazlar uğursuzluk sayarlar. Ustası memnun edilmeyen evi haşarat basacağını anlatan bir sürü deyiş vardır.

Evin tavan bölgesine gelince tavanın tam ortasına, boydan boya *ongure* yerleştirilirdi. Bunun iri düzgün ağaç olmasına dikkat edilirdi. Bu ailenin ekonomik durumuna göre iri ve iyi ağaçtan yapılırdı. Ceviz ağacı olması tercih edilirdi. Ceviz ağacını belli zamanlarda kesip dinlendirmek gerekiyordu. Böyle yapılırsa daha çok dayanacağı deneyimlerden geçirilmişti. Evler bir bir yıkılırken bu ağaçların hiç çürümediğini bizzat görenlerdenim. Bu ağaçlara çivi çakılmadığı için yeni yapılan betonarme binaların cam çeçeveleri, kapı çerçeveleri ve dö-

şemeleri yıkılan bu evlerin ahşabı ile yapılıyordu. *Ongure* dediğimiz bu ağaç evin tam *otrebi* taşının üstünden geçerdi. Yani bu ahşap kiriş tam ocağın üstünden evi boydan boya kaplardı. Bu ağaca bir zincir bağlanır ve tam *otrebi*ye kadar uzatılırdı. Ucunda bir kanca olurdu. Bu kanca ile zincir kısaltılarak uzatılabiliyordu.

Ongureye takılan zincirin ta ateşe kadar uzanması gerekiyordu. Bu zincirin Lazca ismi *klemuri* idi. Çatıya gelindiğinde önce tavanın döşemesi yapılırdı. Bu döşeme yapılırken evin iki baş tarafına direkler dikilir, çatının üst semer direği çakılırdı. Makas ağaçları denilen düzgün ağaçlar saçakları da ayarlayarak dikey olarak yerleştirilmeye başlanırdı. Dikey paralel olarak dizilen makas ağaçlarının üstüne *reka* denilen ve asıl kiremitin üzerine dizildiği çıtalar ölçülü olarak dizilirdi. *Rek*alar çakılırken kiremit boyuna ve kiremitin oyuklarına göre çakılmaya çalışılır. Bu çatı semerine eski Laz evlerinde iç içe çatı semerleri yaparak çeşitli şekiller vermişlerdir. Zamanla bu güzel sanat yok oldu. Şimdi çatılar tek yükselti ve saçaklardan oluşuyor. Bir an gelir ustalar çatı üstünde başına ve sonuna bir çıta çakarlar ve bu iki çıta arasına ip gererler. Ustalar bu zamanda bir garip çalışmaya başlarlar. *Rek*alar çakılıyor ama sanki ustalar boş yere çekici keseri vuruyorlar gibi gelir. Bir de vuruşlarını ahenkli yaparlar. Bu çalışma çok eğlenceli geçer. Evi yaptıran ev sahibi ipe bir kumaş asar. Komşular, dostlar da gelip kumaşlar asarlar. İp rengarenk kumaşlarla donanır. Hediyeler geldikçe ustalar coşar. Çalışma bir bayram havasına dönüşür. Tak taka, tak taka, tak taka sesleri ile *re*-*ka*lar çakılmaya devam eder. İş aslında durdurulmaz ve büyük bir çabuklukla devam eder. Kiremitlerde büyük bir çabukluk ile örtülür. Evin tepesine asılan kumaşlar ustalarındır. Onlara verilir. Bu davranış yine geleneklerdendir.

Çatı bittikten sonra iç donanıma geçilir. Tuvalet banyo yapılır. Bir de Lazlar kapalı bir toplum olduklarından her yatak odasında döşemelere bir kapak yapılır. Bu kapağın altında betondan bir su yalağı ve suyun dışarıya atılması için atık su yolu vardır. Bu kamuflajlı banyoları yeni eşler kullanır. Evde büyüklerin yanında yıkanmak, bunun için gürültü yapmak büyük ayıp sayılır. Bundan dolayı yeni evlilerin eşleri ile rahat rahat yıkanmaları için bu yöntem bulunmuştur.

Dolaplar, kiler, kaşıklıklar, kazanlıklar, askılıklar ve daha birçok şeye gerekli olan envai çeşit donamı yaparlar. Bu çalışmalar evi yaptıran adamın ekonomik durumuna göre değişir. Eğer ekonomik durumu iyi ise iğneden ipliğe her şeyi yapılır. Ana kapı yapılır. Yine ana kapı üzerine bir yarım kapı daha yapılır. Lazlar buna *koğoporta* derler. Bu işlem tamamlandıktan sonra ana kapı kapatılır.

Bu olaydan sonra evi yaptıran kişi yeni bir öküz, yani *qoci* getirir. Onu keser, yine etini ayarlar, etli pilavını yapar ve yemeği hazırlar. Kafayı pişirirler. O gün bir şölen verilir. Yenilir içilir ve bütün etler tüketilir. Kafa da yenir, temizlenir, biraz yakılır ve temizlenerek boya-

nır. Kafa rengarenk hale gelir. Bu kafa ana kapının üstüne çakılır. Kapının tam üstüne kapıyı ortalayacak gibi, boynuzlar iki yana, yere paralel bir şekilde çakılı durması Lazların yine vazgeçemeyecekleri ev yapma usul ve gelenekleridendir. Bu çalışmadan sonra evin ana kapısı kapatılır. Artık evin törenle açılmasına geçmek gerekmektedir. Evi açmak geleneklere göre o topluluğun en yaşlısına düşerdi. Fakat genelde yaşlı Lazlar ev açılışını evi yapan ustaya bırakırlardı. Bu, ustaya değer vermenin bir göstergesi idi. Yaşlı Lazlar dualarla evin açılışına eşlik ederek topluma önder olurlardı. Topluluk ise hep bir ağızdan dualara "*amin*" diyerek açılışa eşlik ederlerdi.

Bu ev yapımında öküzün, yani *qoc*inin kesilmesi bir güç ifadesi idi. Hatta hayvanın çok gösterişli olması, kimsenin kesemeyeceği kadar büyük olması için bir anlamda Lazlar birbirileri ile yarışırlardı. Bu gelenek Lazların ekonomik yönden zayıflaması ve İslamiyeti kabulü ile yerini *koça* bıraktı. Bugün bu alışkanlıklardan pek bir şey kalmadı. Gelenekler maddi koşullar ile beraber, onların yanısıra gevşeyerek zaman içinde etkinliğini kaybetti. Giderek tamamen ortadan kalktılar. Şimdilerde evinin yapımını bitirenler en sonunda bir koç kesiyorlar ve bunu adak geleneklerine göre eşe dosta dağıtıyorlar. Yalnız bir evi tamamlayan unsurlar da peşi sıra gereklidir. Birincisi ve en önemlisi su ihtiyacını karşılayan çeşme kapıda olmalı. Bu o evin şanıdır. Çeşmeler Laz kültüründe ayrı bir yazıda incelenecek kadar önemli bir yapıdır. Yine dışarda dört direk üstüne yapılan meydan tuvaleti olurdu. Lazlar buna *xale* diyorlar. Bu da önemli bir yapıdır. Pisliğin üstü kuru yaprak ve eğreti otu ile örtülür, kokmaması sağlanır ve bu pislikler tarımda kullanılırdı. Bu meydan tuvaleti basit tahtadan yapılırdı. Evler modernize edilirken, çayın gelişinden sonra, tarım çay lehine tekelleşince *xale* de ortadan kalktı. Çeşmeler de kalktı. Beton evler yapıldıktan sonra su mutfağın içine alındı. Modern evlerde olduğu gibi evin içine girdi.

Evin en çok rüzgar alan cephesine, avluya karayemiş fidanı dikilir. Karayemişe "*Lazkirazi*" denir. Meyvesi yenir. Kışın yapraklarını dökmez, evi rüzgardan korur. Bir ev için çok önemlidir. Evi sert rüzgarlardan korur, sıcak tutar. Evler, eski evlerin yerine yapıldığı için eski evlerin avlularında bulunan karayemişler kesilmediği için yeni evlerin avlularında da bulunmaktadır. Lazlar, karayemişe yani *Lazkirazına* "*m3u*" derler. Evi esas gösteren avludur. Lazlar avluya evliya derler ama bu Lazca değildir. Avlunun asıl Lazcası *koda*dır. Koda ya da avlunun düzeni, güzelliği o ailenin asaletini gösterir. Bunun için avlunun düzenine çok önem verilirdi. Lazların yaşadığı yerler genelde engebelidir. Bu nedenle Lazlar genellikle merdiven ya da kaldırım yapımında ya da düzenlemesinde çok ileri idiler.

Yokuşları nakış nakış merdivenlerle işlerler. Çevre düzenlemesine önem verirler. Aslında bir evi de gösteren bunlardır. Bunu bildiklerinden mi, engebeli araziye sahip oldukların-

dan mı, yoksa araziyi düzeltme duygularından mı olacak o pek birbirinden ayrılmaz; çünkü bir yandan da araziyi düzeltmek ve orayı yaşanır bir duruma getirmek zorundalar.

Çevresi otlarla kaplı olan evler iyi sayılmaz, temiz olmayan otlar, sarmaşıklarla kaplı evler Lazlarda *virane*, sahipleri ölmüş diye düşünülür. Böyle güzel bir evin önünden geçen Laz durur, düşünür, dua eder. Duayı önce evi yapan ustaya, yaptıran evsahibine, soyuna sopuna dua ettikten sonra tanrıdan *Ğoromotişe* herkese böyle bir yuva nasip etmesi için yakarışta bulunur. Eski Lazlarda daha iyiye sahip olmak için toplumsal bir yarış vardı. Yaşlılar gençlere rehber ve yardımcı olurlardı. Toplu çalışma ve imece çok gelişmişti.

Tüm bunları anlatırken, *oçaxale*yi de unutmamak gerekir. *Oçaxale*, çöplük anlamına gelmektedir. Laz evlerinin hemen hemep hepsinin bir cephesi açık çöplüktür. Bu olumsuz bir yapıdır. O zamanlar çevre kirlenmesi pek o kadar ileri olmadığı ve çöp ve artıklar bostan ve tarımda kullanıldığı için pek önemsenmiyordu. Bunu da zaman içinde yeni yapılar yaygınlaştıkça, kendilerine yakıştırmadıkları için kaldırıldılar. Tuvalet çukurunu bile foseptik çukur haline getirmişlerdi. Bugün böyle bir şeyle karşılaşılırsa, böyle bir yapı görülse o evde oturanlar ilkel *oçaxale* kültürünü yaşayan insanlar olarak tanımlanır. Bu yapı sevimsiz bir durum arzeder.

Karaboğaz (Kurtboğazı) geçme tekniği ile yapılan bu evler, tahtalar yine ahşap çivilerle birbirine çakılarak yapılan bu yapılar depreme dayanıklı yapılardı. Bu yapıların bazen yöresel özellikler taşıyan çok katlı evler de yapılıyordu. Genelde bir bodrum kat, onun üstünde oturma yeri, yeni insanların yaşamlarını sürdürecekleri bölüm olurdu. Çatı ise bir depo olarak yapılırdı. Bu çatılar bir depo, bir ardiye veya otluk olarak kullanılırdı. Yeni yapılar yapılmaya başlanıldığı zaman bu oluklu kiremitler değişti, yassı ve ince oluklu, birbirine kenetlenen kiremitler tercih edildi. Çok az da olsa çatıyı kiremitle örtenlere de rastlanırdı. Evlerin bodrum katları birkaç bölüm olarak yapılırdı. Bodrumda yer kalmamışsa ek olarak yerler yapılırdı. Genelde bunlar evlere bitişik olarak yapılır ve üstü ahşap örtülür, otluk olarak kullanılırdı. Tarım için kullanılana tarım araç ve gereçleri de bu ek binalar altında saklanır ve korunurdu.

Evin oturma odasının arkasına *jilemona* denirdi. *Jilemona* da evin duvarına bitişik kışlık odunlar biriktirilir. Bu odun yığınına *ç'arma* derler. *Ç'arma* yani odun yığınlarının çok güzel yığılması gerekir. Dağdan bu odunlar *arka* ile taşınır. Bunu gören diğer komşu Lazlar evin gelinine gıpta ile bakarlar. Aferin gelin hanıma derler. Oturma evin en teferruatlı yeridir. Ateş orada yakılır. Ateş yakıldı mı çevresinde oturulur ve sohbet edilirdi. Tavana asılan *klemuri* zincirin ucunda kazanlar asılı olur ve yemekler pişirilir. Bir köşede evin erzaklarının bulunduğu kiler, köşelerde gerekli olan bütün araç ve gereçlerin asılıdığı ve takılı olduğu aksesuvarlar yer alırdı. Bu oturma kısmındandan

diğer odalara geçmeden önce selamlığa geçilirdi. Burdan diğer odalara geçmek gerekiyordu. Salonlar genellikle az ışıklı ve loş olurdu.

Misafirler önce selamlıkta karşılanırdı. Sofaya alınmadan önce en yakın misafir odasına alınırdı. Sofaya açılan odalar genellikle misafir odalarıdır ve yatak odası olarak da kullanılabiliyordu. Bazen bitişik yapılan tuvaletlere de rastlanmaktaydı. Böyle yapılnmasının nedeni evi kötü kokulardan korumaktı.

Engebeli araziye yerleşen Lazlar, genelde evlerini yaparken, sağlam yamaçları ve bir de denizi gören yerleri tercih ederlerdi. Birbirine uzak ve dağınık bir şekilde evlerini inşa ederlerdi. Lazlar evlerini sahip oldukları arazinin tam ortasına yaparlardı. Uzun zaman denenmiş sağlam bölgelere ev yaparlardı. Bilinmeyen tehlikeli bölgeler tercih edilmezdi. Yapı bakımından köklü ve kendine özgü özelliği olan bir yapıya kavuşmuşlardı.

Bunda Lazların kıvrak zekasının çok önemli etkisi vardır. Bölge insanımız eskiden de yapı ustası olarak başka bölgelerde çalışırlardı. Yeni yapıyı da kısa zamanda öğrendiler. Diğer büyük şehirlerde müteahhitlik ve yapı ustalığında önemli başarılar kazandılar.

Yapıda ahşap kullanımı, yöresel bir yapı tarzıdır. Bölgenin ormanlık bölge olması, ahşabın kolay ve ucuz bulunması gelişmiş ahşap yapıya katkıda bulunmuştur. Doğu Karadeniz nemli bir atmosfere sahiptir ve ahşap kullanımını zorunlu kılmaktadır. Yapıcılıkta ahşap yöresel bir yapı tarzıdır.

Yapıcılıkta kullanılan bir yöntem de gözenek gözenek boşluklar bırakılmasıydı. Bu boşlukların içine uygun şekillerde çakıl taşları yerleştirilir (göz doldurulması), böylece de değişik, çarpıcı bir görüntü oluşturulurdu.

Bir başka yöntem, ahşap çok daha geniş çapraz üçgen şeklindeki gözenekler bırakılması şeklindeydi. Bu gözenekler tuğla ile içi örülerek duvar tamamlanıyordu. Bazen tuğla yerine başka harç veya taş kullanılırdı. Bu, yapılara dışardan güzel bir görünüm verdiği için sıva yapılmazdı. Bu evler uzaktan rengarenk desenli gözükürdü. Daha sonra bu güzel duvarları sıvamak moda oldu. Evler eski görünümünü kaybetti. Bunun nedeni ilk defa ağaların ve varlıklı aile evlerinin bu şekilde yapılmasıydı. Bu evlere "beyaz konak" gibi çarpıcı isimler de takılınca yeni yapılan konutlar ister istemez bu hale dönüştü. Ev yapımında kullanılan planlar genelde aynı idi. Bunu değiştirmeyi düşünmezlerdi. Çok gerekli olursa şartların zorlaması ile ancak değiştirirlerdi. Ortak kullandıkları büyükçe oturma odasının ve diğer odaların genişliği, ailenin büyüklüğüne göre değişirdi.

Laz evlerinin diğer bir bölümü evin hemen yanında bulunan *serendeler*'dir. Bu yapılar yine ahşaptan dört direk üzerine inşa edilirlerdi. Yiyecekleri kurutmak ve korumak için dışardan hava alan, rutubet yapmayan direkler üzerine tek oda çatılarak inşa edilen bir yapı idi. Bu yapı Lazların evlerinin avlusunda muhakkak olurdu. Kızı istenen bir aile *evet* demeden önce kızı isteyen ailenin evini gizlice

bir vesile ile ziyaret ederek kapılarında serendesi var mı diye bakardı. Eğer kapılarında serende yok ise o isteğe *hayır* cevabı verilirdi. *Serendeler* sosyal yaşamda böylesine önemli olmalarının yanı sıra ekonomik hayatta da çok gerekli idiler. ▲

Bu araştırmada adı geçen bazı deyim ve kelimelerin karşılıkları:

1 Meci-imece: Karşılığında ücret almadan toplu olarak yapılan işin adı.

2 Papuli: Lazcada, dede.

3 Otrebi: Önünde ateş yakılan dikdörtgen prizması bir taş. Bu taşa ocaklık taşı da denir.

4 Xoci: Öküz.

5 Xameli: Toprak çekmeye yarayan saplı geniş bir tahta. Tam orta yerinden iple bir sırığa bağlıdır. Geniş tahtanın sapından tutarak iki yanına da basarak kalabalık insanlar ipin bağlı olduğu sırığı çekerler. İlkel bir greydere benzemektedir.

6 Axir: Hayvanların beslendiği evin altında bir bölüm. Bodrum.

7 Kurt Boğazı: Özel bir şekilde birbirine kenetlenen eski evlerdeki ahşap köşelere verilen isimdir.

8 Duzi-Zeni: Genelde dere kenarlarında kör duvarlar çekilerek oluşturulan tarla. Sulama özelliği olduğu için sulu tarımda da kullanılırdı. Körduvar: Kara taşlar ile yapılan çimento kullanılmamış duvar anlamına gelir.

9 Ongure: Döşemelerin alt kalasları, kirişler.

10 Klemuri: Kazan asılan ve yemek pişirmeye yarayan tavana asılmış zincir.

11 Reka: Kiremitleri tutan ince çıtalar.

12 Koboporta: Ana kapıda yapılan yarım kapı. Gündüz bu kapı kapatılır. Büyük kapı açık olur.

13 Karayemiş-Mbu: Buna "Laz kirazı"da denir. Töreye has bir yemiş. Siyah salkımlar halinde oluşur. Çekirdeği olan bir yemiştir.

14 Avliya: Avlu.

15Virane: Kimselerin oturmadığı ev. Uğursuz veya virane ev de denir.

16 Oçaxale: Lazların evlerinin bir cephesine oluşturdukları çöplük.

17 Koda: Avlu.

18Oda: Evin içi, bölümlerinden her biri. Kodayı Türkçede pek kullanmayız. Ama "oda" Türkçeye geçti. Kelimenin Türkçe olduğu sanılmaktadır.

18 Göz dolması: Ahşap gözeneklerin taşlarla doldurulması şeklinde yapılan bir yapı türü.

20 Muskalı: Geniş üçgen şeklinde ahşap gözenekler bırakılarak yapılan yapılardır. Bu büyük muska şeklindeki boşlukların tuğla ile ya da daha başka bir şeyle doldurulması şeklundi yapılan duvar yapı tarzıdır.

"Gerçek bir demokrasinin yerleşmesinden ve kurumsallaşmasından yanaysak bilmemiz gerekir ki bunun yolu her şeyden önce çok sesliliği sindirebilmekten ve bununla da yetinmeyerek onu toplumsal bir değer haline getirebilmekten geçer."

Megrelce Bir Masal
Kuzey Rüzgârı ve Güneş*

Megrelce, günümüzde hemen hemen yalnızca Türkiye'de konuşulan Lazca'ya çok yakındır. İkisi, Zan dilinin iki diyalekti olarak tanımlanır. Gürcüce ve Svanca'yla birlikte Güney Kafkasya Dil Ailesi'ni oluştururlar.

B.G. Hewitt ve **Z.K. Khiba**

Megrelce, güneyde *P'oti*'den, kuzeyde *Oçamçire*'ye kadar Batı (Sovyet) Gürcüstan'da konuşulur; Gürcüstan'da kralların hüküm sürdüğü günlerde *Zugdidi, Megrelya*'nın başkentiydi. Megrelce, günümüzde hemen hemen yalnızca Türkiye'de konuşulan Lazca'ya çok yakındır. İkisi, *Zan* dilinin iki diyalekti olarak tanımlanır. Gürcüce ve Svanca'yla birlikte Güney Kafkasya Dil Ailesi'ni oluştururlar. Bu dil ailesinde yalnızca Gürcüce edebi dil statüsüne sahiptir. Fonotik açıdan Megrelce, ? (glottal stop) ve ə (schwa)'ya sahip olduğundan Gürcüce'den farklıdır.

Bu metin için, Tiflis Devlet Üniversitesi Toponomi Bölümü'nün bir üyesine minnettarız. Gramer analizine kolaylık sağlaması için her kelime numaralandırılmıştır.

artişa (1) **çrdiloetişi** (2) **boria** (3) **do** (4) **bjas** (5) **ak'artes**; (6) **si** (7) **vari** (8) **ma** (9) **vorekia** (10) **umosi** (11) **mangari**. (12) **ate** (13) **dros** (14) **arti** (15) **nabadiginokuneli** (16) **k'oçk (ə)** (17) **gemk'ortə**. (18) **bja** (19) **do** (20) **boriak(ə)** (21) **miragadeisə**; (22) **miti** (23) **vareniavo** (24) **ate** (25) **meşares** (26) **nabadis** (27) **gegnan3'q'əmapuansəni**, (28) **tina** (29) **i?iinia** (30) **umosi** (31) **mangari**. (32) **dio** (33) **boriak(ə)** (34) **kədurkiu** (35) **mutu** (36) **şeulebuduni**, (37) **mara** (38) **muç'oti** (39) **umoso** (40) **umbardəni**, (41) **teşi** (42) **xolo** (43) **meşare** (44) **umoso** (45) **gik'əranda** (46) **nabadis(ə)**. (47) **borias(ə)** (48) **mutunk(ə)** (49) **vaişuurtə** (50) **do** (51) **kədol**. (52) **tin3'k'əma** (53) **bjak(ə)** (54) **kobarçxaluu** (55) **do** (56) **dosinçx(ə)** (57) **kiana**. (58) **meşarek(ə)** (59) **xate** (60) **gegni?otə** (61) **nabadi**. (62) **şxva** (63) **şara** (64) **vardə** (65) **do** (66) **boriak(ə)** (67) **ağiarə**, (68) **muç'o** (69) **ti** (70) **jərişe** (71) **bja** (72) **umosi** (73) **mangari** (74) **kordəni**. (75)

(*) Bedi Kartlisa (Revue de Kartvèlologie)'nın XXXVII. cildinden (Paris, 1979) çevrilmiştir. Bu çalışma, Sovyetler Birliği'nin Slavik olmayan dillerinin sentaktik tipoloji araştırması için Sosyal Bilim Araştırma Konseyi tarafından desteklendi.

1) = 'bir kere, bir zamanlar': *arti*= 'bir'; *-işa*'daki formlar zarfa ait sayılarla bulunur, örneğin, *sum-işa*= 'üç kere' (Q'ipşidze, 1914. 039); kural olarak, *-işa*'daki böyle sayılar isimlerin yönelme (-in hali?) haline denktir (karş. Çikobava, 1936. 53-4), örneğin *k'oç-işa*= 'adama'; bu hal Eski Gürcüce'de de *-isa* sonekiyle bulunur (bkz. Şanidze, 1976. 31-2).

2) Gürcüce'deki 'kuzey' kelimesinin -in (*-işi*) hali.

3) = 'rüzgâr'; kural olarak *boria* yalın haldedir, ancak isimler birleştiklerinde, yalnızca birleşen ikinci öğe ilgili hal ekini gösterir. Bu surette, burada (5) bize (3)'ün sözdizimi yönünden datif (-e hali) olarak bir fonksiyon üstlendiğini gösterir (karş. aşağıdaki (19)-(21)). Qipşidze, Megrelce'de kuzey rüzgârını, '*djvaruli boria*'= 'djvari rüzgârı', Megrelya'da bir kasaba adı olarak aktarmaktadır. '*Boria*' kelimesi şüphesiz Grekçe orijinlidir.

4) = 've'. Gürcüce'deki '*da*' ile karş.

5) ismin datif (-s) halinde 'güneş'. Gürcüce'deki 'mze' ile karş.

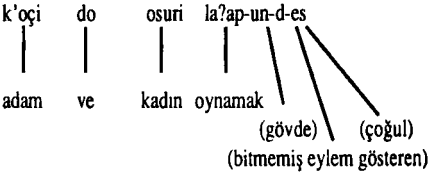
6) = 'onlar (rüzgâr ve güneş) tartışma özlemi çekiyorlardı'; kök *-k'art-* için, Sulxan Saba Orbeliani'nin sözlüğünde 'korkunç öfke' açıklamasıyla aktarılan Gürcüce *k'artoz̲ba*'yla karş. Gürcü gramercilerin sınıflandırmasına göre, bu fiil 'pasif'tir, Batı linguistik geleneğindeki terim tarafından genellikle ne anlandığına karşılık olmamasına rağmen. Çikobava'dan (1936. 114) bu örnekleri karş.:

Megrelce	Gürcüce	
a-kilonuap-u-(n)	e-mtknareba	= esnemek istiyor
a- dzi3inuap-u-(n)	e-3ineba	= gülme hissediyor

Gürcüce'de 'pasif', *-eba* sonekiyle gösterilir (*-a*, 3. tekil şahıs işareti; uyarlama sesli harfi *-e*, datif haldeki bir isimle uygunluk sağlar, yani esnemeye/gülmeye istekli kişiyi gösteren isim. Diğer bir deyişle bu fiiller, açık şekilde özne eksiği olan, gayri şahsi fiillerdir. Gürcüce *-e*'nin, Megrelce'de karşılık düşeni *a-*'dır.

Bu fiilin datif indirekt nesnesi birleşik (NP) olduğundan, fiil çoğul çekimde, *-es* soneki gözükmek durumundadır. Fiil aorist'tir. Çikobava'nın örneklerinin ilkinin çoğulu *a-kilonuap-un-a-(n)*= Gürcücesi *e-mtknareba-t* olacaktı, bu fiil, şimdiki zamanda olduğu için.

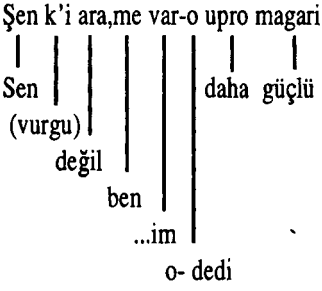
Aşağıdaki iki cümlenin ikincisi, Gürcüce'deki karşılığı gibi, *-a*'da pasiftedir, ama bu defa fiil, (yalın halde) düzenli bir özneye sahiptir:

= adam ve kadın oynuyorlardı.
k'oç(i) osur-su a-la?ap-un-d-u
(datif)
= adam kadınla oynuyordu
Karş. Gürcüce: k'a3i da kali tamaş-ob-d-nen
k'a3i kals e-tamaş-eb-od-a

7) = 'sen' (tekil, yalın).

8) negatif zarf, *var* ile yapılır, olumsuzluğu güçlü bir şekilde vurgulamak için *-i* eklenir (karş. Gürcüce'de *k'i*). Bu cümle şöyle okunacak: 'Sen değil! Ben daha güçlüyüm'=Gürcüce'de:

9) = 'ben'.

10) = 'ben...im-(o) dedi': *vorek*, 'olmak fiilinin 1. tekil şahıs için kullanılanıdır (karş. Gürcüce'de *var*); fiiller, 1./2. tekil şahıs özneleriyle geniş veya geçmiş zamanda *-k* sonekini alır; *-ia*, başkalarının sözlerinin aktarıldığını gösteren ektir, karş. Gürcüce'de *-o*.

11) = 'daha', karş. Gürcüce'de *upro*.

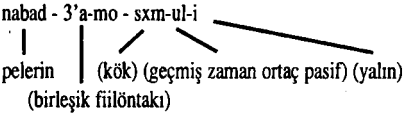
12) = 'güçlü'. Karş. Gürcüce'de *magari*.

13) = 'bu'. İşaret zamiri, isimden önce gelir ve ne ismin hali ne de sayı için değişir (Qipşidze, 1914.043).

14) = 'zaman', datif halde. (13)-(14) = 'o zamanda/esnada'. Karş. Gürcüce'de '*im dros*'.

15) = 'bir'. Qipşidze (1914.032) tarafından belirtilen kurala göre, bu prepose sıfat, ismin haliyle uygun değildir (aşağıdaki (16) ortaçla karş.). Gürcüce'deki prepose sıfatlar, hitap hali, yalın ve ergatif haldeki isimleriyle uygunluk gösterir, datif ve zarf hallerinden önce *-i* sonekini düşürerek, -in (genitif) ve enstrumental'den önce koruyarak. Burada, o halde, Gürcüce *ert-ma k'a3-ma*= 'bir adam' (ergatif) olacaktı.

16) = 'üzerine-pelerin giymiş'. karş. Gürcüce:

= 'pelerin giymiş'.

nabadi, Kafkasya çobanlarının giydiği ağır pelerindir; *-gino*, 'yukarıdan' anlamına gelen fiilöntakısıdır; '*nabadi*'nin giyiliş biçimini göstermek için kullanılır, yani, sadece omuzlardan tutan, sert havalarda vücut çevresini korumak için örten bir giysi. Diğer birleşik, fiilöntakısı *muk'o*, *-kun-* köküyle bilinen palto, ceket vb. giyinmeyi belirttiğimiz

zaman kullanılır. *-kun-* kökü, örtmek anlamına gelir; *-el-* geçmiş zaman pasif ortaçını işaret eder ve *-i* de yalın hali (ergatif *-k*'nin ortaça neden katılmadığına ilişkin (15)'in analizine bkz.).

17) = 'adam', -k(ə) ergatif hali gösterir.

18) = ' (o) geçip gitti': fiil, birleşikfiilöntakısı *ge-mk'o-*'yu içermektedir (orijinal anlam için (28)'le karş.). Kök, *-rt-* = 'gitmek' ve *-ə* (*-u* da mümkün), geçmiş zaman 3. tekil şahısı belirtir. Aorist zamanda *bütün* fiillerin öznesi ergatif halde bulunur, geçişli veya geçişsiz olduklarına bakmaksızın. *Lazca*'da, bütün geçişli fiiller, 'zaman' dikkate alınmaksızın, bir ergatif özne alırlar; Gürcüce'de aorist zamandaki geçişli fiiller ergatif özne ister. Bununla beraber, istisnalar vardır, bunlardan biri (18)'in denkidir, yani, geçişsiz olan *ga-i-ar-a*, ama ergatif özne ister. Güney Kafkasya dillerinde fiilöntakılarının aslî fonksiyonu yön belirtmeleridir. Sonradan tamamlayıcı durum gösterme rolünü alırlar, ki zaman belirten fonksiyonu olur (en fazla gelecek, aorist, geçmiş ve onların türevlerinde bulunur). Bu proses boyunca sık sık, onlarla aslen benzeyen anlamı kaybettiler, hem Megrelce *ge-mk'o* hem Gürcüce *ga-*('... dan dışarı'), bu belirli fiilin durumunda.

19/20/21) Birlikte alınmalılar. Anlamı 'güneş ve rüzgâr'dır. *-k (ə)*, izleyen aoristin öznesi olan (karş. (3)-(5)), birleşiğinin yalnızca ikinci öğesine bağlanan ergatif ekidir.

22) = 'tartışmaları vardı'; Gürcüce'deki eki *mo-i-lap'arak'-es* ile karş. Megrelce *m-i-,mo-i*'den (burada da mümkün) gelir, *mo-* fiilöntakısı ve *-i-*, öznel uyarlama sesli harfidir. Bu sesli harfin fonksiyonu, özne ile direkt nesne arasında varolan ilişkinin kesin tiplerini işaret etmektir (örneğin, direkt nesnenin, özne kişisinin bir parçası veya özneye ait olduğu gibi). (Karş. Çikobava 1936.106-110).

p'is i-bons
| /
yüz

yıkar=yüzünü yıkar (direkt nesne, öznenin parçasıdır.)

i-ç'ans, o, onu kendisi için diker (özne, kendi kaabiliyetinde direkt nesneye karşı rol alıyor). Buradaki problem, fiilin geçişsiz olması ve hiçbir çeşit nesnesinin olmamasıdır. Gürcüce'de 'orta fiiller' olarak bilinen bir sınıf fiilimiz vardır. Bunlar anlamlarından dolayı geçişsizdirler, ama geçişli fiillerin yalnızca beklenen özelliğini gösterirler (gelecek/aorist zamanlarda nesnel uyarlama harfi ve fiil aorist zamanda olduğunda ergatif haldeki özne gibi): geleneksel izah için, böyle bir fiil Gürcüce *moilap'arak'es*'tir, karş. Tschenkèli (chapter 28.1958). Tam buna paralel bir durum, Megrelce *-ragad-*'ta var gibidir. *-ragad-*, *ragadi*'den (Gürcüce *lap'arak'i*) gelen köktür='konuşmak': *-eisə* geçmiş zamandaki 3. çoğul şahıs soneki *-es* için bir değişken olarak gözükmektedir.

23) = 'kim'. Bu, ilgi zamiri '*mi-t(i)*'nin yalın halidir, *-ti*, Gürcüce'deki *-ჳ*'ye tekabül eder; karş. *miti ǧvinsi geşunsəni, k'oçi tina re* (Gudava. 1975.16)= 'O, şarap için adamdır'.

24) = 'değildir, (o) dedi': *re(n)*= 'o... dır/dir. (*n*) olmayabilir; *va-*, olumsuzluk ekidir; *-ia-*, başkasının konuşmasının aktarılmasında kullanılır, karş. (10); *- (v) o* soru takısıdır, karş. eski Gürcüce'deki *-a* ile. Aynı şekilde gelecek zamanda da:

i?i(n)=(o) olacak

i?in-ia=olacak, dedi.

i?in-ia-(v)o=olacak mı? dedi.

(28) 'e eklenen *-əni*'yle birlikteki (23)-(24), yan cümlenin bir belgesiz zamir (=her kim) olarak yorumlanacağını bize göstermektedir. *-ia*'nın yan cümlecikte gözüktüğüne dikkat ediniz, ana cümlecikte de gözükmelidir. Eğer '*miti vareniavo*'yu atarsak, yan cümlecik zaman belirten olarak yorumlanacak.

25) karş. (13)= 'bu'.

26) *şara*='yol'+ön-son fail ekleri '*me...e*' den (*me-şar-e*) 'yolcu'. Hal, indirekt nesneyi veya ettirgen fiilin (28) içinde yer alan öznesini gösteren datif (*-s*)'tir.

27) = 'pelerin'; datif hal (*-s*), direkt nesne veya ettirgen fiilin (28) içinde yer alan direkt nesne.

28) = 'onu, ona çıkarttıracak olan'; kök *-'n3'q'*-= 'çıkarmak'; bileşik önfiiltakısı *ge-gn-*, kaldırılıyor olan nesne, birisinin omuzlarında duruyor olduğunda kullanılır. Çobanın pelerini gibi. Yukarıya ve ileriye hareketi ifade eder; kullanılan önfiiltakısı, ceket vs. çıkarılıyorken *ge-mk'*-dır.*-ə-*, Gürcüce'deki gibi, nötr uyarlama işaretidir, genellikle fiil ettirgen sonek taşıdığında bulunur; (Gürcüce'deki *-a-*, Megrelce'deki *-o-*'ya denk düşmelidir; buradaki *-a-*, Gürcüce etkisindedir. Ettirgen sonek, '*-ap-u-*' (bkz. Deeters, 1930.210.11) şimdiki zaman gövde formantı *-ap-*'tan gelir+bir öğe *-aw-* (karş. Gürcüce *-ev-*); bu ettirgen morfem, ondan sonra tam ettirgen fiil için bir başka şimdiki zaman gövde formantı tarafından izlenir ='*-an-*'; Deeters'e göre, ettirgen formant genellikle fiilin köküne eklenir, bazı fiiller onu, şimdiki zaman sonekine eklemelerine rağmen, yani, mastarda görülen sonek ve şimdiki zamanda gözüken değil (=şimdiki zaman gövde formantı).

ör. mastar=*dv-al-a*=sermek

geniş zaman=*b-dv-an-k*=Ben (b-)sererim (onu)

ettirgen=*gətmo-v-o-dv-al-ap-u-an-k*

= Ben (*-v*) (ona) (onu) serdireceğim

Bu, *-əm*'ın 'şimdiki zaman soneki' olduğu (28)'de gösterdiğimizdir, örneğin,

mastar-gemk'*o/a-n3'q'-əm-a*=çıkarmak (örn. palto)

(Geniş zaman=*mik'-i-n3'q'-un-k*=sen (onu) çıkarırsın)

Gelecek=*ge-mk'-i-n3'q'-un-k*=sen (onu) çıkaracaksın

Ettirgen=*ge-mk'o-/a-n3'q'-əm-ap-u-an-*

k=sen (onu (ona) çıkarttıracaksın.

Şimdiki zamanda, bileşik önfiiltakısının (*ge-mk' (o/a)-*) ikinci öğesi eksiksiz derecesinde (*mik'-*) gözüktüğüne dikkat ediniz, önfiiltakısı *ge-* ekleyerek, gelecek zamanı kurarız (Gürcüce'de fiillerin çoğunluğu-şimdiki zaman+önfiiltakısı=gelecek zaman durumunda olduğu gibi) (28)'in birleşik önfiiltakılarıyla karş.

gin-i-n3'q'-un-k=sen (onu) çıkarırsın

ge-gn-i-n3'q'-un-k= sen (onu) çıkaracaksın

Burada *-i-* öznel uyarlama sesli harfidir, karş. (22) ve Gürcüce *(ga-)i-xd-i*= sen onu çıkaracaksın. Mastarda, *gemk'o/an3'q'əma, -o/a-* önfiiltakısına aittir, ama ettirgen formda *-o/a-* uyarlama sesli harfidir. *-o-*'nun Megrelce'de, Gürcüce'deki *-a-*'nın dengidir. *-o-*'nun umulduğu yerde, *-a-*'nın bulunuşu için yukarıyı karş. (28)'in *-s-*'si 3. tekil şahıs öznesini gösterir ve *-əni* (portmanteau) tabi kılan ektir.

29) = 'O', şahıs zamirinin yalın hali.

30) = 'O, olacak, dedi', (24)'le karş. ; 'olmak' fiilinin gelecek zaman ikinci hecesi ya uzun ya da buradaki gibi kısa olabilir.

31) = 'daha'.

32) = 'güçlü'.

33) = 'ilk'.

34) = 'rüzgâr (ergatif)', aorist bir fiilin (35) öznesi.

35) = 'O üfledi (O'nun üzerine)' *kə-*, önfiiltakısı olan fiillerde sıklıkla bulunan vurgu takısıdır (yani, fiilöntakısının olduğu, özellikle aorist zamanlarda). Fiil hareketinin olumlu tabiatını vurgular ve olumsuzla ilişkili kullanılmayabilir, *Lazca*'yla karş. ***ko-do-vindciri*** = 'uyudum' ve Svanca *çu* ***xoxal*** 'Gerçekten o bilir' (*çu*, aynı köktendir)-Gürcüce'de aynı kökten *kve*, nitekim yalnızca İmereti, Raç'a ve Xevsureti diyalektlerinde bulunur. *-do-*, orijinal anlamı 'aşağı/ya' olan önfiiltakısıdır-(35)'in anlamı Gürcüce'de *da-u-ber-a* ile ifade edilir; *da-*, Gürcüce'de çok erken, yönelme anlamını· kaybetti ve belki (18)'de belirtilen fonksiyonlarla, önfiiltakılarının en yaygını haline geldi; Megrelce'de *-do-+-u-*,3. şahıs için nesnel uyarlama sesli harfi bize *-du-* 'yu vermek için birleşir; nesnel uyarlama, geçişli fiiller için direkt ve indirekt nesneler arasındaki ilişkilerin (yani iyelik, benefaktif) belirli tiplerini ve geçişsizlerin özne ve indirekt nesnesini işaret eder. Gürcüce'de, 'rüzgâr esiyor' dediğimizde, ihtiyari olarak 3. şahıs nesnel uyarlama sesli harfini kullanabiliriz. Yani, *kari(u-) beravs*; bu , muhakkak 'onun üstüne esiyor' anlamına gelmez (doğrusu, genelde bu anlama gelmez); Megrelce'de, tam manasıyla, fonksiyonsuz nesnel uyarlama sesli harfinin aynı kullanımı var gibi gelir. 'Esmek' kökü *-rk-*'dir; 3. tekil şahıs öznesi *-u* ile gösterilir. Bu, son şahıs sonekinin önünde gelen *-i-* (22) de görülene denk bir diyalekt özelliği olabilir. *Oçamçire*'deki Megrelce'de *kə-do-u-rk-u* olacaktı. Fiil, 'O'na vurdu' (örneğin yumrukla) anlamına da gelebilir.

36) = '... kadar'.

37) = 'muktedirdi'; mastar *şe-leb-a*'dır; şe- önfiiltakısıdır (Gürcüce'de *şe-e-dzl-o-* 'muktedirdi' ile karş.); *-u-*, 3. şahıs nesnel uyarlama sesli harfidir, (Gürcüce'de *şe-u-dzlia-*'muktedirdir' ile karş.), kişinin muktedir olduğunu gösterir; datif halde bir isimle karşılıklı ilişkisi olur ve kişinin neye muktedir olduğu bir mastarla /yalın haldeki isimle gösterilir-onun için, 'tersine çevrilen' fiilin daha uygun bir çevirisiyle 'onun için mümkündü' olacaktı; *-leb-*köktür; *-ud-*,bize 'pasif' fiillerin bitmemiş eylem halini gösterir (ve bu fiil, usule uygun görüşle 'pasif'tir). - Gürcüce *-od-* ile karş., örnek:

i-3'er-eb-a= yazılıyor (Megrelce=*i-ç'ar-u)*

i-3'er-eb-od-a= yazılıyordu (Megrelce=*i-ç'ar-ud-u*)

-u-, 3. tekil şahıs özne işaretidir ve *-ni*, yan takıdır, (28)'le karş.

38. = 'ama'. Gürcüce=*magram*

39) = 'ne kadar(da) ';*muç'o* (nasıl) ve *-ti* (de,da,dahi) enstrümental sonek.

40) = 'daha', zarf.

41) = ' (ona) esiyordu'; *u-*, muhtemelen fonksiyonsuz olan, 3. şahıs nesnel uyarlama sesli harfidir. Gürcüce denki *u-ber-av-da* gibi, (35)'le karş.; *-mbar-* köktür;*-d-*, bize bitmemiş zamanı gösterir; 3. tekil şahıs öznesi *-ə-* ile gösterilir (*-u-* olarak da gözükebilir); *-ni*, yan takıdır. Umulan şimdiki zaman gövde-formantı *-un-*'ı gösteren, bir başka bitmemiş eylem formu *u-mbar-un-d-ə/u*'dır.

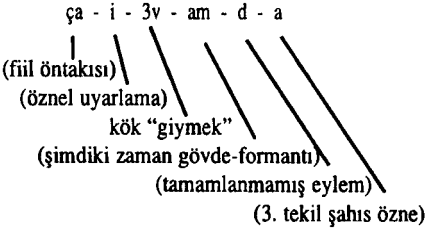
42) = 'böylece'.

43) = tekrar/daha'.

44) = 'yolcu'.

45) = 'daha'.

46) = 'sarınacak(dı)'; mastar *go-k'ir-ua*' dır. Bundan, alternatifi *-k'ər-,-k'ir-*'in kök olduğunu görürüz; *go-*, 'etrafına' anlamına gelen fiilöntakısıdır. Fiilöntakısı, hemen öznel uyarlama sesli harfi *-i-* tarafından izlendiği için sesli harfini kaybeder, bunun için yukarıdaki (22)'ye bkz.; *-an-*, şimdiki zaman gövde formantıdır; *-d-* bitmemiş eylemi ve *-ə* 3. tekil şahıs öznesini gösterir. Tamamlanmamış zaman, bir fiilöntakısına eklendiğinde şart kipi oluşturulur, buradaki gibi. Gürcüce'sini karş.

= ' giyecek(ti)'.

47) = 'pelerin'-datif, (46)'nin direkt nesnesi

48) = 'rüzgâr'-datif, (50)'nin indirekt nesnesi.

49) = 'hiçbir şey'-ergatif, (*-k(ə)*), geçişsiz aoristin (50) öznesi.

50) = 'onun için sonuç vermedi'; bu cümle Rusça ve Gürcüce denkleri gibi çift

olumsuzluk edatı içerir: Rusça =*niçego ne vyşlo*= 'ondan hiçbir şey gelmedi'.

Gürcüce=*araperi ar gamo-u-vid-a*='onun için (-*u*-) ondan bir şey gelmedi'; Megrelce olumsuzluk edatı *va*- fiile eklenir. Fiilin mastarı *gişo-ul-a*'dır, birleşik önfiiltakısı gişa-'nın final sesli harfi, izleyen dudaksı sesli harf, kök -*ul*-'un etkisi altında -*o*- olur, ki (50)'de bulunan kök -*rt*- ile sıra takip eder; kökün anlamı 'gelmek/gitmek'tir. Burada tanımlanan diyalektte önfiiltakısının son sesli harfi aynı kayıt şartı biçiminde -*u*- olur, (50)'deki -*u*- köke ait değil, aksine 3. şahıs nesnel uyarlama sesli harfidir; 'onun için' anlamına gelir (-*u*-'yu, Gürcüce'deki gamo-u-vida ile karş.) ve (48)'le ilişkilidir. -*u*- olarak (da) gözükebilen final -*ə*-, 3. tekil şahıs öznesini temsil eder ve (49)'la ilişkilidir. Şu halde -*i*- nedir? Önfiiltakısı *gi-şa*'dır ve iki fonetik proses bu fiilde ya (50)de bulunan formu ya da alternatif olarak bizde olan *va-g-şu-u-rt-ə*'yı vermek için işlev görebilir. (50)nin tam çekimi şöyledir:

va-i/g-şa-m-i-rt-ə/u = 'benim için sonuçlanmadı (-m-i)'
va-i/g-şa-g-i-rt-ə/u = 'senin için sonuçlanmadı (-g-i)'
va-i/g-şo/u-u-rt-ə/u = 'onun için sonuçlanmadı (-u-)'
va-i/g-şa-m-i-rt-es = 'bizim için sonuçlanmadı (-m-i-...es)'
va-i/g-şa-g-i-rt-es= 'sizin için sonuçlanmadı (-g-i-...es)'
va-i/g-şo/u-u-rt-es = 'onlar için sonuçlanmadı (-u-...es)'

51) = 've'.

52) 'sükût etti'; mastar *dol-ap-a*, 'düşmek/sükût etmek'tir, *dol*-, muhtemelen önfiiltakısı *do/a* ile yapılır. Buradaki orijinal anlamı 'aşağı/ya'dır, -*ul*- 'gelmek/gitmek' ('düşmek' için alışılmış fiil *do/a-(n)tx-ap-a*'dır. Yaprak gibi hafif nesnelerin düşüşü için kullanılan (50)'yi, Abhazca *a-k'a-şoa-rà* ve ağır nesneler için *a-k'à-ha-ra* ile karş. *kə*-, (35)'te üzerinde durulan olumlu vurgu ekidir; fiilin son takısı yoktur- tahmin eilen *ə/u*, gerçekte 3. tekil şahıs öznesi olarak kullanılabilir.

Not: 'Ne düştü' ya *mu-k re dol-ən*? veya *mu-k re da-ntx-un*? olacak = '(harfi harfine) düşen şey nedir? 'Ergatif *mu-k*, bir şimdiki zaman fiiliyle bulunur, olmak fiilinden *re*, semantik olarak, olmak+ortaç aoriste denk olduğu halde, ergatif özne beklenmelidir, yukarıdaki (18)'le karş.

53) = 'o zaman'.

54) 'güneş', geçişli (55)'in ergatif öznesi.

55) *barçxalu-àp-a*'dan 'parladı'; *k*-, (35)'te üzerinde durulan, vurgulu edat, olumlunun bir değişkenidir. -*o*-, nötr uyarlama sesli harfi olup (Gürcüce'de -*a*-) geçişli türemiş fiilerde bulunur. Gürcüce'deki *ga-a-br3'q'in(v)a* ile karş.; fiil aoristtir ve 3. tekil şahıs öznesi -*u*- ile gösterilir.

56) = 've'.

57) = 'O, onu ısıttı'; *do*-, önfiiltakısı *do /a*'nın ve (55)'te görülen nötr uyarlama sesli harfi -o-'nun birleşmesini gösterir: *sinçxe*, 'ısı' anlamına gelir, Gürcüce *sicxe* ile karş. Megrelce'de 'güneş' için kullanılan bir diğer kelime *çxana*'dır. 3. tekil şahıs öznesi, atıla-

bilen *-ə* ile gösterilir.

58) = 'dünya', (57)'nin yalın direkt nesnesi.

59) = 'yolcu', geçişli (61)'in ergatif öznesi.

60) = 'birden.

61)= *?ot-am-a// ?ot-in-ap-a*'dan = 'O, onu fırlattı'; burada tekrar, (28)'de analiz edilmiş olan önfiiltakısı *ge-gn-* görülür; *-i-*, öznel uyarlama sesli harfidir. Gürcüce *ga-i-xad-a*= 'o, onu çıkardı'; ile karş.: *-ə*, bu aorist fiilin 3. tekil şahsını işaret eder.

62) = 'pelerin', geçişli (61)'in direkt yalın nesnesi.

63) = 'diğer, başka', (64)'ün sıfatı.

64) = 'yol'.

65) = 'yoktu', *va-* negatif takıdır; *-r-* 'olmak' köküdür; *-d-*, bitmemiş eylemi ve *-ə*, 3. tekil şahıs öznesini (64) gösterir.

66) = 've'.

67) = 'rüzgâr', geçişli (68)'in ergatif öznesi.

68) = 'O, onu kabul etti'. Bu fiil, Gürcüce'den ödünç alınmış gibi gözükmektedir, tek fark Gürcüce'de 3. tekil şahıs öznesinin belirtisi *-a* olmasıdır. Megrelce *-ə*'dır; *ağ-*, önfiiltakısı *a-*'nın eski şeklidir ve anlamı 'yukarı/ya'dır; *-i-*, öznel uyarlama sesli harfidir ve *-ar* da kök.

69) = '...dığı(nı)... 'yani, rüzgâr'ın kabul ediyor olduğu. (69) Esas olarak 'nasıl' anlamına gelir. (İngilizce'deki '*...that (how)...*' ile aynı fonksiyondadır. ç.n.) Abhazca *-ş(ə)-* ile karş.

70) = 'şunlar', (71)'le birlikte alınacak, işaret sıfatı.

71) = 'ikisinden'; *jə/iri*=2, *-işe* vasıtasıyla işaret edilen, -den hali.

72) = 'güneş', geçişsiz (75)in yalın öznesi.

73) = 'daha'.

74) = 'güçlü'.

75) = 'olduğu(nu)': *ko-*, olumlu vurgu ekinin bir değişkenidir; *-r-* 'olmak' fiilinin köküdür; *-d-* tamamlanmamış eylemi işaret eder; *-ə-* 3. tekil şahıs öznesi ve *-ni* yan ektir. ▲

İngilizceden çeviren: Ali İhsan Aksamaz

Kaynakça

Çikobava, A. (1936) Ç'anuri Gramat'ik'uli Analizi, Tbilisi.

Deeters, G. (1930) Das Kharthwelische Verbum, Leipzig.

Gudava, T'. (1975) Kartuli Xalxuri Sit'q'viereba, Megruli T'ekst'ebi, P'oezia, Tbilisi.

Q'ipşidze, İ. (= Kipşidze), (1914) Grammatika Mingrel'skogo Jazyka, Mjaja, VII. St. Petersburg.

Şanidze, A. (1976) Dzeveli Kartuli Enis Gramat'ik'a, Tbilisi.

Tschenkèli, K'. (1958) Einführung In Die Georgische Sprache, Zürich.

Kafkasya'nın Etnik Sorunu Müslüman Meshiler

Bazı tarihçilere göre Mesheti'nin coğrafi konumu Türklerin yoğun olarak yayılmaya başlamalarından önce bile göçebe Türklerin buralara yerleşmelerine neden oluyordu. 13. ve 15. yüzyıllarda bölge halkı birbiriyle kaynaşmıştı. Türk boyları Gürcü kültüründen etkilenmekle kalmadılar, aynı zamanda onu da etkilediler.

Peter Boravski*

Kafkas halklarından biri olarak kabul edilen Meshi Türkleri, siyasi görüşlerinden dolayı on yıllarca bilim adamlarının araştırmalarından uzak kalmışlardır. Meshi Türkleri'nin etnik oluşumu Mesheti'den Orta Asya'ya toplu sürgün sonrası (1944), bilimsel sorun olmaktan çıkıp siyasi sorun haline gelmiştir.

Gürcüstan ve bütün Güney Kafkasya yüzyıllar boyunca, bölgeyi etki altına almaya çalışan Hıristiyanlığın ve İslamiyetin çekişme sahnesi olmuştur. Burada ortaya çıkan dini görüşlerdeki farklılıklar etnik temeller üzerinde çatışmalara yol açıyordu. Müslüman ya da Hıristiyan dünyasına ait olduğunu saymak, öncelikle etnik, sonra da ulusal bilincin oluşması için belirleyici etken kabul ediliyordu. Meshiler bu konuda klasik bir örnek oluşturuyorlardı.

"Sovyetler Birliği'ne düşman" olan bu halka karşı Sovyet iktidarının sürdürdüğü kayıtsız politika Meshi Türkleri'nin tarihini öğrenmeyi geciktiriyordu. Aynı zamanda, Gürcüstan'ın Müslümanlaşmış etnik kesimine ait olan Monografilerin sayıca azlığı da bu araştırmaları zorlaştırıyordu.

Meshilerin etnik oluşumu halen güncelliğini korumaktadır. Bağımsız Gürcüstan Hükümetinin ortaya koyduğu koşullardan biri onların vatanlarına dönebilmeleri için, Gürcü kökenli olduklarını kabul etmeleridir. Meshilerin kendilerini Türk ya da Gürcü kabul etmeleri yalnızca onların hangi ulusa ait oldukları konusunda değil, aynı zamanda yerleştirilecekleri yerin neresi olacağına karar verilmesinde de belirleyici olacaktır.

Bu aşamada Meshilerin etnik oluşumu konusunda iki hipotez var: 1) Meshiler 17.-19. yüzyılda Güney Gürcüstan'a yerleşen Osmanlı

(*) Peter Boravski: Polonya'nın Tiflis büyükelçisidir. Boravski'nin bu yazısı, Tiflis'te Literaturuli Sakartvelo (21-28 Mart 1997) adlı gazetede yayımlanmıştır.

kolonilerinin uzantısıdır. 2) Yüzyıllar boyunca Türklerin egemenliği altında kalmış olan yerli halk Türkleşmiştir ve hegemonyacıların dini, dili ve geleneklerini kabul etmişlerdir. Bu hipoteze karşı olanlar, Müslüman Gürcü Acaraları örnek göstererek onların Müslümanlığı kabul etmelerine rağmen ana dillerini, Gürcü kültürünü ve Gürcü oldukları bilincini yitirmediklerini ortaya koymaktadırlar.

Bazı tarihçilere göre Mesheti'nin coğrafi konumu Türklerin yoğun olarak yayılmaya başlamalarından önce bile göçebe Türklerin buralara yerleşmelerine neden oluyordu. 13. ve 15. yüzyıllarda bölge halkı birbiriyle kaynaşmıştı. Türk boyları Gürcü kültüründen etkilenmekle kalmadılar, aynı zamanda onu da etkilediler.

11. yüzyılda Anadolu'da kendi devletlerini kuran Selçuklular Kafkasya'da büyük etnik değişikliklere yol açtılar. 11. yüzyılın ikinci yarısında, Ermenistan topraklarının büyük bir kısmı ve Gürcüstan topraklarının bir bölümü onların kontrolü altındaydı. Gürcüstan Kralı II. Giorgi onların vassalıydı. Bu tarihten itibaren Kafkasya, Türklerin yoğun bir şekilde kolonileştirdikleri bir yer haline geldi. Buraya yerleşen Selçuklular yerli halkları kendi dil ve dinlerini kabul etmeye zorluyorlardı. Selçuklular, Gürcüstan'dan daha çok Azerbaycanlılarla ilgileniyorlardı, çünkü bu ülkenin iklimi göçebe yaşama elverişliydi.

Görüldüğü gibi bu dönemde Türkler yalnızca Mesheti bölgesine yerleşebildiler. Burada iki uygarlık, Hıristiyan-Gürcü ve Müslüman-Selçuklu karşı karşıya geldi. 12. yüzyılda Davit Ağmaşenebeli (Kurucu Davit) nin ülkesini Selçukluların egemenliğinden kurtarmasına rağmen, Mesheti'ye yerleşen Türk boylarının yine de kaldığı açıkça ortadadır. Şüphesiz ki, Güney Gürcüstan'da Türk nüfusunun bulunması Osmanlıların, Gürcüstan'ın güney bölgelerinde yaşayan nüfusu dil ve din konusunda asimile etmesini kolaylaştırıyordu, ki bu asimilasyon 16.-18. yüzyıllarda başlayan yoğun Türk işgaline kadar birçok etnik unsuru içinde barındırıyordu.

16. yüzyılın ilk yarısında Kafkasya'da ve özellikle Gürcüstan'da Doğu'nun iki büyük Müslüman Devleti-Şii Farslar ve Sünni Osmanlılar karşı karşıya geldi. Bu iki devlet arasındaki çekişme Gürcüstan'ın hemen hemen 300 yıl boyunca bağımsız kalmasını sağladı, ama yine de Gürcüstan'ın güney ve kısmen batı kesimi Osmanlıların etkisi altına girmekten kurtulamadı. Bagratlı hanedanı üyeleri iktidarlıklarını sürdürebilmeleri için çoğu durumda kendi dinlerini reddediyorlardı. 18. yüzyılın ilk yarısında misyoner olarak Tiflisi gezen Polonyalı Tadeuş Kruşinski kendi tarih çalışmalarında bir nevi kırgınlıkla Gürcüler hakkında şunları yazıyordu: "Özellikle İran kapısında bulundukları zaman kolayca Müslümanlığı kabul ediyorlar, fakat Gürcüstan'a döner dönmek yeniden vaftiz olup Hıristiyan dinine dönüyorlardı. Aynı zamanda Kruşinski, Gürcü soylular arasında Hıristiyan-Müslüman evliliklerine de rastlanıyordu" diye belirtiyor.

Gürcüstan'ın Müslümanlaşması için İran şahlarının yanında Osmanlı sultanları da çaba harcıyordu.

Gürcü krallıkları Kartli, Kaheti ve İmereti hükümdarları Farslar ve Osmanlılardan korktukları için sık sık İslam dinine geçiyorlardı. İşgalciler Güney Kafkasya'da, işgal ettikleri ülkelerde Hıristiyanlığın varlığını kabul eder görünüyorlardı, ama kraliyet tahtından Müslüman gördükleri zaman seviniyorlardı.

Yine de Meshi Türkleri'nin etnik oluşumu yeterli bir biçimde araştırılmış değil ve onlarla ortaçağ Meshileri arasındaki ilişkiler belirsizlik taşımaktadır. Şu bir gerçek ki, bu halk etnik olarak uzun yıllar boyunca Gürcülerin bir kolu sayılıyordu. 1829 yılında Osmanlı İmparatorluğu Ruslarla yaptığı savaşı kaybedince Meshet-Cavaheti'nin önemli bir bölümünü onlara bıraktı. Bu yerlerde Türk kolonicileriyle karışmış bulunan Müslüman Gürcüler yaşıyordu. Biz kaynaşmanın orantısal yapısını hiçbir zaman belirleyemeyiz, ama Türk Meshilerin Antropolojik yapısının araştırılması bu halkın etnik oluşumunda Gürcü-Türk ortak noktasını nispi bir şekilde bize göstermektedir.

19. yüzyılın ilk yarısında Mesheti'de farklı iki dil konuşan halk yaşıyordu. Bu halk serbestçe Türkçe ve Gürcüce konuşuyordu. Türk unsurunu zayıflatmak amacıyla Ruslar, İmparatorluğun güney sınırlarına Kazakları yerleştirmeye karar verdiler fakat bu olay sonuç getirmedi. Aynı zamanda general Paskoviç buralara Osmanlı İmparatorluğu'nun iç bölgelerinden (Erzurum'dan) Ermenileri yerleştirmek için çaba harcıyordu. Meshet-Cavahati bölgesine göç eden halk Ermenice kadar Türkçe de konuşabiliyordu. Onlar yerleşik Müslüman halk ile Türkçe anlaşıyorlardı. Bu da bir anlamda Güney Gürcüstan'ın Türkleşmesine yardımcı oluyordu.

Rus tarihçiler ve etnograflara göre Meshet-Cavaheti'nin yerlileri arasında Gürcülük bilinci hüküm sürüyordu. 19. yüzyılda Güney Kafkasya'da yapılan nüfus sayımı Gürcüleri Ortodoks-Katolik ve Müslüman olarak ayırıyordu. Müslümanlar ise kendilerine Acara da Acaralı, Meshet-Cavahati de ise Meshi adı veriyorlardı.

Bu yüzyılın başında Meshilerin büyük bir kısmı kendilerini Gürcü kabul ediyordu. Onlar arasında Gürcüce bilmeyene rastlamak zordu. Meshiler için Gürcü dili hemen hemen Ekim Devrimi'ne kadar anadil kabul ediliyordu.

1919 yılında Mesheti'de bağımsız Gürcüstan Cumhuriyeti İktidarına karşı Müslüman nüfusun isyanı patlak verdi. Burada Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki iç savaş, Mesheti yerli halkına Müslüman devleti kurulması için söz veren Türk ajanları tarafından provoke ediliyordu.

1921 yılında Gürcüstan'ın Sovyetleştirilmesi Meshiler üzerinde belirleyici rol oynadı. Bana göre tam anlamıyla 1920'li yıllarda Meshileri Gürcüstan'ın geri kalan nüfusundan ayırma işlemi tamamlandı.

Kemalist Türkiye ile sıkı siyasi işbirliğini girmek isteyen Sovyetler Birliği'nin kurucula-

rı Güney Kafkasya'daki Türk dilli nüfusa bazı ayrıcalıklar tanıyorlardı. Bunun sonucunda Kemalistlerin isteğiyle Meshilere, bu etnik grubun Türkmenleşmesi sürecini tamamlayan kültürel özerklik tanındı. Bu amaçla Bolşevikler Müslüman Gürcülerin Türkçe eğitim görmelerine izin verdiler. Komünist Parti sekreterini ya da yüksek düzey yöneticileri gibi öğretmenleri de komşu Azerbaycan'dan getirtiyorlardı. Meshilerin adlarını ve soyadlarını değiştirdiler. Kendilerini Gürcü kabul eden bazı Meshi gruplarının protestolarına rağmen Bolşevikler tarafından pasaportlarına Türk ibaresi konuldu. Sovyetler Birliği istatistiklerine göre 1930'lu yılların ortalarında Mesheti'ye 28 bin kadar Azerbeycanlı yerleştirildi. Sünni Gürcüleri iz bırakmadan yok ettiler. Gürcü karşıtı kampanya, Trans Kafkasya Federasyonu'nun dağılmasından sonra sona erdirildi. (1936 yılında) Ama bu dönem içinde büyüyen yeni kuşak Meshiler, yalnızca yazı dilini değil, konuşma dilini de bilmiyorlardı. Ancak 1939 yılında Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile olan ilişkilerinin değişmesiyle birlikte yerli Meshilere bakış da değişti. İktidar, Meshilerin taleplerini göz önünde tutarak Gürcü okulları açtı.

1939 yılında başlayan Meshilerin Gürcüleştirilme süreci 1944 yılında durduruldu. O yıllarda Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya'da yaşayan bazı Müslüman halklarını Orta Asya'ya göç ettirme kararı alındı. Göç ettirilenler arasında "Ankara'daki Türk Emperyalistlerin etkisinde" olan 110 bin Türk Meshi de bulunmaktaydı. Bunların büyük bir kısmını Özbekistan'a, diğerlerini ise Kazakistan ve Kırgızistan'a sürdüler.

Mesheti bölgesinden sürülen Türklerin evlerine Gürcüler yerleştirildi. Meshi Türkri'nin köylerine Gürcüce adlar verdiler. 20. Kongre (1959) sonrasında sürgün edilen tüm halklara, vatanlarına dönme hakkı tanındı.Bu haktan yalnızca, Kırım Tatarları ve Meshiler mahrum bırakıldı.

1960'lı yıllarda Orta Asya'da yaşayan Meshi Türkleri ile yerli halk arasındaki ilişkilerini gerginleşmesi ve Gürcülerin onların dönmelerine izin vermemesi üzerine Meshiler Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan'a göç etmeye başladılar.

Meshi Türkleri'nin vatanlarına geri dönüş olayı Özbekistan'da hareketlenmeye neden oldu. Özbekler tarafından Meshi Türklerine yapılan saldırıların yaşandığı Fergana Ovası trajedisi sonrası hemen hemen yüz bini bulan nüfustan hiç kimse kalmamıştı. Bu bozgun sonrası birçok insan yaşamını kaybetti.

1960'lı yıllarda Orta Asya Cumhuriyetleri iktidarlarının Meshi Türkler üzerindeki kontrollerinin zayıflaması ile birlikte genç kuşak Meshiler vatanlarına dönebilme amacıyla, örgütlenmeye başladılar. İlk kongrelerini, 1962 yılına Taşkent yakınlarında gizli olarak yaptılar. Kongreye Orta Asya'da yaşayan tüm Mesh Türkleri'nin temsilcileri katılmıştı. Kongrede temel sorunu, vatana dönüş konusu oluşturmaktaydı. Kongre sırasında hareketin merkez

ve şubeleri kuruldu. Buna " Meshi Türklerin Bağımsızlık Örgütünün Geçici Komitesi" adı verildi.

1962-89 yılları arasında on kadar toplantı yapıldı. Toplantılarda en çok üzerinde durulan konu Anavatana dönüş sorunuydu. Birçok kez Moskova'ya ve Tiflis'e gönderilen delegasyonlar oluşturuldu. Yalnızca, yaklaşık 200 kez Tiflis'e delegasyon gönderildi, ama Gürcü hükümetinden vatana dönüş konusunda rıza alınamadı.

Meshiler bu tecrübeleri sonucunda onların amaçlarını sona erdirecek olan doğru taktikler üzerinde çalışma gerekliliğine inandılar. Örneğin Gürcüstan hükümeti, Meshilerin önüne koyduğu olumsuz kararları ülkenin 150 bin kişilik Meshi Türkünü ülkede barındırabilecek ekonomik kaynaklara sahip olmadığıyla açıklıyordu. Bu yüzden Meshiler aşama aşama ülkeye yerleşmeyi talep ettiler. Aynı zamanda onlar Gürcüstan hükümetinden bu iş için minimum finansal destek istiyorlardı. Fakat Meshilerden oluşan delegasyon Gürcü yetkilelerle yaptıkları görüşmeler sonrasında kendilerine hayır denmesinin tamamen başka nedenlerden kaynaklandığına inandılar. Gürcü tarafı Türk Meshilerine onların vatanlarına geri dönme koşulunun kendilerinin Gürcü kökenli kabul etmeleri ve Gürcüce soyadı almaları şartıyla olabileceğini hissettirdi. (Gürcüstan yönetimini, özellikle Türk Meshilerin "Merkezi Ashaltsihe olan ve Gürcüstan sınırları içerisinde bulunan bir Meshi Türkleri Cumhuriyeti ya da özerk bölgesi kurulması" talebi korkutuyordu.)

İşin bu şekle dönüşmesi Meshilerin kendi ulusal sorunlarının çözümünde kesin karar almalarına yol açtı: 28 Temmuz 1988 yılında Kabardey-Balkarya'da gerçekleşen toplantının asıl konusu buydu. Toplantıya katılanların çoğunluğu geçmişleri konusunda hemfikirdiler. Meshilerin Müslüman-Gürcü olduğu tezi ise kabul görmedi. Delegelerin çoğu Gürcülere karşı farklı bir tutum içinde olan ve Meshilerin Gürcüstan'a geri dönmesini ileri sürüyor ve etnik olarak Türk olduklarını ileri sürüyorlardı.. Toplantıda eğer Gürcüstan Cumhuriyeti hükümeti onların amaçlarına ulaşmasını engellerse, o zaman Azerbacan'a yerleşilmesine karar verildi.

Gürcüstan hükümetinin bu konuda almış olduğu karar etnik bir bütünlük teşkil eden Meshilerinin parçalanmasına yol açtı. Çoğu kendilerinin Türk olduklarını açıkladılar, geride kalan azınlık ise kendilerini Müslüman-Gürcü olarak kabul ettiler.

Meshi Türkleri'nin yöneticileri bu kontrol edilemeyen göçü durdurabilmek, Fergana Ovasını terk eden Türk Meshilerini kabul etmeleri için Kazakistan, Kırgızistan, Azerbeycan ve Kuzey Kafkasya liderlerine başvurdular. Bu başvuruya yalnızca Azerbeycan hükümetinden yanıt geldi ve hükümet göçmenlerin yerleştirilmesine razı oldu. Onlara Meganlos ve Cedrançay'daki stepleri ayırdılar.

1991 yılı Martı'nda Sovyetler Birliği Yüksek Konseyi vatanlarından zorla göç ettirilen

halklarla ilgili adli düzenlemeleri onayladı. Aynı yılın Temmuz ayında Gürcüstan Devlet Başkanı'na Meshilerinin geri döndürülmesi için başvuruda bulundular. O dönemde özellikle Fergana trajedisi sonrasında Gürcülerin Meshilere karşı duydukları hisler olumluydu. Gürcü basınında Meshi yanlısı yazılar yazılmakta ve onların geri dönmeleri için kamuoyunda ortak bilinç oluşturulmaktaydı, fakat göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Gürcü kökenli olduklarını kabul etmemeleri ve kendilerini Türk saymaları Gürcüstan'ın onların vatanlarına geri dönmelerini reddetmesine yol açtı.

Fergana trajedisi sonrası Meshi Türkleri'nin önünde, kendilerinin Anadolu Türklerine ait olduklarını kabul etmekten ve Türkiye'ye yerleşmekten başka çıkar yol kalmıyordu. 1994-95 yıllarında ilgimi çeken şey Kazakistan ve Kırgızistan'da yaşayan Meshi Türkleri'nin, Türkiye'ye yerleşmek ve kendi yurttaşları arasında yaşamak istemeleri oldu. 2 Eylül 1989 yılında Azerbeycan'da gerçekleşen Meshilerin toplantısında delegelerin yüzde 80'i, eğer Gürcüstan hükümeti onların vatanlarına geri dönmelerine razı olmazsa Türkiye'ye yerleşmek istediklerini söylüyorlardı. Türk Meshilerin bu kararı almalarına birkaç neden etkili oldu: Meshilerin Kafkasya'dan Orta Asya'ya göç ettirilmeleri sonrası bunlar Gürcüstan ile olan etnik birlik bilincini kaybettiler. Orta Asya halkları tarafından bir nevi korku duyulan, Gürcüler tarafından reddedilen Meshiler zamanla kendilerini Anadolu Türkleriyle özdeşleştirmeye başladılar: Türk Meshilerinin bu tür hislerin oluşmasına pragmatist yaklaşımlar da etkili oldu. Güney Kafkasya'ya giriş yollarının onlar için kapandığı bir ortamda (Azerbeycan ve Gürcüstan'daki iç savaş) tek çıkar yol olarak Türkiye'ye göç gözüküyordu. Türkiyeye göç etmek için Kazakistan'da normal bir şekilde yaşayan Türk Meshileri de hazırlığa başladılar. Onlar Müslüman geleneklerine uygun olarak çocuklarını yetiştirmenin ve büyütmenin mümkün olduğu bir ülkeye yerleşmelerinin zorunlu olduğunu kabul ediyorlardı. Üçüncü şahıslarla yaptıkları sohbetlerde kendileriyle Anadolu Türkleri arasında hiçbir farklılık bulunmadığını söylemektedirler. ▲

Gürcüceden Çeviren: Kemal Ertekin

"Çok renklilik, çok seslilik ve çok kültürlülük zorunlu boyun eğdirişlerden değil yanyana gönüllü yaşamaktan ve 'öteki'ne saygıdan geçer."

Rusya ve Gürcüstan Arasında Sıkışmış Bir Halk: Mesketler*

Polise kayıtlı olmadıkları için para cezası, yani rüşvet ödemek zorundalar. Evlilikler resmen kaydedilmiyor. Doğum belgesi sadece annenin adına düzenleniyor, böylece babalık tanınmamış oluyor. 16 yaşın üzerindeki gençler nüfus belgesi alamıyorlar.

Yvonne Bangert [1]

Mesketler kısmen Türklerden, kısmen de Müslümanlaşmış ve Türkleşmiş Gürcülerden oluşan bir topluluktur. Münferit Ermeni, Türkmen ve Kürt grupları da onlara karışmıştır. Rusya'da ve Kafkasya'da Mesketler "Meshi", "Türk" veya "Azeri" olarak da adlandırılırlar. Çoğunluğu Şii ve çiftçidir. 1944'te Özbekistan'a, Kırgısiztan'a ve Tacikistan'a sürülen 200 bin Mesketten 60 bini yaşamını yitirdi.[2]

(*)Kafkas halkları arasında Mesketlerin özellikle trajik bir kaderi vardır. 14 Kasım 1944'te Josef Stalin tarafından Gürcüstan'ın güneyindeki vatanlarından Orta Asya'ya sürüldüler. 1989'de Özbekistan'da Fergana Vadisi'nde katliama uğradılar. On binlercesi kaçtı veya kurulan hava köprüsüyle tahliye edildi. Sığınmacılardan bir kısmının yerleştiği Rusya, Türkçe konuşan Müslüman bir topluluk olarak Mesketlere pek konuksever davranmadı. Geçtiğimiz günlerde, vatanları Gürcüstan'a tekrar dönmeleri gündeme geldi. Yaşlılar, hayatlarında üçüncü kez yeniden bir yaşam kurmak zorunda kalacaklar. Bu yazı, Rusyalı insan hakları savunucusu Svetlana Gannüşkina'nın bir metnine dayanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Mesketlerin kaderi gizli olmaktan çıktı. İlk Rusya Halk Temsilcileri Kongresi, milliyetler politikası sorunuyla ilgili olarak 25 Mayıs 1989'da yapılan bir konferansta, birçok Mesketin yaşadığı Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde ortaya çıkan huzursuzluk hakkında bir raporla uyarıda bulundu. Bu öngörü o kadar çabuk gerçekleşti ki, konferansa katılanlar uzun süre suçluluk duygusundan kurtulamadılar. Tehlike bilindiği halde önlemek için hiçbir şey yapılmamıştı.

1989'daki Kovulma

7 Haziran 1989'da Mesketlere karşı, o zaman garnizon kenti olan Fergana'da ve aynı adı taşıyan vadide, on gün süren ve yaklaşık 100 Mesketin canına mal olan katliam benzeri saldırılar başladı. Tahminlere göre, bin civarında kişi yaralandı ve en az 650 ev yakıldı.[3]

Halk Temsilcileri Kongresi o zaman da bunu gündeme almadı. Özbekistan Komünist

Partisi'nin o zamanki sekreteri Rafik Nişanov bir süreliğine evine kaçtı, fakat bir şey elde edemedi. Mesketler, Moskova'da halk temsilcilerinin kaldığı "Rossiya" otelinin yakınlarında sessiz yürüyüş düzenlediler. Halk temsilcileri ise, çiftçilerin suçlayıcı bakışlarına maruz kalmamak için dikkatle etraflarından dolaştılar.

Ertesi günkü basın haberlerinde Özbek gençlerinin 6 Haziran akşamı kamyonlarla Fergana Vadisi'ndeki yerleşim yerlerine geldikleri ve Mesketlerden Özbek topraklarını terk etmelerini istedikleri bildirildi. Gençler iyi organize edilmiş ve bol alkolle takviye edilmişti. Sabah saatlerinde de ateşli silahlarla ve sopalarla donanmış olarak ellerine geçirdikleri Mesketleri dövdüler, evlere molotof kokteyli attılar ve kadınların ırzına geçtiler.

Sebep meçhuldü. Bazı muhabirler bunun sebebini, sosyal ve ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan genel hoşnutsuzluğun ve genel rüşvetçiliğin Mesketlerin sırtına yüklendiğini belirttiler. Bazıları da onların Glasnost hareketiyle, iktidarı elinden bırakmak istemeyen nomenklatura arasında sıkışıp kaldığını düşünüyordu. Diğer bazıları da Sünni Özbek köktendincilerle Şii Mesketler arasındaki anlaşmazlığı sebep görüyordu. Sonunda Moskova, binden fazla kişiden oluşan İçişleri Bakanlığı'na bağlı birlikleri gönderdi. 13 Haziran 1989'da, SSCB Bakanlar Konseyi, Fergana'dan kovulan Mesketlerin Rusya'da yerleştirilmeleri için yardım edilmesi hakkındaki 503 No'lu kararnameyi çıkarttı. Kurulan bir hava köprüsüyle 5 bin ila 17 bin Mesket tahliye edildi.

Mesket Diasporası

Mesketlere karşı girişilen bu saldırılar sonucunda, Özbekistan'ın diğer bölgelerinde yaşayan Mesketler de ülkeyi terk ettiler. Fergana olaylarından sonraki bir yıl içinde sayıları 90 bine ulaştı; Azerbaycan'a, Kazakistan'a, Kırgızistan'a, Ukrayna'ya, Beyaz Rusya'ya ve Rusya'ya dağıldılar. Sürgün kararının kaldırıldığı 1958'den beri bazı Mesketler Azerbaycan'a, diğerleri de yarı legal yollardan Gürcüstan'a yerleştiler. Resmi olarak vatanlarına dönmelerine o zaman izin verilmiyordu. Bugün halen Gürcüstan'da yaklaşık 50 aile, 100 kadar da Mesket öğrenci yaşıyor. Fergana Vadisi'ndeki katliamdan beri Mesketlerin Azerbaycan'daki sayısı 180 bine yükseldi; 30 bini de Özbekistan'da, Kazakistan'da ve Kırgızistan'da, yaklaşık 10 bini Ukrayna'da ve yaklaşık 70 bini Rusya'da yaşıyor.[4]

12 bin civarında Mesket, Rusya'da Krasnodar bölgesine yerleşti. Birçok Kırım Tatarı oradan Kırım'a dönüyor, bu Ukrayna'nın bağımsızlığından beri onlar için legal oldu. Mesketler evlerini satın aldılar, fakat poliste kayıtları olmadığı için noter tasdikli belgeleri yok. Bu yüzden alımlarını ancak tanıklar aracılığıyla kanıtlayabiliyorlar. Mesketlerin Rusya'da resmi olarak tanınmış sığınmacı statüleri yok. FMS (Federalnaya Migratsionnaya Slujba -Federal Göçmen Bürosu) yetkili makamları buna, Mesketlerin 1989'da Rusya'ya geldiklerini, FMS'nin ise 1992'de kurulmasını gerekçe gösteriyorlar.

1993 yılında Rusya hükümeti bir mülteci yasası ve bir kararname kabul etti. Bunlara gö-

re, sığınmacı statüsü talep eden herkesin, bunu bir ay içinde FMS'ye dilekçeyle bildirmesi gerekiyordu. Fakat Mesketler bu konuda bilgilendirilmemişti. Bu şekilde, resmi bir statüye sahip değiller; emekli aylığı, çocuk parası alamıyorlar; sürekli çalışma izni, sağlık hizmetlerinden yararlanma, okul ve meslek eğitimi hakları yok. Sadece ücretsiz acil sağlık yardımı almalarına izin veriliyor.

Çalışırken de ne ikramiye, ne ek ücret ne de ücretli izin alabiliyorlar. 1944 yılındaki sürgün sırasında cephede olan ve şimdi Özbekistan'dan yeni bir sürgün yaşayan İkinci Dünya Savaşı malülleri bile emekli maaşı alamıyorlar. Sığınmacıların sahip oldukları tek belge süreli bir ikamet izni. Fakat, Mesketlerin kendi yetiştirdikleri sebzelerini sattıkları Novorossiysk'te ve diğer kentlerde polis bu belgeyi de görmezden geliyor. Polise kayıtlı olmadıkları için para cezası, yani rüşvet ödemek zorundalar. Evlilikler resmen kaydedilmiyor. Doğum belgesi sadece annenin adına düzenleniyor, böylece babalık tanınmamış oluyor. 16 yaşın üzerindeki gençler nüfus belgesi alamıyorlar.

Krasnodar'da Baskı Artıyor

Bu davranışın altında sadece anlamsız kuralların resmi makamlar tarafından kayıtsızca uygulanıyor olması değil, sığınmacıları aşağılamaya, tahkir etmeye ve mümkün olduğunca bölgeden uzaklaştırmaya yönelik açık gayretler de yatmaktadır. Mesketler üzerindeki baskı, Krasnodar bölgesinde Kazaklık mefhumunun yeniden canlanmasıyla arttı. Kazakların amaçları arasında "bölgeyi Slav olmayan milletlerin istilasından korumak" da bulunuyor. Rus Ortodoks Kilisesi'ne mensup olan bu hareketin temsilcileri, kendilerini Mesketlerin mezhebi aracılığıyla İslama meydan okuyormuş gibi hissediyorlar. Fakat etnologlar, bugün artık soya dayalı Kazaklık diye bir şeyin olmadığı, İçişleri Bakanlığı çalışanlarının Kazakların davranışını şarlatanlık ve yarı haydutluk olarak gösterdiği görüşündeler.

Sığınmacıların gelişiyle suç oranının arttığı iddia ediliyor. Polis istatistikleri bu iddiayı doğrulamıyor. Ayrıca İçişleri Bakanlığı organlarının bölge sorumluları, halk eğitimi bölümü öğretmenleri ve çalışanları, Mesketlerle problemleri olmadığını söylüyorlar. Buna rağmen bölge yönetimi Mesketlerin kesin olarak yerleşmesini engellemekte zorluk çekiyor. Yönetim kurumlarının bir bölümü Kazak yanlılarıyla istihdam edilmiş. O zamanki yönetimin başkanı kendini, 1768-74 ve 1788-91 Osmanlı-Rus savaşlarında adını duyurmuş olan Rus General Suvorovla karşılaştırıyordu: O da "Rusya'yı Türklere teslim etmemişti."

Gürcüstan'a Dönüş

Bir düzine Mesket ailesi bu arada bölgeden ayrıldı, çoğunluğun ise gidebileceği bir yer yok. 1994'ten beri geri dönüş tartışma konusu olmaya devam ediyor. O zaman Rusya ile Gürcüstan arasında "Sürgün edilen kişilerin, çocukları ve torunları da dahil olmak üzere haklarının geri verilmesi hakkında" bir antlaşma imzalanmıştı. Mesketlerin geri dönüşüyle ilgili iki devlet arasında imzalanan protokol Ağustos 1994

tarihini taşıyor. Mesketlerin rüyası gerçekleşecek gibi görünüyordu. Fakat bugünkü Gürcüstan geri döneceklere kollarını açıp karşılamaya pek hazır görünmüyor. Mesketlerin kendileri de yeni durumu kısmen karışık duygularla izliyorlar. Birçok soru hala açıklığa kavuşmadı; örneğin yeniden yerleşme yardımını ve rehabilitasyon hizmetlerini kim üstlenecek, vatandaşlık sorunu nasıl çözülecek veya Mesketler tam olarak nereye yerleştirilecekler? Görünüşe göre geri dönüş, asıl vatanları Güney Gürcüstan'a olmayacak, aksine bütün Gürcüstan'a dağıtılarak yerleştirilecekler. Bazıları da bir kuşağın yaşamında üç sürgün fazla değil mi diye soruyor. ▲

Almancadan çeviren: Murat Papşu

Kaynak

Pogram, Zeitschrift für bedrohene Völker, Nr. 192, Dez. 1996/Jan. 1997

Dipnotlar

1 Svetlana Gannuşkina'nın asıl metni, Wolfgang Dobler trafından Pogrom dergisi için Rusçadan çevrildi ve redaksiyon tarafından, Klara Baratşvili'nin konferansta sunduğu bilgilere ve diğer belgelere dayanarak tamamlandı. Metin: Yvonne Bangert.

2 Bkz. FR (Frankfurter Rundschau) 14.6.1989. Arka planı için bkz.: "Krimtataren und Meschier, Massenbewegung für Rückkehr", Pogrom 26.1974.

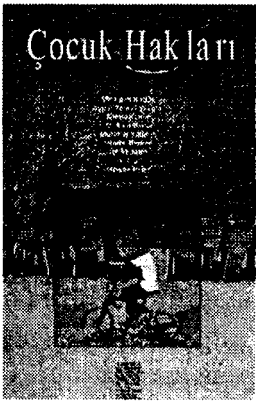
3 Saldırıyla ilgili ayrıntılar, Haziran 1989 tarihli günlük basın haberlerinden alındı. (International Herald Tribune, Financial Times, Neue Zürcher Zeitung, F.A.Z., Süddeutsche Zeitung...)

4 Tahminler Klara Baratşvili'ye aittir: "Das Problem der deportierten georgischen Mes'cher", in: Dokumentationen der Heinrich Böll Stiftung Nr. 9, Köln 1996, s. 55 ff (vgl. s. 31), Pogrom

Çocuk Hakları

Mihriban Kırdök-Aynur Tuncel Yazgan-Fatma Kanar
Suat Parlar-Muteber Yıldırım-Hüdai Berber
Işıl Yıldırım-Yelda- Mercan Polat

İnsan haklarının gerçekleşmesinin başlangıç noktası denebilecek bir öneme sahip olan çocuk hakları, insan haklarının özellikle korunması gereken temel taşlardan biridir. Bildirge tarafından her çocuğa tanınan ve ülkelerin de imzaladığı temel haklar aslında bir zorunlu/dayatma olarak algılanmamalı, aşağıda sıralanan haklar koşulsuz kabul edilmeli ve hayata geçirilmelidir. Özel korunma hakkı/Bir ad ve yurttaşlık hakkı/Özürlü çocukların özel eğitim ve bakım hakkı/Eğitim hakkı/Sevgi ve anlayış içinde yetişme hakkı/Korunma ve yardımdan ilk yararlanma hakkı/İhmal, zulüm ve sömürüye karşı korunma hakkı ve belli bir yaştan önce çalıştırılmama hakkı gibi temel insan haklarına ek olarak ana dilde eğitim hakkı, şiddet oyuncakları ve filmlere karşı korunma hakkı.

Çiviyazıları

Kafkasya'daki Yahudiler

Abhazya Yahudileri her ne kadar dağlı kabilelerin karakterini, bazı adet ve alışkanlıklarını almış olsalar da, yerli ahaliden eğilimleri, ahlaki temizlikleri ve sakin yerleşik bir hayatı sevmeleri ile kesin bir şekilde ayrılıyorlar.

Bilim adamları ile yazarlarca Kafkasya'ya ve onun sakinlerine yöneltilen genel ilgiye karşın, oradaki Yahudiler hemen hemen tamamen unutulmuş bulunuyor. Onların yaşamı, adetleri, alışkanlıkları ve dağlı halklar arasındaki konumları -ki bunlar onları tüm öteki din kardeşlerinden kuvvetle ayıran önemli noktalardır- çok ilginç özellikler sunuyor. Kafkas Dağları'ndaki sayılarını saptamak oldukça güç. En büyük bölümün Osetya, Abhazya, Tuşistan dağlarında yaşadığı biliniyor sadece Osetya Yahudileri istisnasız Uri mezhebindendir; onların İncil ve Talmud hakkında hiçbir bilgileri yok ve komşuları Osetler gibi bir yaşam sürüyorlar. Buna karşın, Abhazya Yahudileri her ne kadar dağlı kabilelerin karakterini, bazı adet ve alışkanlıklarını almış olsalar da, yerli ahaliden eğilimleri, ahlaki temizlikleri ve sakin yerleşik bir hayatı sevmeleri ile kesin bir şekilde ayrılıyorlar. Onlar kendilerini 16. yy.'da Kırım'daki Fanagoria'dan göç edip Kuban ötesi kabileleri arasında yerleşen Kırım-Karait'lerinin soyundan kabul ediyorlar. Başlangıçta deneyimli silah yapımcısı olarak görüldüklerinden ve barut hazırlamasını bildiklerinden çok iyi kabul gördüler. Ne var ki tek tek aileler halinde yerleştiklerinden, kısa bir sürede köle durumuna düşürüldüler. Ekseriya beş altı yerli ailenin yanında, dağlı ahali için çalışmak zorunda olan bir veya da iki Yahudi ailesi bulunurdu. Ama onların başına daha da beteri geldi. İslami yalvaç, geçen yüzyılda Çeçenya'yı ayaklandıran Şeyh Mansur, Abhazya ormanlarına da geldi. Bunun üzerine kâh putperestler, kâh Hıristiyanlar, kâh Müslümanlar hakimiyeti ele geçirmeye başladılar. Ticaretleri becerikli Karait'ler yüzünden azalmış bulunan Türk tüccarları vahşi halkı Yahudilere karşı kışkırttılar.

Bunların pek çoğu işkencelerde, hatta odun yığınları üzerinde yakılmak suretiyle öldü.

O zaman Josef Radsi adında biri ortaya çıktı. Bir demircinin oğluydu, kendisi de bir demirciydi. Küçük bir çocukken Çeçenya'ya satılmıştı, orada köle olarak Fartam'ın yüksekliklerinde yaşadı. Şevkli, sağlam bir girişimcilik ruhuna sahipti. Nihayet sahibini terk etti ve Çeçen demirci olarak 10 yıl köyden köye dolaşmaya başladı. Bu yolculuklarında gittiği her yerde kardeşlerinin esaretine tanık oldu ve hemen onları kurtarma düşüncesi yaşamının hedefi haline geldi. Ama hareketli yaşamının ona kazandırdıkları sayesinde dikkatli ve tecrübeli bir şekilde düşüncesini içinde sakladı, sakin sakin dağlıların kamalarını biledi, silahlarını parlattı. Günün birinde, ama onun çağırısı üzerine Yahudiler ayaklandılar, kendilerine zulmedenlere karşı koydular ve onun daveti üzerine Abhazya'daki Sogden kayalıklarına çekildiler. Beş ay içinde Radsi, acınacak durumdaki Karaitlerden binlercesini burada topladı ve iki yılda genç devletini öyle bir organize etti ki, çevredeki sakinler hâlâ onu övüyorlar. Kısa bir süre önce boyunduruk altında bulunan ve hor görülen Yahudiler şimdi saygının ve dağlı halkların dostane tutumunun nesneleri oldular. Radsi bu sonuncuların bilgisizliğini ve Karaitlerin tüm el zanaatlarındaki becerikliliğini tanıyordu ve yaşadıkları üç köydeki her evi atelyeye çevirdi. Şimdi dağlı ahali buraya geliyor, onlardan barut satın alıyor, kendilerine giysiler yaptırıyor ve silahlarını temizlettiriyordu. Yahudiler onlara karşı dostça ve konukseverlikle, ama daima kuşku ile yaklaşıyorlardı. Hatta en önemli ticari muamelelerde bile dağlı ahaliden dokuz kişiden fazlası aynı anda Sogden'deki köylerden birinde görünemezdi ve bunlar da tamamamen silahsız olurlardı. Aynı zamanda sürekli nöbetçiler bulundurulur ve hiçbir Yahudi, köyün bölgesini izinsiz olarak terk edemezdi. Terk edenler, ceza olarak ebediyen köy dışına çıkarılırdı. ▲

Almancadan çeviren: Ö. Göneralp

Kaynak: Das Ausland, Nr. 196, Stuttgart 1852

Konu ile ilgili bazı öteki makaleler:

1- Chachanow: Die grusinischen Juden, Mitteilungen zur Jüdischen Volkskunde, 1907
2- Dorethea Weissenberg Annisimow: Die kaukasischen Bergjuden, Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde, 1908
3- Weissenberg: Die südrussischen Juden, Archiv für Anthropologie, Band 23
4- S. Weissenberg: Die kaukasischen Juden in anthropologischer Beziehung. Archiv für Anthropologie, N.F. Band. 8

"Çok seslilik demokrasinin özüdür"

Kafkasya İle İlgili Kısa Değinmeler Kısa Haberler

Abhazya Rum Derneği Başkanı'ndan Mektup...
Prof. Dr. Zeyneb Ç'eraşe 75 Yaşında...
Süleyman Yançatarol'u Saygıyla Anıyoruz... Abhaz-Gürcü Sorunu...
Almanya'da Bülten...Gürcüce Gramer Kitabı

Abhazya Rum Derneği Başkanı'ndan Mektup

Bir yüzyıldan daha önce, Abhazya topraklarında köyleri, tapınakları, okulları ve ekonomik gelişim için gerekli bütün koşullarıyla Pontos Rumlarının güçlü bir Sohum diasporası oluştu. Rumlar, onları kabul eden topraklara ve insanlara her zaman şükran ve saygı duydular. Yerli halk da onları iyi duygularla karşıladı; birlikte yaşadıkları süre boyunca Abhazlarla Rumlar arasında herhangi bir çatışmanın olmaması da bunu gösteriyor. Ancak, bu durumun ve genel olarak Rumların Abhazya'da bulunmasının çıkarlarına ters düştüğü güçler de var. İşte, Rum karşıtı hareketlerin önceden tasarlandığını kanıtlayan küçük bir olaylar zinciri.

1925 yılında Rumlar Abhazya'da nüfusun % 13'ünü, Sohum şehrinde ve çevresinde ise % 40'tan fazlasını oluşturuyorlardı. O zaman toplumun yeni bir kalkınma hamlesi başlamıştı; fakat 1938'den 1948'e kadar, Stalin kabusu yıllarında Rumların Abhazya'dan "barışçı" yollarla kovuluşu süreci yaşandı; 1949'da ise, herkesçe bilinen Orta Asya'ya ve Kazakistan'a toplu sürgün oldu. Ancak 1956 sonbaharında Kruşçev "gevşemesi" yıllarında mecburi iskan kanunu feshedildi ve sınırlama kısmen kaldırıldı. İnsanlar vatanlarına dönmeye başladılar. Fakat asıl kitle yine de "sürgün"de kaldı; birçokları ise resmi rehabilitasyonu beklemeden Yunanistan'a gitti.

Eve, Abhazya'ya giden uzun yol, 70'lerin sonunda ve 80'lerin başında diasporanın farkedilir bir diriliş aşamasına ulaştı. Abhazya'nın bazı okullarında Rumca öğretime başlandı; müzik toplulukları, halk tiyatrosu, çeşitli okullar ortaya çıktı; Rum toplum örgütleri kuruldu. Abhazya hükümeti, Abhazya'daki Rum nüfusun kültürünü geliştirmek için kararlar aldı.

Fakat SSCB dağılınca Gürcü şovenizmi yeniden hortladı, savaş patlak verdi ve sonucunda, Gürcüstan Devlet Konseyi'nin inisiyatifinde göç etme eğilimleri arttı ve 14 bin kişiden 5-6 yıl zarfında Abhazya'da, çoğunluğu yaşlı

olmak üzere iki binden az Rum nüfus kaldı.

Şimdi uygulanan ekonomik ambargo, Abhazya-Rusya sınırındaki özel sınır rejimi, deniz, demiryolu ve hava ulaşımının olmaması, posta ve telgraf irtibatının yokluğu Abhazya'nın bütün çok uluslu halkının zaten ağır olan durumunu son derece olumsuz biçimde etkiliyor. Sovyetlerden kalan ortak yurtdışı pasaportlara gelince, onlar uzun zamandır geçersiz ilan edildi ve bu şekilde, tarihi anavatanlarına, en yakın akrabalarına ve genel olarak yurtdışına gidemiyorlar; oysa Rusya'da, Kazakistan'da, Gürcüstan'da ve Ukrayna'da yaşayan Rumlara bütün yollar açık. Bu şekilde sivil Abhazya vatandaşlarının, yürürlükteki uluslararası hukuk normlarına göre istedikleri ülkeye serbestçe seyahat etmeleri engellenmektedir; toplu insan hakları ihlali ortadadır. Ulusal aidiyete göre yapılan bu açık ayrımcılığa nedense herkes gözlerini kapıyor. Ne zamana kadar?
Abhazya Rumları Derneği Bşk. N Patulidi.
Sohum, ul. Oktyabrskaya, 43. Tel: 2-63-72; 26190

Prof. Dr. Zeyneb Ç'eraşe 75 Yaşında

Zeynep Ç'eraşe (İbrahim kızı), bugünkü Adığey Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Koşhable köyünde dünyaya geldi. 1931 yılında ailesiyle birlikte Krasnodar kentine, 1937'de ise Maykop'a yerleştiler ve orta öğrenimini 1942 yılında orada tamamladı. Adığey Öğretmen Enstitüsü'nü bitirdikten (1945) sonra, kısa bir süre burada, 1946 yılında Tiflis Üniversitesi'nin Kafkas dilleri ile ilgili bölümüne girerek, burada A.S. Çikobova, Prof. G.V. Rogava, K.V. Lomtatidze gibi tanınmış Kafkas dilbilimcilerinden ders aldı ve onlarla çalıştı.

1953 yılından başlayarak önce Adığey Bilim Araştırma Enstitüsü'nde bilim emekçisi, sonra da Adığe Devlet Öğretmen Enstitüsü'nde (şimdi Adığey Üniversitesi oldu) öğretmen olarak görev yaptı. 1954 yılından başlayarak bu enstitünün "Adığey Dili ve Diyalektlerinin Tarihi" kürsüsünde öğretmen, asistan, doktor, doçent, profösör ve kürsü başkanı olarak önemli bilimsel ve pedagojik çalışmalar yaptı. Yıllarca "Bugünkü Adığe Dili", "Adığe Dili ve Diyalektlerinin Tarihi", "Dilbilime Giriş", "Adığe ve Rus Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri", fonetik, leksikoloji, frazeoloji, kelimelerin doğuşu vb. konularda dersler verdi, çalışmalarını yayınladı. Bunun yanında,"İber Kafkas Dilbilimi"(Yejegodnik iberiysko-kavkazskogo yazıkoznaniya, Tiflis) adlı bilimsel yıllığı yayınlayan kurulun ve Kafkas dilleri ile ilgili bilimsel toplantıları düzenleyen komitenin de onlarca yıl üyeliğini yaptı. Adığey Cumhuriyeti'ndeki "Dil ve Terminoloji Komitesi"nin başkanlığında bulunarak, Adığe dilinin gelişmesine bu yönde de önemli katkılarda bulundu.

Kırk yılı aşan bilimsel çalışmaları sırasında, Abhaz - Adığe dilleri konusunda çok sayı-

da araştırması yayınlandığı gibi, Adığe okullarının 4-9. sınıfları için çok sayıda ders kitabının da hazırlanmasına katıldı. "Adığeyskaya Pravda" (Maykop), "Sosyalistiçeskaya Adıgeya" (Maykop), "Sovyetskaya Kuban" (Krasnodar), "Adığe Mak" (Maykop) gibi gazete ve dergilerde, Adığey Bilim Araştırma Enstitüsü tarafından çıkarılan "Uçyonıye Zapiski"lerde vb. birçok yayında, Adığe ve Rus dillerinde bilimsel yazı ve araştırmaları bulunmaktadır.

Bu çalışkan, mütevazi bilim emekçisinin diğer çalışmaları yanında, tüm dünyada Kafkas dilleri üzerine çalışma yapan gençlere verdiği içten yardım ve emekler de çok önemlidir. Bugün birçok dilbilimci onu bu yüzden tanımakta ve saygı ile anmaktadır.

Zeyneb Ç'eraşe, 1993 yılında, doğumunun 70. yılı kutlandığında, hala çalışmaktan uslanmamış bulunuyor ve bilimsel üretimini sürdürüyordu. Ünlü Çerkes bilimadamı Şora Negume ile ilgili bir araştırması aynı yıl, "Uluslararası Çerkes Birliği" örgütü tarafından yayınlanmıştı. Bunun yanında, birçok araştırma ve çalışmasının da -rejimin özellikleri nedeniyle- yayınlanmadan kaldığını belirtmeden geçmeyelim.

Bu çalışkan Çerkes kadınını ve bilim emekçisini, bizler de saygı ve sevgiyle selamlıyoruz.

Adeguypa Berzeg

Ç'eraşe Zeyneb'in eserlerinden bazıları şunlardır:

" İştilak Sorunu ve Onun Morfoloji ve Seasioloji ile İlişkileri"(Tez,Tiflis 1954)

"Adığe Dilinin Anlamsal Sözlüğü Üzerine Prospekt" (1954)

"Adığe Dilinde Proverbler Sorunu" (Maykop 1957)

"Şapsığ Diyalektinin Özellikleri" (1957)

"Adığe Dillerinin İncelenmesinde Rus Bilim Adamlarının Rolü" (Maykop 1960)

"Dağlı İber-Kafkas Dillerinin Tek Alfabesi Sorunu Hakkında" (1958)

"Adığe Dilinin Anlam Sözlüğü - Adığhabzem Yizexef Guicsivatl" (A. Hat'ane ile birlikte, Maykop 1960)

"V.İ.Lenin ve Adığe Edebi Dilinin Gelişimi" (1960)

"Adığe Dilinin Kısa Gramer Denemesi - Rusça Adığece Sözlüğe Ek" (Moskova 1960)

"Adığe Dilinde Fiiller" (1963)

"Fiillerin Predıkatif Fonksiyonları ve Cümle Yapılışındaki Bağımlılığı" (Krasnodar 1966)

"Adığe Dilinin Grameri" (Krasnodar 1965)

"Adığe Edebi Dilinin Gelişmesindeki Bazı Sorunlar" (1976)

"Kuzey Kafkasya Dil ve Kültürlerinin Gelişmesinde Rus Dili ve Kültürünün Rolü" (Toplu Eser, Ufa 1976)

"M.Tsikolia'nın 'Paryadok slov v abkhazskom yazıke' adlı kitabının eleştirisi" (1976)

"Abhaz-Ad ığe dillerinde Fiil Sıfatlarının Tasnifi" (Nalçik 1977)

"Abhaz-Adığe Dillerinde Statik Proverbler ve Dinamik Fiiller" (L.İ .Çkadua ile Birlikte)

"Adığe Dillerinde Fiil Sıfatlarının Tasnifi" (Nalçik 1977)

"Adığey Özerk Bölgesinde Adığe Dilinin Öğrenilmesi" (Tiflis, 1977)

"Dilsel Temaslar ve Diyalektlerin Ayrılması" (Orconikidze-1977)

"Abhaz-Adığe Dillerinde Fiil Tasniflerinin Gelişme Dinamiği" (Sohum, 1977)

"1976 Yılında Adığe Dili ve Edebiyatı Kürsülerinin Çalışmaları" (Tiflis, 1978)

"1977Yılında Adığe Dili ve Edebiyatı Kürsülerinin Çalışmaları" (1978)

Süleyman Yançatarol'u Saygıyla Anıyoruz

Süleyman Yançatarol... Çerkes sorunuyla uzaktan veya yakından ilgilenip de bu ismi duymayan yoktur... Engin birikimi ile olaylara sağ duyulu yaklaşır, en karmaşık problemlerin analizini herkesin anlayabileceği şekle getirir

ve taraflar arasında uzlaşma sağlardı... "25. Yıl Şenliği", "125. Yıl Etkinlikleri", adıyla tarihe geçen etkinlikler onun projeleriydi, gerçekleştirendi. 12 Eylül sonrasında insanlarımızı bir araya getirmek, maneviyatlarını yükseltmek amacıyla içerikli ve coşku dolu toplantılar düzenler, korkulacak bir şey yok, mesajını verirdi...

O, sadece Çerkes halkı için çalışmadı. Başında bulunduğu Özürlüler Kurumu'nda, Devlet Bakanı Hasan Gemici'nin söylediği gibi, "Cumhuriyet tarihinde özürlüler için yapılamayan pek çok etkinliği gerçekleştirdi..." Bıraktığı düşünceler yolumuzu aydınlatacak.

Mevlüt Atalay/Nart no.7

Abhaz-Gürcü Sorunu

Sorun basında yeralmaya devam ediyor. 20.7.1998 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Abhaz-Gürcü sorununda fillerin dansı" başlığı altında, sorun kısaca tanımlanıyor ve Abhaz Tarihçi, V. Ayüdzba, N. Şengelia, Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi Başkanı Dr. C. Ümit'le Hayri Ersoy ve Fahrettin Çiloğlu'nun görüşlerine kısaca yer veriliyordu. Ayüdzba ve Şengelia'nın sözleri şöyleydi:

Vladimir Ayüdzba (Abhaz Tarihçi)

-Abhaz-Gürü sorununun bugün geldiği noktayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Stalin Abhazya'yı özerk cumhuriyet yapıp Gürcüstan'a bağladığında özerkliğin içi boştu. Bir kolhazdaki en ufak görevli bile Tiflis'in izni olmadan değiştirilemiyordu. Bugün Gürcüstan federasyon öneriyor. Peynirli böreği düşün. İçindeki peynir iyiyse börek de iyidir.

-Yani Abhazya federasyonu kabul ediliyor mu?

Abhazya'nın istediği eşit haklara dayanan ilişkiler. Federasyonun içinde bu olursa kabul eder.

-Abhazya Rus ambargosu altında. Ambargo ne zamandır ve hangi gerekçeyle uygulanıyor.

Rus-Çeçen savaşı sırasında uygulanmaya başlandı. Türkiye'den Çeçenistan'a Abhazya üzerinden akan silah ve asker trafiğini engellemek için.

-Bu güzergah kullanıldı mı?

Gürcüstan-Azerbaycan-Dağıstan güzergahı işledi. Gürcüstan ile Rusya bir güvenlik ve işbirliği anlaşması imzalayınca Gürcüstan bu trafiğini kesti, Rusya da Abhazya'yı ablukaya aldı. Abluka artık Abhazya'yı açlık ve kıtlakla Gürcüstan'a mecbur etmek için koz olarak kullanılıyor.

-Sorunun petrol boru hatlarıyla ilişkisi nedir?

Abhazya'nın hiçbir ilişkisi yok. Bölgedeki 3 devlet arasında başka bir pazarlık söz konusu.
-Hangi devletler?
Azerbaycan, Gürcüstan, Türkiye. Gürcüstan "Petrol boru hatlarının Türkiye'den geçmesi için biz size destek verelim, siz de Abhazya'ya karışmayın" diyor.
-Türkiye ile Abhazya arasındaki ilişkiler hangi boyutta?
Türkiye Abhazya'yı resmen tanımıyor. Abhazların eski SSCB pasaportlarını kullanarak Türkiye'ye girmesine engel oluyor.
Biz savaş istemiyoruz. Gürcü halkının da istediğini sanmıyorum.

Nodar Şengelia (Tarihçi)
-Sorunun kısa vadede çözüme ulaşabileceğini düşünüyor musunuz?
Savaş sonrasında Abhazya'yı terk edip Tiflis'e Rusya'ya giren çok sayıda göçmen var. Göçmenlerin çoğu geri dönmek istiyor. Üçüncü gücün karışması engellenebilirse sorun çözülemeyecek bir sorun değil. Şevardnazde iki defa suikast atlattı. O dönemde herkes parmağını Moskova'ya çevirmişti. Sanırım üçüncü gücün ne olduğunu herkes biliyor.

Almanya'da Bülten

Almanya'da, Lazabura adlı bir bülten çıkmay başladı. Kendisini "Laz Dili ve Kültürünü Yaşatmak ve Korumak Birliği Yayın Organı" olarak tanıtan bültende Murat Koçiva imzalı "çıkarken" başlıklı yazının haricinde, Ali İhsan Aksamaz'dan, "Türkiye'de Bir Kafkasya Dili; Lazca" adlı bir yazı ve Selma Koçiva'dan "Maşorineri Oropa" adlı Lazca bir makale var. Selma Koçiva'nın ayrıca iki şiirinin de yer aldığı bülten son sayfasında ise Laz fıkralarıyla "Üstümüze gelenler!" başlıklı bir basın açıklaması var.

"Çıkarken" adlı yazıda Murat Koçiva'nın ifade ettiklerinden bazı bölümler şöyle:

"Dilimiz ve sonucunda kültürümüz kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya. Bir şeyler yapmak lazım!... 4 kasım 1996 tarihinde Dortmund'da bir araya gelindi. Uzun tartışmalar sonucunda kurumsallaşmaya gidilmesi gerektiğine karar verildi... Bir konsept ve tüzük hazırlanarak, Mart 1997 tarihinde Dortmund'da Lazebura - Laz Dili ve Kültürünü Yaşatma ve Koruma Birliği resmen kuruldu...Birliğimizin aldığı ilk karar tescil işlemleri ile birlikte, bir yayın organın çıkartılması oldu. Yayın kurulumuz, görüşlerini açıklamak, yazı, şiir veya yorum yapmak isteyen (Lazca yazılar birinci tercihimizdir) herkese derginin tüm olanaklarını sunmaya hazırdır. Belki bazı dostlar yazmakta zorlanacak. Ancak bunu aşmalıyız. Bizi bizden daha iyi kimse anlatamaz. yıllardır süren suskunluğu kırıp kendimiz ifade etmeliyiz."

Lazebura dergisi, Lazebura Laz Dili ve Kültürünü Yaşatma ve Koruma Birliği'nin yayın organıdır. Yazı yazmak veya dergi istemek için aşağıdaki adrese başvurmanızı rica ediyoruz:
Lazebura Postfach 10 40 26 44145 Dortmun
Almanya Federal Cumhuriyeti

ABONE FORMU

YILDA DÖRT SAYI YAYINLANAN KAFKASYA YAZILARI DERGİSİNE ABONE OLMAK İSTİYORUM

ADI, SOYADI: ..... YAŞ: .....

ADRES: .....

POSTA KODU: ..... ŞEHİR: ..... TEL&FAX: .....

ÖĞRENİM DURUMU: ..... MESLEK: .....

..... Nolu Sayıdan Başlamak İstiyorum.

4 sayı için abonelik ücreti; 5.000.000 TL. Yurtdışı, 150 DM veya 160 Hollanda Florini

- TL için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 0031877-4
- TL için Posta Çeki; Özcan Sapan, Hes. No, 1052470
- Hollanda Florini için; Ziraat Bankası, Menkul Kıymetler Şb. Hes. No, 30100/507-5
- DM için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 3000987-8

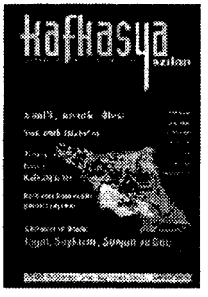
Nolu hesaplardan birine yatırıp dekont fotokopisi ile birlikte adresimize yollayın veya faxlayınız.

Adresimiz; Caferağa Mah. Sakız Sok. No: 6/9 Bahariye / Kadıköy - İstanbul
Fax Numaralarımız; 0216. 39 98 41 - 349 98 05 - 347 05 62 - 347 34 64

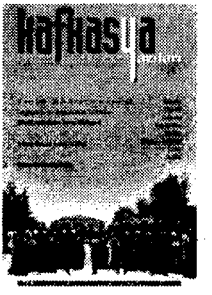
Lütfen fotokopi çekiniz

4 sayı için Abone olanlar yeniden telefon veya faksla aboneliğini yenileyebilirler

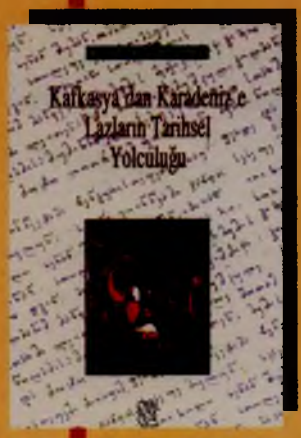

1. 2. 3. ve 4. Sayıları Bulamayanlar Adresimizden Temin Edebilirler.

Ali İhsan Aksamaz'ın, Lazlarla ilgili Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanmış yüzlerce kitap, broşür, ansiklopedi maddesi ve makaleyi tarayarak; Kafkasya ile ilgili çalışmaları olan İngiliz, Fransız, Alman, Rus, Amerikalı, İtalyan araştırmacılarla bağlantı kurarak hazırladığı zengin bir çalışma.

Yazarımız, ele aldığı konudaki tartışma alanının yeni yeni oluşmaya başladığının farkında olarak, kitabının, Lazların tarihi, dili, edebiyatı gibi konularda geniş bilgi sahibi olmak isteyenler için bir girizgah sayılması gerektiğini söylüyor.

280 Syf. / 1.900.000 TL

"Tarihe baktığımızda görürüz ki bin yıl önceleri Anadolu bir Bizans ülkesiydi. Türkler Orta Asya'da, Çerkesler Kafkasya'da yaşıyorlardı.

Çerkesler ve Türkler,
Ne Hıristıyandılar, ne de Müslüman. Ama dinsiz de değildiler. Kendilerine özgü gelenekleri, dilleri, dinleri ve Tanrı anlayışları vardı. Sonradan nasıl Müslüman oldular, anayurtlarını bırakıp Anadoluya neden geldiler, nasıl aynı ülkeyi, dini ve kaderi paylaşan bir toplumun parçaları oldular?"

256 Syf. / 1.900.000 TL

Lazlar, Türkiye etnik mozayiğinin en renkli parçalarından birini oluşturuyorlar.

Kitap, Lazların dil, kültür ve tarihlerine açıklıklar getirmeyi amaçlayan bir başvuru kitabı. Laz göçleri ve nüfus hareketleri, Lazların yaşadığı yörelerin eski ve yeni isimleri, imeceler, edebiyat, törenler, şenlikler, çevre ve yapı tekniği, atmaca, çocuk oyunları ve geleneksel yemekleri de içeren bu çalışma, bir çok açıdan Lazları anlatmaktadır.

216 Syf. / 1.600.000 TL

Çivi Yazıları

50 Bin Ağaç... Binlerce Hayvan... Tehdit Altına Edilmiş...

Fırtına Özgür Aksu...

Türkiye, çevre katillerinin oyuncağı olamaz! Son günlerin sarsıcı iki gelişmesi, Fırtına Vadisi'ni kavurma girişimi ve rantiye alanları açmak için, İstanbul'un akciğerlerini yakan vurguncuların eylemleriydi.

26 Haziran 1998'de Fırtına Deresi üzerine yapılması planlanan Dilek-Güroluk Hidroelektrik Santralinin temelini atarken, bunun çevreye hiç bir zararının dokunmayacağını söylüyordu Mesut Yılmaz. Dayanağı ise, Parmas A.Ş.'nin hazırladığı rapordu.

Türkiye, bu Parmaş'ı Bergama Faciası'ndan tanıyordu. Sıvanürlü alan aramanın hiç bir sakıncası yoktur şeklinde rapor veren onlarda. Hatta şirketin yönetim kurulu başkanı Coşkun Yurter, mahkemeye, bilirkişi olarak aynı şeyleri söylemişti. Ama, ne Bergamalı köylüler ne de Yargıtay ona inanmadı, rapor geçersizleşti.

Şimdi aynı yalanları, Fırtına Vadisi için söylüyorlar. Bitki örtüsünü kışın, Kasım, Aralık, Ocak ve Şubat aylarında incelemişler. Bölge karlar altındayken bunu nasıl yapabildikleri ortada.

Kendi havasını, yaşadığı ortama sahip çıkan her insan bu rezalete tavır almalı. Türkiye'nin elektrik ihtiyacının ~ 0,1'ini karşılama adına 56 bin ağacın, binlerce hayvanın ilk elde yokolmasına, Tarihi evlerin, denizalacalarının tükenmesine sevkiçi kalınmamalıdır.

Bu aynı tavır, İstanbul için de geçerlidir. yıllardır politik hesaplarla göz yumulan rantiyeciliğin geldiği yer, tam bir rezalettir. Kimse Yunanistan parmağı aramasın. İsini bilir, parayı yüceltici, değerleri hiçe sayan kültürün kolay yoldan köşedönücülerin böyle bir aşamaya ulaşacakları belliydi.

Yıllardır sürdükleri talan, göz yumulmak bir yana, desteklendi ve her sevi yapmaya hakları olduğuna inanır oldular.
Bu suçun kendisi ülkeyi yönetme iddiasındakilere aittir.

Fırtına Vadisi Koruyucusu - Fırtına Deresi Aflarması